

Doc.dr.sc. Stjepan Šterc, viši znanstveni suradnik
Predstojnik Odsjeka za demografiju i hrvatsko iseljništvo
Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
ssterc@hrstud.hr

DEMOGRAFSKA RAZVOJNA STRATEGIJA GRADA DUBROVNIKA

Zagreb, Dubrovnik 2019.-2020.

SADRŽAJ

1. UVODNA RAZMATRANJA	5
1.1. Ljudski potencijal-osnovni čimbenik razvoja	5
1.2. Studijska potreba	6
2. RAZMJETAJ STANOVNIŠTVA UNUTAR GRADA	6
3. KRETANJE STANOVNIŠTVA	11
3.1. Među popisna promjena broja stanovnika	11
3.1.1. Razdoblje 1857.-2011. godine	12
3.1.2. Razdoblje 1991.-2011. godine	13
3.1.3. Razdoblje nakon 2011. godine	14
3.2. Prirodno kretanje stanovništva	16
3.3. Opće kretanje stanovništva	18
3.4. Prostorna pokretljivost stanovništva ili migracija	19
3.4.1. Unutrašnja migracija	19
3.4.1.1. Dnevna migracija	19
3.4.1.2. Tjedna migracija	21
3.4.2. Trajna i vanjska migracija	22
4. OSNOVNI DEMOGRAFSKI SASTAV	24
4.1. Dobno-spolni sastav stanovništva	25
4.1.1. Starenje stanovništva	27
4.1.2. Tipizacija dobnog sastava	29
4.2. Gospodarska struktura	30
4.2.1. Radni kontingent i razvoj djelatnosti	34
4.2.2. Imigracijski dohvat radne snage	35
4.3. Ostale strukture	36
5. DEMOGRAFSKE PRETPOSTAVKE SIGURNOSTI I RAZVOJA	38
5.1. Demografski razvoj u funkciji gospodarskog	39
5.2. Demografske negativnosti i sigurnost gradskih sustava	40
5.3. Demografski potencijal i opstojnost	40
6. DEMOGRAFSKA BUDUĆNOST	41
6.1. Demografska problematika-ključna gradska planska osnova	41

6.2. Revitalizacija ili prihvaćanje neumitnosti?	42
6.3. Revitalizacijski modeli	42
6.3.1. Revitalizacija domicilnom populacijom	43
6.3.2. Revitalizacija imigracijskom varijantom	43
6.3.3. Komplementarni model	43
7. STRATEŠKA RAZINA	44
7.1. Konceptija i pristup	44
7.2. Poticajni modeli i mjere	45
7.2.1. Gradska razina	45
7.2.2. Nacionalna razina	46
8. DEMOGRAFSKA POLITIKA	46
8.1. Obnova stanovništva	48
8.2. Operativni postupci	49
8.3. Sustav mjera	52
8.3.1. Poticajni pronatalitetni revitalizacijski model	52
8.3.1.1. Financijski poticaji	52
8.3.1.1.1. Izravni financijski poticaji	53
8.3.1.1.2. Financijski mjesečni ili godišnji poticaji	54
8.3.1.1.3. Financijske potpore	54
8.3.1.2. Stambeni poticaji	54
8.3.1.3. Stipendijski poticaji	55
8.3.1.4. Komunalni poticaji	56
8.3.1.5. Radni poticaji	56
8.3.1.5.1. Samozapošljavanje	57
8.3.1.6. Predškolski i školski poticaji	57
8.3.1.6.1. Poticaji boravka i prehrane	58
8.3.1.6.2. Ostali poticaji	58
8.3.1.7. Pravni poticaji	59
8.3.1.8. Porezni poticaji	59
8.3.1.9. Socijalni poticaji	61
8.3.1.9.1. Poticanje bračnosti	61
8.3.1.9.2. Socijalna karta	62
8.3.2. Imigracijski revitalizacijski model	62
8.3.2.1. Unutrašnja migracija	63

8.3.2.2.	Vanjska migracija	64
8.3.2.2.1.	Povratak hrvatskog iseljenništva	65
8.3.2.2.2.	Ostala useljavanja	66
8.3.3.	Kupnja stana ili kuće	66
8.3.4.	Radni poticaji	68
8.3.5.	Ustupanje zemljišta	68
8.3.6.	Potpore stabilnosti dnevne migracije	69
8.3.7.	Komplementarni revitalizacijski model	69
8.4.	Istovremena primjena poticaja	69
8.5.	Sigurnosni poticaji	70
8.6.	Selektivna imigracija	70
8.7.	Prostorni i društveni sklad	71
8.7.1.	Usklađivanje prostornih, regionalnih, društvenih, obrazovnih, demografskih i ostalih planova, programa, koncepcija i strategija	71
9.	DEMOGRAFSKA RAZVOJNA STRATEGIJA	72
9.1.	Osnovni dokument	72
10.	ZAKLJUČAK	73
11.	LITERATURA I IZVORI PODATAKA	74
11.1.	Literatura	74
11.2.	Izvori podataka	75
12.	POPIS SLIKA I TABLICA	76
12.1.	Popis slika	76
12.2.	Popis tablica	76

1. UVODNA RAZMATRANJA

Razmatranje, definiranje, projiciranje, modeliranje, rješavanje, normiranje i provođenje demografskih zakonitosti i njihovih uvjetovanosti na sve sustave na kojima se temelje nacionalni, regionalni i gradski razvojni koncepti, svakim novim danom i novim objavljivanjem podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, EUROSTAT-a, UN-ovog Demographical Yearbooka ili lokalne statistike o hrvatskom stanovništvu i njegovom sastavu, postaju objektivna planska potreba. Negiranjem te potrebe u strateškom i posebno operativnom smislu izgubljeno se vrijeme teško može vratiti dok se demografske negativnosti ubrzavaju pa se već u velikom dijelu pretežito ruralnog ili bolje reći izvangradskog hrvatskog prostora ne radi više o očiglednom razvojnom zaostajanju, nego o temeljnim pitanjima opstanka, nastavka i zadržavanja funkcija društva i prostora i osnovnih djelatnosti u njima.

Puno je truda, napisa, predavanja i općenito stručno-znanstvenih uvjeravanja bilo potrebno kako bi se konačno shvatila i prihvatila unutar različitih znanstvenih područja i političkih pristupa objektivna istina kako bez stanovništva nema razvoja niti svrsishodne valorizacije prostornih potencijala, a u uvjetima depopulacije, prirodnog pada, iseljavanja i izumiranja ukupnog gradskog stanovništva nema niti izvjesne razvojne budućnosti. Stanovništvo je temelj svih planiranja od prostornog, preko urbanog do gospodarskog i osnovni je razlog funkcionalne organizacije društva, prostora (nacionalnog, regionalnog, gradskog i ruralnog) i budućnosti.

1.1. Ljudski potencijal-osnovni čimbenik razvoja

Stanovništvo, žiteljstvo, pučanstvo, ljudski potencijal ili kako već zvali ljudsku populaciju neosporno je najvažniji sadržaj, čimbenik i razvojni pokretač u svakom društvu i prostoru, nezavisno od upravljačke prostorno-političke razine i administrativno-teritorijalne podjele. Najveći je potencijal, najveća vrijednost i primarni smisao planskog usmjeravanja gospodarskih i svih ostalih djelatnosti, kao i ključni razvojni faktor svih aktivnosti vezanih za društveno, prostorno, regionalno, gradsko, gospodarsko, financijsko i općenito ukupno planiranje.

Planiranje budućnosti je nužnost uređenih društava i prostora i nije teško shvatiti, prihvatiti i dokazati kako tu budućnost jedino donose djeca i mladi, dok je sve suprotno navedenom jedan od oblika dekadencije. Prihvatanje dekadencije kao oblika društvenog nastavka u svjesnoj i

spoznajnoj varijanti nikad se u povijesti nije događalo, osim u velikim kriznim vremenima i razdobljima.

1.2. Studijska potreba

Prostorni su planovi, programi, koncepcije i razvojne strategije postali već i administrativne obaveze uređene pravnim aktima, a lokalne ih sredine izrađuju sukladno ustaljenim obrascima u kojima se stanovništvo kao najvažniji čimbenik planiranja svodi uglavnom na propedeutički i korelacijski nepovezan sadržaj s ostalim procesima u društvu i prostoru. Zato što su dosadašnje razvojne koncepcije i pristupi stanovništvo uglavnom svodile na radnu snagu koju ne treba planirati poput financijskih ulaganja, dobiti, materijalnih pretpostavki razvoja i slično. Radna snaga se u pravilu rješavala unutrašnjim ili/i vanjskim useljavanjima (preseljavanjima) i nije joj se pridavala funkcionalna niti planska pozornost sukladno značenju ljudskog potencijala u svakom smislu.

Takve su okolnosti i sporst postavljanja demografske problematike na stratešku nacionalnu razinu ubrzale shvaćanje i potrebu lokalnih sredina za razmatranjem i razumijevanjem demografskih zakonitosti i uvjetovanosti te stručno-znanstvenog (studijskog) promišljanja budućeg razvoja, temeljenog na istraživačkim podlogama, promišljanjima, zakonitostima, uvjetovanostima i spoznajama. Razumljiv je to put do konačnog, planskog i racionalnog razvojnog pristupa, do razmatranja i donošenja razvojnih programa, koncepcija i strategija i posebno političkih obvezujućih.

2. RAZMJETAJ STANOVNIŠTVA UNUTAR GRADA

Razmjetaj je stanovništva u prostoru uvod u ukupno sagledavanje demografske problematike, a rezultanta je uvjetovanosti svih demografskih procesa i struktura na društveno i prostorno okruženje i obrnuto (Tab. 1., Sl. 1.). Funkcionalna povezanost stanovništva i gospodarstva osnova je planskih promišljanja, preduvjet razumijevanja političkog djelovanja prema demografskoj i gospodarskoj problematici i ključna pretpostavka svih planiranja u nadgradnji.

Koncentracija stanovništva po ili prema jedinici površine u apsolutnim ili relativnim relacijama primarna je demografska slika gradskog prostora i društva nakon koje slijede razmatranja demografskih kretanja, a potom i struktura. Razina je prostornih analiza ovisna o mogućem dohvatu službenih podataka i upravo su oni limitirajuća razina kartografskih (kartogramskih, kartodijagramskih i dijagramskih) i općenito statističkih (kvantitativnih) i grafičkih razmatranja. Poseban je problem izražen kod administrativno-teritorijalnih gradova

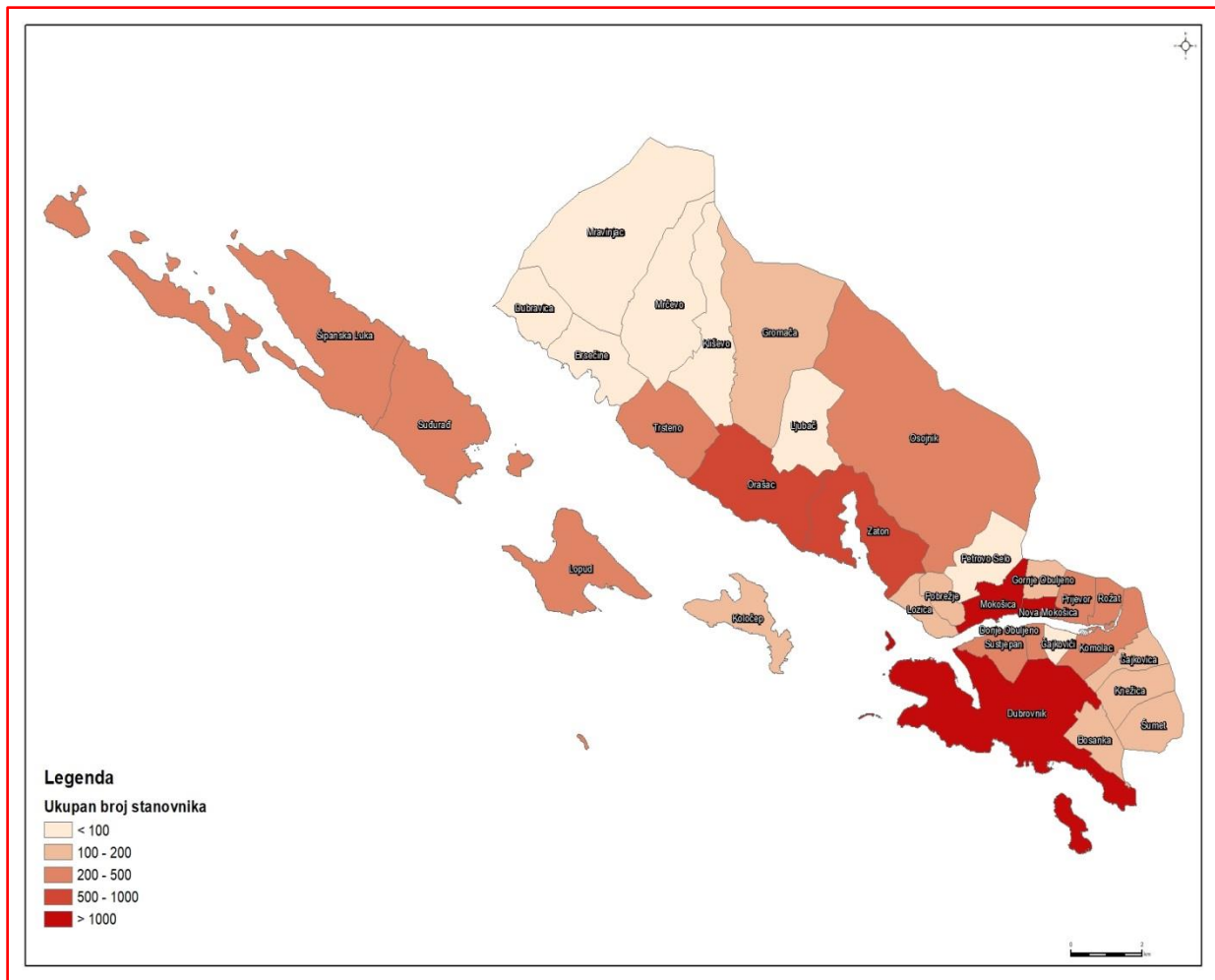
pri razmatranju demografskih obilježja samostalnih naselja unutar njihovih međa pa se vrlo često analize trebaju temeljiti na procjenama i na općim demografskim spoznajama i zakonitostima.

Tab. 1. Kretanje stanovništva po naseljima i popisima stanovništva 1857.-2011. godine.

Grad/Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Grad Dubrovnik	14445	13398	15666	15329	17384	18396	16719	20420	21778	24296	27793	35628	46025	51597	43770	42615
Bosanka	67	0	74	72	72	81	99	0	0	74	80	77	0	0	101	139
Brsečine	309	266	238	233	208	192	172	168	157	142	135	105	91	85	77	96
Čajkovića	114	133	94	84	100	79	81	92	76	72	53	54	70	239	159	160
Čajkovići	65	0	68	52	22	37	0	0	32	34	46	42	0	0	17	26
Donje Obuljeno	209	205	177	168	150	173	157	152	139	146	135	138	0	0	181	210
Dubravica	142	134	119	101	99	98	72	74	86	75	62	61	51	39	47	37
Dubrovnik	6451	6932	8460	8531	10641	11823	10425	14137	15875	18286	22210	30161	41864	47348	30436	28434
Gornje Obuljeno	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	88	124
Gromača	225	248	260	282	303	290	301	290	291	297	242	209	178	167	144	146
Kiševo	146	148	178	188	184	177	169	151	153	153	126	109	88	71	66	54
Knežica	119	128	78	46	74	76	142	146	70	59	55	37	131	111	149	133
Koločep	405	328	346	281	210	237	218	225	251	269	243	207	144	148	174	163
Komolac	136	131	123	69	90	99	160	166	115	99	105	212	0	0	294	320
Lopud	494	444	464	358	358	342	341	410	387	422	416	399	377	348	269	249
Lozica	0	0	15	3	11	16	0	0	26	31	34	43	0	0	115	146
Ljubuč	150	163	160	153	150	146	118	114	104	93	93	92	86	81	73	69
Mokošica	322	239	284	302	240	232	213	241	242	297	265	325	0	0	1487	1924
Miravljac	232	232	233	245	271	259	221	219	210	206	196	175	125	102	81	88
Mirčevo	204	198	219	232	236	199	165	182	178	183	175	180	156	137	107	90
Nova Mokošica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6041	6016
Orašac	888	849	846	794	701	697	596	506	463	464	461	458	456	515	546	631
Osojnik	528	526	540	470	636	616	603	582	545	527	456	407	368	392	321	301
Petrovo Selo	194	180	148	135	129	125	158	167	110	94	99	83	0	0	20	23
Pobrežje	0	0	35	44	47	46	0	0	33	31	32	40	0	0	89	118
Prijevor	217	272	109	97	81	70	178	199	90	97	50	35	0	0	362	453
Rožat	165	133	126	156	158	131	141	143	122	107	110	132	0	0	301	340
Sudurad	455	371	367	405	367	369	342	318	373	342	312	272	247	221	199	207
Sustjepan	216	165	176	174	197	170	174	271	205	207	233	288	316	158	335	323
Šipanska Luka	830	777	746	695	681	648	555	539	571	603	526	411	297	279	237	212
Šumet	188	154	110	95	129	117	129	166	150	137	117	144	164	209	159	176
Trsteno	453	421	388	366	330	354	339	305	287	295	292	276	251	240	237	222
Zaton	521	521	485	498	489	497	350	457	437	454	434	456	565	707	858	985
bez Dubrovnika	7994	6466	7206	6795	6743	6573	6294	6283	5930	5470	5583	5467	4161	4249	13334	14181
Županja	63379	63292	69185	74708	83135	87665	86610	90577	88535	94812	99993	108131	115683	126329	122870	122568

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, Popis stanovništva kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Sl. 1. Razmještaj stanovništva Grada Dubrovnika po naseljima 2011. godine.

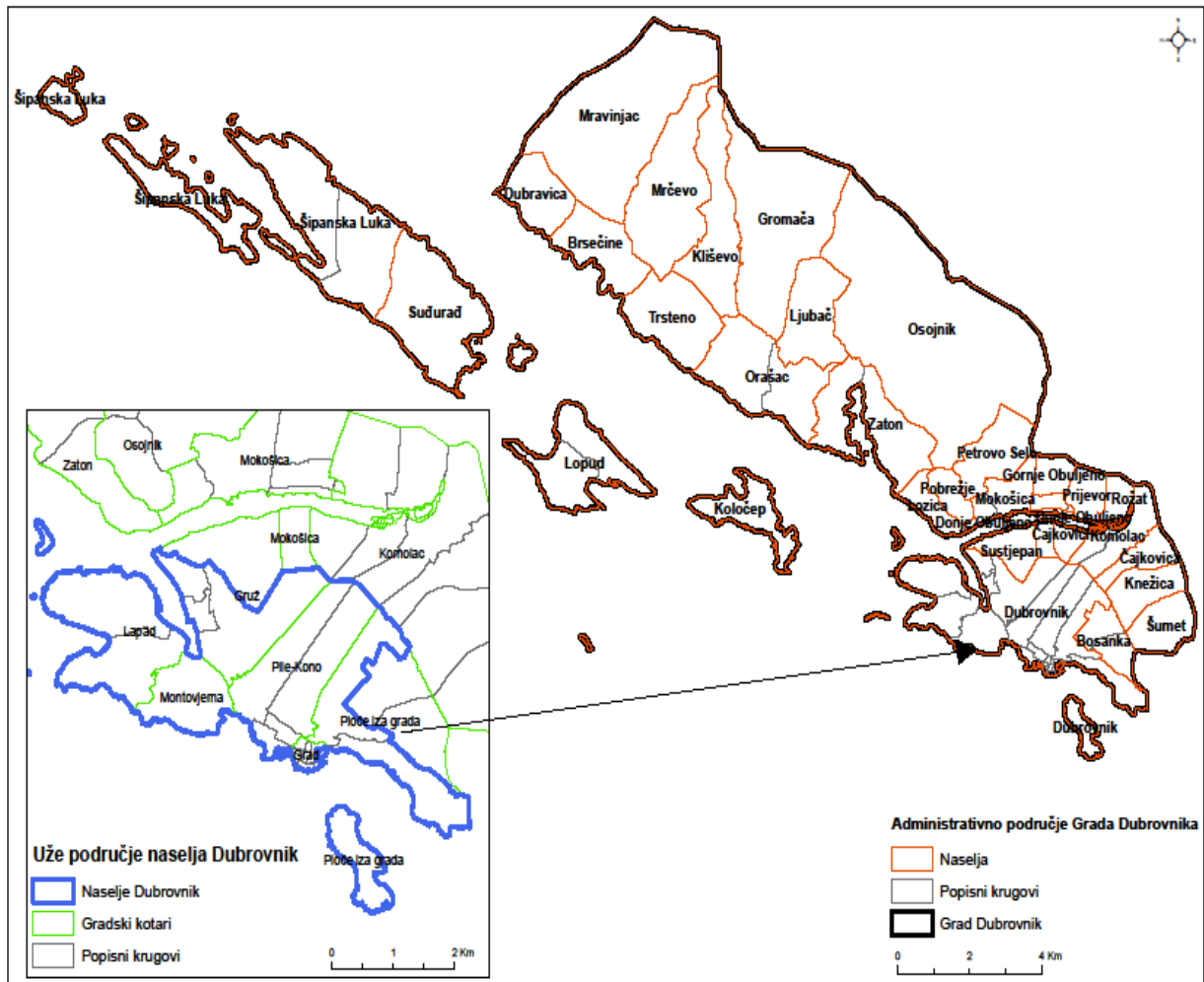
Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Administrativno-teritorijalni ustroj Grada Dubrovnika ima ukupno 32 samostalna naselja i to je u odnosu na neke druge administrativne gradove u Republici Hrvatskoj relativno i apsolutno veliki broj naselja. Primjera radi Grad Split ima ukupno 8 naselja, Grad Osijek 11, Grad Rijeka 2, Grad Varaždin 10, a Grad Zagreb čak 73. Udio je stanovništva Dubrovnika kao samostalnog naselja u gradskoj administrativnoj jedinici prema popisu stanovništva iz 2011. godine iznosio 66,7 %, dok je isti udio 1991. godine iznosio čak 91,9 %. Prema drugim gradskim područjima u Hrvatskoj dvotrećinska se koncentracija smatra relativno visokom, a to potvrđuje i Sl. 1. sa samo 4 veća naselja od 500 stanovnika. Grad Dubrovnik ima praktički samo jedno naselje sekundarnog centraliteta-Novu Mokošicu, što također utječe na prostornu distribuciji i prostorno kretanje stanovništva.

Demografske promjene koju su nastale nakon popisa stanovništva 1991. godine i nakon povijesnih zbivanja početkom devedesetih prošlog stoljeća mogu se smatrati vrlo intenzivnim

i nisu vidljive samo u razmještaju stanovništva i kasnijim trendovima, već i u svim strukturama koje su razmatrane u kasnijim poglavljima.

Sl. 2. Pregledna karta Grada Dubrovnika po naseljima.

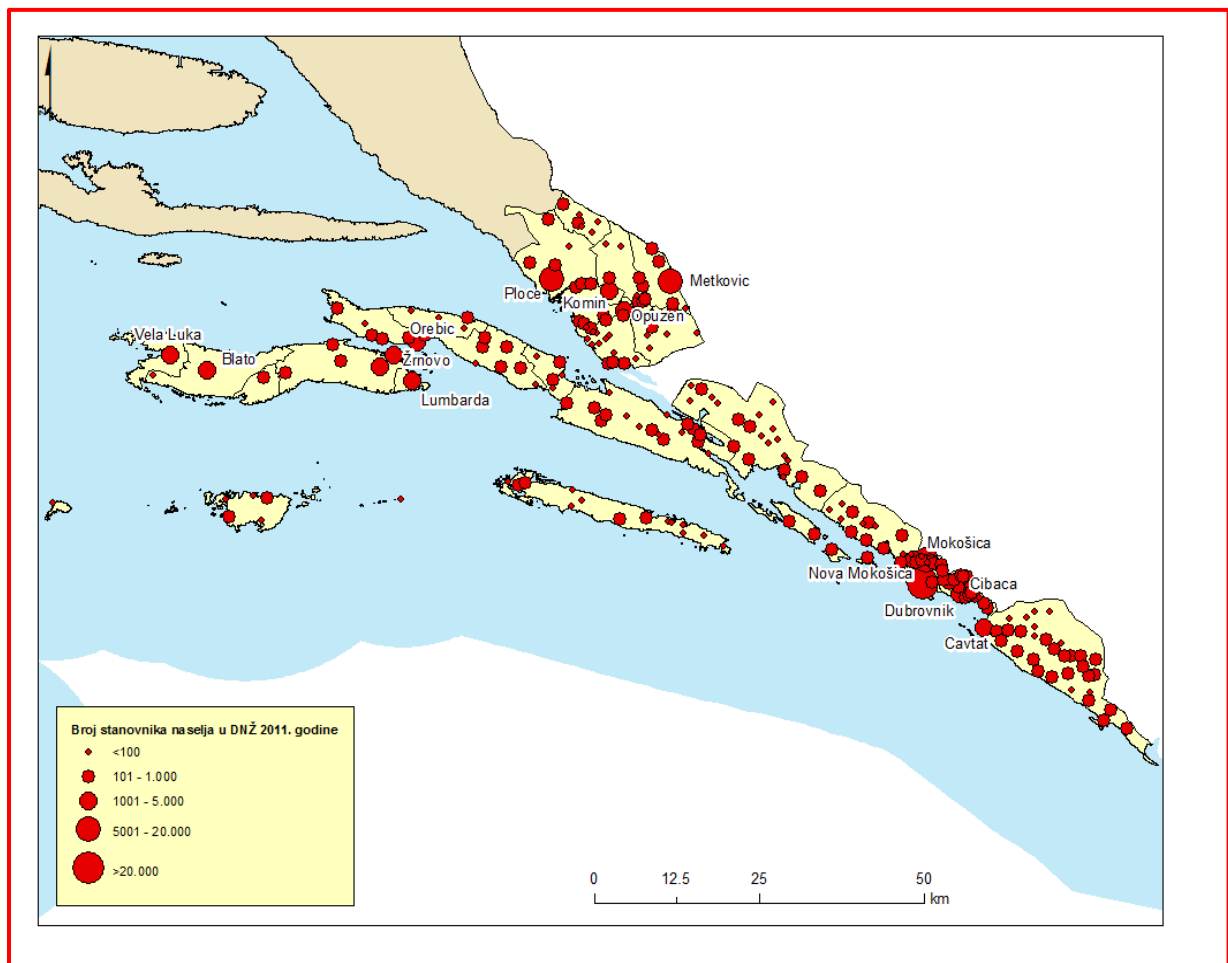

Nakon 1991. godine depopulacija je zahvatila Grad Dubrovnik, naselje Dubrovnik i cijelu županiju, a izraziti porast stanovništva samostalnih naselja unutar Grada Dubrovnika Mokošice i Nove Mokošice (iako je u tom naselju zabilježena apsolutno mala depopulacija i u razdoblju 2001.-2011. godine), te tek apsolutno manji porast u nekim naseljima Grada, potvrđuje premještanje stanovništva iz naselja Dubrovnik prema tim samostalnim naseljima. Pogotovo to potvrđuje izraziti porast broja stanovnika za više od 4 puta susjedne općine Župe dubrovačke nakon 1991. godine.

Samo 3 već spomenuta naselja imala su prema popisu stanovništva 2011. godine više od 1 000 stanovnika, 2 naselja više od 500 (Zaton i Orašac), 1 naselje više od 400 (Prijedor) i 4 naselja više od 300 (Komolac, Osojnik, Rožat i Sustjepan). Sva ostala naselja imala su manje

od 300 stanovnika, a čak ih je 8 imalo manje od 100 stanovnika. Osnovne su zakonitosti prevladavanje brojem malih naselja, preseljavanje uglavnom prema dva naselja, depopulacija ukupno 12 naselja i apsolutno mali porast ukupno 17 prevladavajuće manjih naselja u razdoblju 2001.-2011. godine. Ukupni je porast svih tih 17 naselja gotovo jednak istovremenom porastu Mokošice. Odlazak ili preraspještaj stanovništva naselja Dubrovnik nakon 1991. godine iznosio je gotovo 20 000 stanovnika.

Sl. 3. Razmještaj stanovništva županijskog prostora prema popisu 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, Demografski razvoj Dubrovačko-neretvanske županije, Zagreb, 2016.

Uzroci su prevladavajuće vezani za agresiju na Dubrovnik i Republiku Hrvatsku općenito, preseljavanje prema izvangradskim naseljima i izvangradskim područjima u prostore jeftinijeg i kvalitetnijeg stanovanja i velika potražnja za turističkim smještajem u samom naselju Dubrovnik cijele godine, a posebno u sezoni. Isplativost iznajmljivanja u naselju Dubrovnik i skupoća usmjerili su premještaj stanovništva s trendom nastavka procesa i u dolazećem razdoblju. Dijelom je proces zaustavljen u recentnoj virusnoj krizi, iako se očekuje

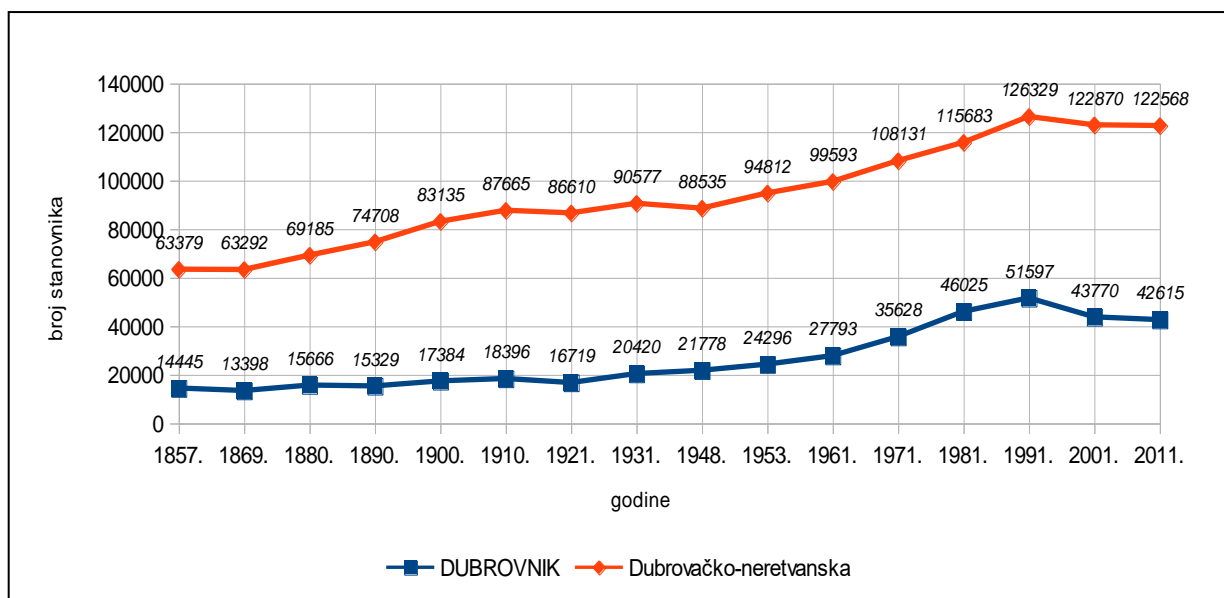
obzirom na potencijal i tradiciju njegovo intenziviranje po ublažavanju ili prestanku kriznog pritiska.

Županijska slika razmještaja stanovništva potvrđuje pak dodatno samu brojnost naselja i posebno njihovu prostornu koncentraciju u priobalnoj zoni uz depopulacijske trendove na svim razinama (Sl. 2.).

3. KRETANJE STANOVNIŠTVA

Kretanja stanovništva razmatra se, obzirom na dostupnost podataka službene statistike, kroz među popisne promjene, prirodno kretanje, prostorno kretanje i opće kretanje stanovništva, kako bi se uz osnovne demografske strukture uočile zakonitosti dosadašnjeg i budućeg demografskog razvoja. Uočene zakonitosti i njihov smjer i intenzitet temelj su predviđanja demografskog nastavka i potrebe predlaganja, razmatranja, donošenja i provođenja osnovnih demografskih revitalizacijskih i razvojnih dokumenata.

Sl. 4. Promjena broja stanovnika Županije i Grada Dubrovnika 1857.-2011. godine.

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, Demografski razvoj Dubrovačko-neretvanske županije, Zagreb, 2016.

3.1. Među popisna promjena broja stanovnika

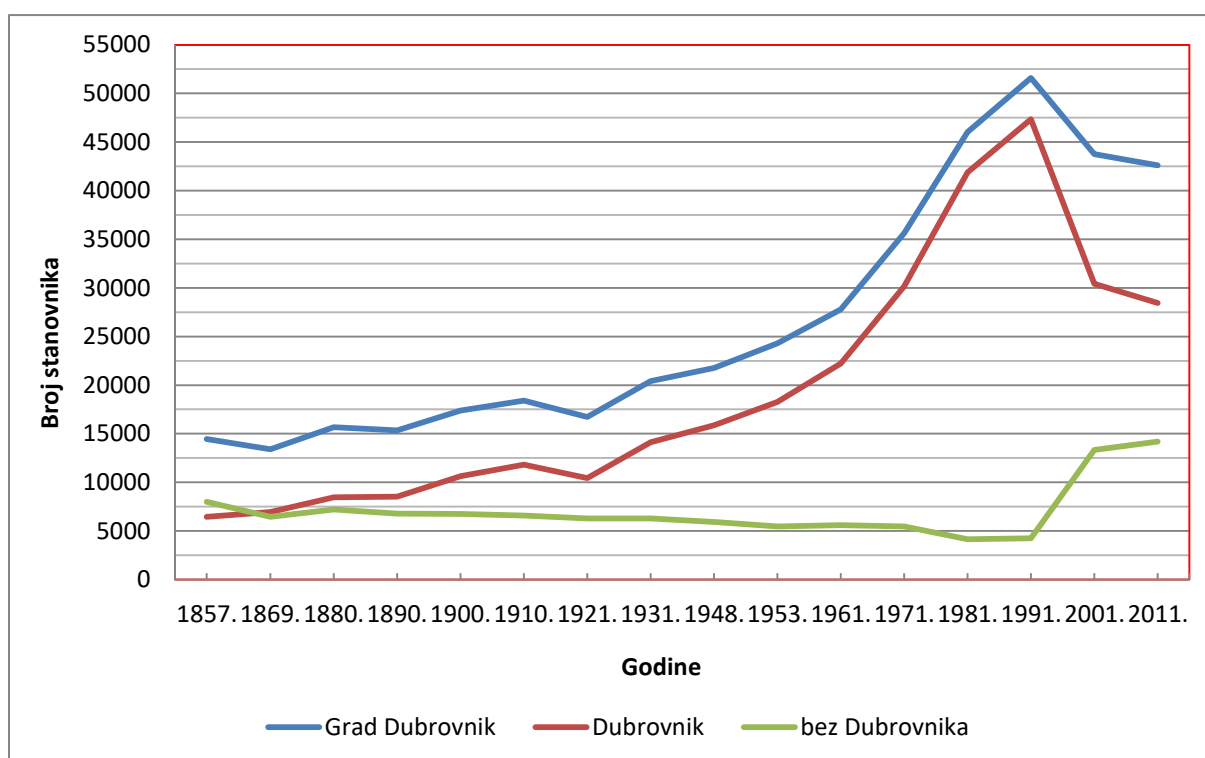
Među popisne su promjene službena registracija demografskih procesa u popisima stanovništva u vremenskom razdoblju nakon 1857. godine, iz kojih su jasno vidljivi trendovi i najave smjera i intenziteta budućih demografskih trendova. Obzirom na ključnu razdjelnu

popisnu 1991. godinu nakon koje se radikalno mijenjaju trendovi, izdvojena su tri među popisna razdoblja u analitičkom smislu i u funkciji uočavanja osnovnih zakonitosti.

3.1.1. Razdoblje 1857.-2011. godine

Podaci iz Tab. 1. i prikazi iz dijagrama na Sl. 4. i 5. jasno pokazuju dugoročne demografske promjene, iako je obzirom na recentne promjene, posebno promjene nakon 1991. godine, nemoguće povlačiti nastavak prema cijelom razdoblju. Podaci su i dijagrami više podloga za opću demografsku sliku i spoznaju o procesima, nego temelj budućeg planiranja i postupanja. Međutim, neke se osnovne zakonitosti ipak mogu i trebaju izdvojiti.

Sl. 5. Kretanje broja stanovnika Grada Dubrovnika, naselja Dubrovnik i ostalih naselja u okviru Grada Dubrovnika u razdoblju 1857.-2011. godine.

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

1. Današnje administrativno područje Grada Dubrovnika s gradom (naseljem) Dubrovnik i ostalim pripadajućim naseljima u razdoblju između 1857. do 1890. godine demografski oscilira oko 14 000 - 16 000 stanovnika, a nakon toga u slijedeća se dva popisa stanovništva (posebno s početkom 20. stoljeća) bilježi rast sve do Prvog svjetskog rata. Prvi je poslijeratni popis stanovništva 1921. godine na svim razinama zabilježio depopulaciju kao posljedicu izravnih i neizravnih ratnih gubitaka, što je sukladno s trendovima na razini cijele Hrvatske i Županije.

2. Nakon 1921. godine u dugih je gotovo 70 godina Grad Dubrovnik imao stalan rast stanovništva, s posebno intenzivnim porastom u zadnjih 30 godina tog razdoblja; između 1961. i 1991. godine. Porast je u tih 30 godina uvjetovan prevladavajuće visokim prirodnim prirastom i useljavanjem uz opće prisutne procese deagrarizacije, deruralizacije, urbanizacije i industrijalizacije. Porast je npr. između 1961. i 1971. popisne godine bio čak 28,2 %, a između 1971. i 1981 još i veći; 29,2 %! Posebnost je izostanak depopulacije u prvom popisu stanovništva nakon Drugog svjetskog rata 1948. godine, za razliku od Hrvatske i Županije u cjelini u kojima je zabilježena.
3. Maksimalno je broja stanovnika u Gradu Dubrovniku zabilježen 1991. godine i iznosio je 51 597 stanovnika, nakon čega slijedi intenzivna depopulacija do 2001. godine i nešto manje intenzivna nakon toga do popisa stanovništva 2011. Primarni je razlog intenzivnog smanjivanja stanovništva iseljavanje uvjetovano agresijom na Dubrovnik i Hrvatsku, a tek kasnije pojavom prirodnog pada i intenzivnijeg vanjskog iseljavanja.
4. Identične trendove po smjeru, ali s tek malo različitim intenzitetom i apsolutnim pokazateljima imao je i grad (naselje) Dubrovnik, s tom razlikom što je depopulacija grada Dubrovnika nakon 1991. godine bila vrlo izražena po intenzivnom apsolutnom i relativnom smanjenju ukupnog stanovništva. Smanjenje je stanovništva između 1991. i 2001. godine bilo čak sa 47 348 na 30 436 stanovnika ili apsolutno za 16 912 stanovnika, a relativno za velikih 35,7 %! Gotovo nezabilježena depopulacija s takvim intenzitetom u cijeloj Hrvatskoj i na manjim administrativnim razinama.
5. Ostala naselja u okviru Grada Dubrovnika bez grada Dubrovnika uglavnom su imala depopulaciju nakon 1857. godine sve do 1991., uz manje oscilacije s porastom stanovništva u popisima 1880. i 1961. godine, kada suprotno trendovima Grada Dubrovnika, grada Dubrovnika, Dubrovačko-neretvanske županije i cijele Hrvatske imaju vrlo intenzivan apsolutni i relativni porast stanovništva. Osnovni su razlozi takvog intenzivnog porasta preseljavanja iz gradskih sredina u prigradske urbane i urbanizirane zone i administrativna preraspodjela naselja u samostalna.

3.1.2. Razdoblje 1991.-2011. godine

Dijelom je ovo zadnje među popisno razdoblje već razmotreno u poglavlju 3.1.1. po smjeru, intenzitetu i uzročno-posljedičnim relacijama pa je u ovom poglavlju potrebno dodatno ukazati na smjer i intenzitet promjena kao nagovještaj demografskih zbivanja nakon 2011. i razmotrenih promjena u poglavlju koje slijedi. Nakon 1991. godine vrlo je intenzivna depopulacija zahvatila grad Dubrovnik, nešto manje intenzivna administrativni Grad

Dubrovnik, još manje intenzivna Dubrovačko-neretvansku županiju, dok su ostala naselja u okviru Grada Dubrovnika ukupno imala vrlo intenzivni populacijski rast. Međutim nisu imala sva naselja demografski rast niti su promjene bile s istim intenzitetom populacijskog rasta ili pada.

Trinaest je naselja imalo depopulaciju, a porast stanovništva 18 naselja, dok su prevladavajući faktori ovakve razlikovnosti mikro lokacija naselja vezana za neposrednu obalnu zonu, prometnu, prostornu i vremensku dostupnost do grada Dubrovnika, infrastrukturnu opremljenost, graditeljske povoljnosti i slično. Opće smanjivanje prirodnog rasta, odnosno sve intenzivnija pojava prirodnog pada stanovništva na svim razinama, premještanje stanovništva iz gradskih jezgri prema gradskim urbaniziranim rubovima i intenziviranje vanjskog iseljavanja vrlo će vjerojatno i nakon 2011. godine potvrditi uočene trendove, ali ipak najvjerojatnije s manjim intenzitetom obzirom na opći gubitak demografskog potencijala praktički u cijeloj Hrvatskoj. Općenito bi se moglo zaključiti kako su demografski negativni procesi vezani za prirodni pad stanovništva zahvatili Grad Dubrovnik i njihovo je ubrzavanje još uvijek u početnoj fazi u usporedbi s ostalim makro regionalnim i regionalnim centrima u ostalim dijelovima Hrvatske.

Demografski gubici posebno intenzivni u gradu Dubrovniku nakon 1991. godine ostavili su vidljive negativne tragove u svim demografskim strukturama, u svim sustavima na kojima počiva gradska uprava i u svim djelatnostima vezanim za prostorne i društvene dubrovačke potencijale. Posebno se to odnosi na radnu snagu, broj učenika osnovnih i srednjih škola i potencijalnu mogućnost revitalizacije domicilnom populacijom, inače i te kako potrebne na svim hrvatskim razinama. Negativni su procesi primarno vidljivi u statistikama, a manje vidljivi i doživljavani u terenskim opservacijama.

3.1.3. Razdoblje nakon 2011. godine

Razmatranje razdoblja demografskih promjena nakon 2011. godine moguće je uglavnom na osnovu parcijalnih podataka o prirodnom kretanju stanovništva, službenih procjena Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u okviru statistike u nizu s obilježjem Gradovi u statistici, a također i parcijalnih podataka o prostornom kretanju stanovništva ili migracijama, autorskih procjena temeljenih na trendovima službenih procjena, zatim rezultata ranijih studija u funkciji prostornog i inog planiranja, osnovnih zakonitosti na županijskoj i državnoj razini i na kraju općih demografskih zakonitosti primjenjivih na manje-više sve populacije.

Službene su procjene kretanja županijske populacije od strane Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske relativno čak i optimistične s nagovještajem relativno i apsolutno malog

porasta stanovništva nakon popisa 2011. godine (Tab.3.), a podaci su o prirodnom kretanju stanovništva također manje negativni od očekivanih (Tab. 4.). Zato bi se procjene nastavka demografskih kretanja nakon 2011. godine mogle i linearno postaviti.

Nastavak trendova započelih 2001. godine s manje intenzivnom županijskom depopulacijom (službena procjena Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske) ipak nije očekivan u Gradu Dubrovniku obzirom na oscilirajući i manji prirodni pad i pozitivnu migracijsku bilancu unutrašnjih i vanjskih preseljavanja prema Gradu Dubrovniku i njegovim napuštanjem.

Tab. 2. Procjene broja stanovnika Dubrovačko-neretvanske županije, Grada Dubrovnika, Dubrovnika i ostalih naselja u okviru Grada Dubrovnika 2014.-2019. godine.

Prostor	Popis stanovništva		2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
	2001.	2011.						
DN županija	122 870	122 568	122 355	122 280	121 970	121 381	121 215	121 049
	100,00	99,75	100,00				100,00	
Grad Dubrovnik*	43 770	42 615	42 499	42 383	42 267	42 151	42 005	41 859
	100,00	97,36	34,73	100,00		100,00	34,65	100,00
Dubrovnik*	30 436	28 434	28 233	28 002	27 801	27 630	27 399	27 168
	100,00	93,42	23,07	66,07	100,00	65,55	23,60	64,90
Ostala naselja GD*	13 334	14 181	14 266	14 381	14 436	14 521	14 606	14 691
	100,00	106,35	11,66	33,93	53,31	34,45	12,95	35,10

121 215

* Autorske procjene na temelju modela procjene Državnog zavoda za statistiku RH za Dubrovačko-neretvansku županiju, prirodnog kretanja stanovništva 2014.-2019. godine i linearnog nastavka.

Izvor: Priopćenje 7.1.3., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 13. 9. 2019.

Primjena županijskih depopulacijskih stopa na Grad Dubrovnik, Dubrovnik i ostala naselja u okviru Grada Dubrovnika rezultira podacima kakvi su prikazani u Tab. 2., dok su u Tab. 3. priloženi službeno procijenjeni podaci, relativne promjene u razdoblju i odstupanja. Obzirom na prirodni pad gradskog stanovništva nakon popisa 2011. godine do 2019. (Tab. 4.) i pozitivnu migracijsku bilancu u razdoblju 2011.-2018. (Tab. 6.), za što postoje službeni podaci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (prirodni pad -74 osobe; pozitivna migracijska bilanca 1 799 osoba), vjerojatno su realne procjene ukupnog gradskog stanovništva u okviru srednjih vrijednosti podataka iz Tab. 2. i Tab. 3.

Tab 3. Službene procjena broja stanovnika Grada Dubrovnika iz rubrike Gradovi u statistici u razdoblju 2011.-2018. godine.

Procjena stanovništva, 31. prosinca									
Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019. ¹
Broj stanovnika	42 647	42 794	43 053	43 400	43 697	43 950	44 149	44 376	44 575
Promjena 2011.-2018. u %	100,0	100,3	101,0	101,8	102,5	103,1	103,5	104,1	104,5
Odstupanje prema Tab. 2.	-	-	-	+ 901	+1 314	+1 683	+1 998	+2 371	+2 716

¹ Autorska procjena na temelju trenda 2011.-2018. godine.

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 2., Stanovništvo-procjena i prirodno kretanje, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3. srpnja 2020.

3.2. Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno se kretanje stanovništva može razmatrati po puno apsolutnih i relativnih pokazatelja, manje ili više složenih, no u osnovi svi ukazuju na iste trendove i ovise o dostupnosti službenih podataka na nižim administrativno-prostornim razinama. Zato je kretanje osnovnih pokazatelja nataliteta, mortaliteta i prirodnog rasta ili pada u relativno dužem vremenskom razdoblju signifikantan pokazatelj razvoja procesa i najave budućih trendova (Tab. 4., Sl. 6.).

Tab. 4. Prirodno kretanje stanovništva Grada Dubrovnika u razdoblju 2000.-2019. godine.

Pr.kr./Godine	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Natalitet	422	398	369	374	401	408	486	411	478	468	440	447	487	420
Mortalitet	409	406	419	464	386	427	420	437	494	427	447	426	484	445
Prirodni kr.	13	-8	-50	-90	15	-19	66	-26	-16	41	-7	21	3	-25
Pr.kr./Godine	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Ukupno	Stope 2019.	Stope 2001.					
Natalitet	480	468	488	454	440	471	8 810	11,25 ‰	9,34 ‰					
Mortalitet	428	493	486	501	467	499	8 965	11,92 ‰	9,28 ‰					
Prirodni kr.	52	-25	2	-47	-27	-28	-155	-0,67 ‰	-0,18 ‰					

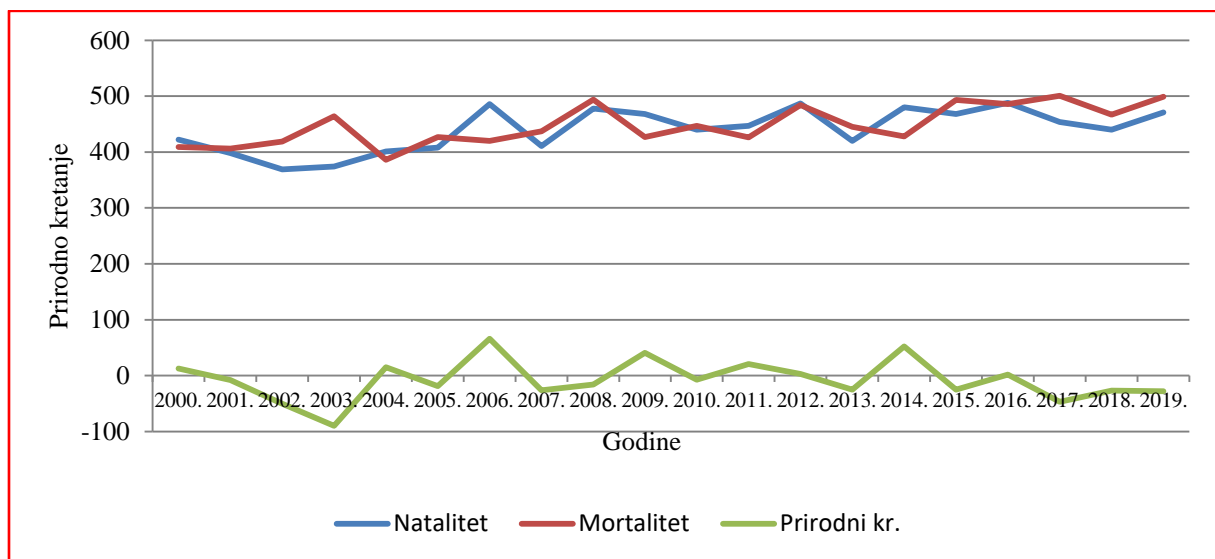
Izvor: Priopćenje 7.1.3., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2001.-2020.

1. Podaci iz Tab. 4. jasno pokazuju kakvo je prirodno kretanje i koji su faktori prevladavajući za pojavu prirodnog pada stanovništva nakon 2000. godine u cijelom razdoblju i u pojedinim godinama. Uglavnom je to smrtnost, dok su oscilirajući podaci o rodosti ili natalitetu po godinama još uvijek apsolutno i relativno visoki u cijelom razdoblju, obzirom na silinu prirodnog pada stanovništva koja je zahvatila više od 9/10 Hrvatske. Rodnost je 2019. godine npr. bila apsolutno veća nego prije 19 godina, a to

potvrđuje još uvijek postojeći revitalizacijski potencijal stanovništva Grada Dubrovnika i mogućnost podizanja rodosti poticajnim modelima klasične populacijske politike.

2. Maksimum je smrtnosti stanovništvo Grada Dubrovnika doseglo 2017. godine i nastavak je njezinog povećanja realan bez ikakvog mogućeg ozbiljnijeg utjecaja na smanjivanje apsolutnih vrijednosti, iako bi se stope mogle smanjiti imigracijom mlađeg stanovništva. Smanjivanje stopa smrtnosti ništa neće promijeniti u odnosu apsolutnih vrijednosti rađanja i umiranja i posebno potrebe podizanja rodosti na preko 500 osoba na godišnjoj razini. Potrebno bi bilo povećati rodost za oko 10-12 % što je uz ozbiljne mjere stimulativne populacijske politike i prema domicilnoj populaciji moguće.

Sl. 6. Kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodnog rasta ili pada stanovništva Grada Dubrovnika u razdoblju 2000.-2019. godine.

Izvor: Priopćenje 7.1.3., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2001.-2020.

3. Sekundarni maksimum smrtnosti zabilježen dvije godine kasnije 2019. godine potvrđuje istovremeno i nastavak starenja ukupnog gradskog stanovništva i prethodne konstatacije.
4. Prirodni pad stanovništva Grada Dubrovnika neosporno je prisutan i nije posebno zabrinjavao do posljednje tri godine u promatranom razdoblju jer su se izmjenjivale godine s prirodnim rastom i prirodnim padom gotovo sukcesivno, međutim vjerojatni je to nagovještaj njegovog intenziviranja. Opća povoljnija slika Grada Dubrovnika u

odnosu na ostale općine u Županiji i vjerojatno u odnosu na grad (naselje) Dubrovnik bez pravih bi se poticaja rodnosti mogla bitno promijeniti.

3.3. Opće kretanje stanovništva

Opće je kretanje stanovništva u osnovi odnos između među popisne promjene i ukupnog prirodnog kretanja u istom među popisnom razdoblju, a tipizacijski se postupak provodi ovisno o pozitivnoj ili negativnoj tzv. gruboj migracijskoj bilanci te se određuju imigracijski ili emigracijski tipovi za pojedine populacije ili pojedine prostore. Potrebni službeni podaci Državnog zavoda za statistiku RH za određivanje tipa općeg kretanja stanovništva postoje samo za Grad Dubrovnik i šire regionalno ili nacionalno područje i to samo za razdoblje 2001.-2011. godine, dok za razdoblje nakon 2011. postoje podaci o prirodnom kretanju stanovništva do 2019. godine i prostornog do 2018. pa je uz službene ili autorske procjene kretanja ukupnog stanovništva i procjene nastavka prirodnog pada stanovništva do 2021. godine (godina slijedećeg popisa stanovništva) moguće odrediti (procijeniti) i tip općeg kretanja u recentnom među popisnom razdoblju.

Ukupna je među popisna promjena za Grad Dubrovnik u razdoblju između 2001. i 2011. godine iznosila -1 155 stanovnika, dok je ukupni prirodni pad bio -94 osoba pa je i gruba migracijska bilanca bila negativna. Sukladno tome tip je općeg kretanja stanovništva bilo izumiranje stanovništva ili tip E4. Tip E4 je najgori mogući tip općeg kretanja stanovništva i jasno ukazuje na nastavak depopulacije i ulazak u klasični demografski slom.

Nakon 2011. godine do 2019. podaci o prirodnom kretanju stanovništva potvrđuju nastavak prirodnog pada (-74 osobe), linearne procjene nastavak depopulacije ukupnog stanovništva (procjena oko 756 osoba) i nastavak negativne grube migracijske bilance (procjena za oko 661 osobu) po procjenama županijskih promjena. Prema tome bi Grad Dubrovnik već u dva među popisna razdoblja imao tip E4 općeg kretanja stanovništva ili izumiranje, a upravo su dva uzastopna među popisna razdoblja s tipom E4 to prijelomno vremensko razdoblje kada se gospodarstvu potrebna demografska revitalizacija može provoditi samo s domicilnom populacijom. Nakon toga demografska se revitalizacija mora provoditi i s imigracijskom varijantom s identitetskom populacijom kao primarnim modelom i po potrebi s ne identitetskom populacijom kao složenijom varijantom.

Međutim, službeni podaci o prirodnom padu (Tab. 4.) i useljavanju (Tab. 6.) i službene procjene ukupnog stanovništva u statistici u nizu (Tab. 3.) potvrđuju pak pozitivnu grubu migracijsku bilancu prema kojoj bi Grad Dubrovnik u recentnom među popisnom razdoblju bio u imigracijskom tipu općem kretanja stanovništva, u kojem je imigracijom nadoknađen

prirodni pad, a ukupno stanovništvo raste. To je Tip I2 ili obnova stanovništva useljavanjem. Prema prethodnom među popisnom razdoblju dogodila se bitna promjena na kojoj se dalje treba graditi revitalizacijska demografska koncepcija.

3.4. Prostorna pokretljivost stanovništva ili migracija

Prostorna pokretljivost stanovništva ili migracija prostorni je dinamizam stanovništva i moguće ju je razlikovati po uzrocima, vremenu, prostornom doseg, posljedicama, intenzitetu i slično pa su sukladno tome i mogućem dohvatu podataka službene statistike Državnog zavoda za statistiku RH izdvojena i dalje navedena pod poglavlja važna za razumijevanje gradske dubrovačke demografske stvarnosti. Demografska i uža migracijska problematika sve više postaju ključni prostorni, društveni i politički čimbenici na sve djelatnosti koje nas okružuju u suvremenoj Europi pa time i Hrvatskoj i svim našim regijama. Razlikovanje i razumijevanje unutrašnje i vanjske migracije, trajne i privremene te sigurnosnih aspekata mogućih velikih migracija preko hrvatskog teritorija i akvatorija prema razvijenoj srednjoj, zapadnoj i sjeverozapadnoj razvijenoj Europi, ključno je za razumijevanje budućih demografskih procesa i struktura za ukupni razvoj Grada Dubrovnika.

3.4.1. Unutrašnja migracija

Unutrašnju migraciju u pravilu razlikujemo po trajnosti (trajne i privremene) i vremenskom dohvatu (dnevne i tjedne), iako je dostupnost službenih podataka DSZ-a o preseljavanjima stanovništva ispod županijske razine znatno manja pa su uvijek potrebne prosudbe zasnovane na općim demografskim zakonitostima i posrednim pokazateljima. Pritom je bitno definirati pretpostavke budućih promjena, ključnih odnosa i osnovnih parametara, kako bi razumijevanje bilo sukladno demografskoj stvarnosti i potrebama prostornog, regionalnog, urbanog, društvenog, gospodarskog i svakog drugog planiranja i razvoja.

3.4.1.1. Dnevna migracija

Dnevna je migracija stanovništva u svojoj osnovi linearni prostorni proces dnevnog premještanja stanovništva od mjesta stalnog stanovanja do mjesta rada, a moguće je razlikovati stabilnu i labilnu dnevnu migraciju ovisno o trajnosti ili labilnosti stalnog prebivanja. Funkcionalna organizacija prostora oko makro regionalnih i regionalnih centara i vremenski i prostorni dohvat funkcija rada i stanovanja među važnijim su faktorima zadržavanja stanovništva u prostoru i njegove demografske dinamike i strukture.

Samo je razmatranje dnevne migracije stanovništva na nižim administrativno-teritorijalnim razinama (općinskim, gradskim i naseljskim) limitirano objavom službenih podataka pa je kombinacija popisnih rezultata o dnevnoj migraciji stanovništva i ostalih podataka demografske dinamike nakon zadnjeg popisa stanovništva osnova uočavanja i definiranja zakonitosti i uvjetovanosti na ostale sadržaje, procese, veze i odnose u društvu i prostoru. Vrijedi to naravno i za Grad Dubrovnik.

Podatke za Grad Dubrovnik o dnevnoj migraciji stanovništva moguće je razmatrati samo iz popisa stanovništva 2001. i 2011. godine i na temelju njih i ostalih demografskih procesa nakon popisa stanovništva 2011. godine pretpostaviti smjer, intenzitet i strukturu promjena. Porast dnevne migracije između dva uzastopna popisa stanovništva za prosječno petinu očekivana je posljedica prostorne preraspodjele županijskog stanovništva i depopulacije centralnog naselja Grada Dubrovnika i Dubrovačko-neretvanske županije (Tab. 1.), dok se tjedna migracija istovremeno smanjila za gotovo trećinu.

Narasle potrebe za radnom snagom u uvjetima rastućeg turizma i starenja gradske populacije pojačavaju dnevni njihaj stanovništva prema centralnom naselju i trajno preseljavanje u istom smjeru s kojim se smanjuje tjedna migracija i povećava pozitivna migracijska bilanca.

Tab. 5. Dnevni i tjedni migranti Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2001. i 2011. godine.

Ukupno 2011. i 2001.	Dnevni migranti									Tjedni migranti										
	Zaposleni					Učenici				Studenti	Zaposleni					Učenici				Studenti
	1	2	3	4	5	6	7	8		A	B	C	D	E	F	G	H	I		
6 534	5051	4416	594	38	3	1237	626	611	246	302	171	35	40	54	42	49	25	24	82	
6 171 ¹	4201	3621	539	11	1	1519	797	722	449	231	152	50	40	36	26	38	14	24	41	
2001. A	850	795	55	27	2	-282	-171	-111	-203	71	19	-15	0	18	16	11	11	0	41	
2011. R	20	22	10	245	200	-19	-21	-15	-45	31	13	-30	0	50	62	29	79	0	100	

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

1 Razliku do ukupno čine osobe nepoznatog stupnja pohađanja škole i nepoznatog mjesta rada. Popis stanovništva 2001. godine.

A Apsolutna promjena

B Relativna promjena u %

1. Zaposleni-svega
2. Rade u drugom naselju istog grada/općine i iste županije
3. Rade u drugom gradu/općini iste županije
4. Rade u drugoj županiji
5. Rade u inozemstvu
6. Učenici-svega

- 7. Učenici osnovnih škola
- 8. Učenici srednjih škola
- A Ukupno
- B Zaposleni-svega
- C Rade u drugom naselju istog grada/općine
- D Rade u drugom gradu/općini iste županije
- E Rade u drugoj županiji
- F Rade u inozemstvu
- G Učenici-svega
- H Učenici osnovnih škola
- I Učenici srednjih škola

Istovremeno je zabilježen i intenzivan pad učenika dnevnih migranata osnovnih i srednjih škola za gotovo 20 % te studenata dnevnih migranata za velikih 45 %, uglavnom kao posljedica također premještanja županijskog stanovništva i posebno starenja stanovništva, iseljavanja i općeg trenda smanjivanja učenika i studenata u Hrvatskoj i u praktički svim hrvatskim regijama. Izrazita depopulacija školskog mladog stanovništva među najgorim je mogućim demografskim procesima, a u Gradu je Dubrovniku naročito izražen (gotovo 25 godišnje).

Nasuprot tome, iako uz apsolutno male vrijednosti, tjedni je relativni porast zaposlenih, učenika i naročito studenata migranata izrazit s dominantnim smjerom prema centralnom naselju. Nastavak bi ovakvih procesa nakon popisa stanovništva 2011. godine prema podacima iz Tab. 1., Tab. 3. i Tab. 4. te dijagramskim oblicima na Sl. 5. mogao biti smanjivanje intenziteta porasta dnevne migracije iz prethodnog među popisnog razdoblja, daljnje smanjivanje naročito učenika osnovnih i srednjih škola i studenata dnevnih migranata uz stagnaciju tjedne migracije. Posljedice bi mogle biti nedostatak radne snage, iako se s pojavom virusne krize i izrazitog ugrožavanja turističkog i uz njega vezanog poslovanja mijenjaju praktički svi trendovi.

Prostorni bi planovi i razvojne strategije u biti trebale poticati prigradsku urbanizaciju i planski utjecati na stabilnost dnevne migracije, po mogućnosti kroz strategiju demografske revitalizacije.

3.4.1.2. Tjedna migracija

Tjedna je migracija bila i do 17 puta manje intenzivna nego dnevna (Tab. 5.) između dvaju zadnjih popisa stanovništva i bez obzira na male apsolutne vrijednosti vidi se njezino prostorno širenje prema drugim županijama, dok se prema naseljima unutar Grada Dubrovnika i unutar Dubrovačko-neretvanske županije smanjuje ili stagnira. Dvostruko veći porast studenata tjednih migranata tek je mali pozitivni pokazatelj koji bi u budućnosti mogao koliko-toliko utjecati na smanjivanje demografskih negativnosti uz pretpostavku njihovog

ostanka u Gradu i donošenja i provođenja poticajnih mjera, iako sam po sebi ne može promijeniti njihov smjer.

Tjedna bi se migracija obzirom na važnost Dubrovnika i intenzivnu recentnu emigraciju iz praktički cijele Hrvatske mogla intenzivirati i polako prerastati u trajno useljavanje iz neposrednog susjedstva, što je posebno vidljivo na razini cijele Hrvatske za godinu 2019. Početak je to supstitucije stanovništva i praktički nove faze demografskog razvoja Hrvatske koja je po svojim pojavnim oblicima vjerojatno i najsloženija i sa sobom nosi najveće promjene. Dubrovnik bi mogao biti poseban izazov u takvim procesima, a osnovne zakonitosti trajnog preseljavanja i vanjskog doseljavanja i odseljavanja razmotrene su u poglavlju 3.4.2.

3.4.2. Trajna i vanjska migracija

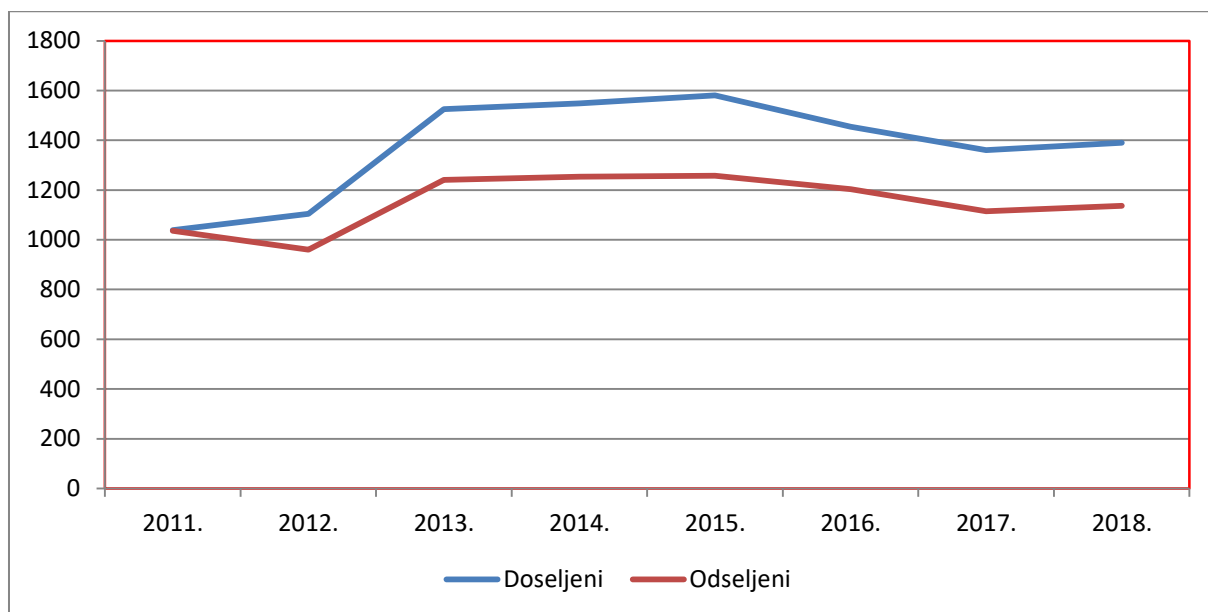
Trajna su se preseljavanja, a pogotovo ona vezana za vanjsko iseljavanje izrazito intenzivirala nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine. Iseljavanje je iz Hrvatske poput povijesnog usuda i u ozbiljnijoj formi (intenzitetu) traje u cijelom razdoblju praktički od početka 20. stoljeća do naših dana. Puno negativnih tragova ostavlja iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva u hrvatskom društvu i prostoru pa tako i u samom Gradu Dubrovnik, uz sve specifičnosti koje je moguće uočiti u Tab. 6.

Tab. 6. Unutrašnja i vanjska migracija Grada Dubrovnika u razdoblju 2011.-2018. godine.

Godine	Doseljeni				Odseljeni			
	Ukupno	U drugi grad/općinu iste	Iz druge županije	Iz inozemstva	Ukupno	U drugi grad/općinu iste	U drugu županiju	U inozemstvo
2011.	1 039	280	215	189	1 036	291	252	138
2012.	1 104	329	233	202	960	264	228	128
2013.	1 525	421	333	284	1 241	333	228	193
2014.	1 548	406	351	242	1 253	275	272	157
2015.	1 580	431	403	191	1 258	231	267	205
2016.	1 454	413	315	225	1 203	211	254	237
2017.	1 360	391	324	197	1 114	203	258	205
2018.	1 390	278	336	329	1 136	185	267	237
Ukupno	11 000	2 949	2 510	1 859	9 201	1 993	2 026	1 500
Promjena u % 2011./2018.	133,8	99,3	156,3	174,1	109,7	63,6	106	171,7

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 3., Doseljeno i odseljeno stanovništvo, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3. srpnja 2020.

Sl. 7. Grad Dubrovnik-doseljavanje i odseljavanje u razdoblju 2011.-2018. godine.

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 3., Doseljeno i odseljeno stanovništvo, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3. srpnja 2020.

Opća pretpostavka o intenzivnom iseljavanju iz Hrvatske i većine hrvatskih prostora uz relativno i apsolutno velike pokazatelje negativne vanjske migracijske bilance, potvrđene službenim statistikama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i zemalja najvećeg useljavanja iz Hrvatske, ne vrijedi i za Grad Dubrovnik. Time se potvrđuje kako je prirodni pad dubrovačkog stanovništva po vremenskoj trajnosti, prostornoj raširenosti i osnovnim parametrima ključni faktor i pokazatelj demografskih negativnosti (Tab. 4.). Prema podacima iz priloženih tablica i prema osnovnim uvjetovanostima demografskih razvojnih procesa (pozitivnih i negativnih), moguće je vezano za dubrovačka unutrašnja i vanjska preseljavanja izdvojiti nekoliko osnovnih zakonitosti važnih za sagledavanje, razumijevanje i predlaganje demografskih poticajnih mjera u funkciji ukupnog gradskog razvoja.

1. Grad Dubrovnik kao administrativno-teritorijalna cjelina s pripadajućim samostalnim naseljima u promatranom razdoblju 2011.-2018. godine ima pozitivnu migracijsku bilancu u svim trajnim preseljavanjima za ukupno 1 799 osoba. Doseljenih ima više iz drugih gradova i općina iste županije i iz drugih hrvatskih županija u Grad Dubrovnik, nego što se gradskog stanovništva iselilo u tom smjeru. Odseljenih je u druge gradove i općine Dubrovačko-neretvanske županije bilo više samo na početku promatranog razdoblja (2011.-2018.), a u druge hrvatske županije samo 2011. godine. Potvrda je to promjene osnovnog smjera trenda migracijskih valova i mogućih promjena u demografskoj slici Grada Dubrovnika.

2. Vanjska je migracijska bilanca u istom razdoblju za Grad Dubrovnik također pozitivna, jer službeni podaci potvrđuju kako se 359 osoba više uselilo iz inozemstva, nego što ih se u istom smjeru iselilo. Iako te brojke nisu apsolutno velike, u odnosu na Hrvatsku u cjelini i posebno u odnosu na slavonske, brdsko-planinske, zaobalne, otočne i slične emigracijske prostore, pozitivni su trendovi naznaka mogućih budućih procesa i njihovog intenziviranja. Negativnu je vanjsku migracijsku bilancu Grad Dubrovnik imao samo u razdoblju 2015.-2017. godine, ali i tada s malim apsolutnim vrijednostima.
3. Relativne promjene u odnosu na početnu godinu promatranog razdoblja pokazuju porast, naročito izražen u kategoriji ukupno doseljenog stanovništva, doseljenog iz druge županije i doseljenog iz inozemstva. Ukupno se doseljavanje u Grad Dubrovnik povećalo za 33,8 %, doseljavanje iz druge hrvatske županije 56,3 %, a iz inozemstva čak za 74,1 %. Iako su relativni pokazatelji visoki, apsolutne su vrijednosti i u ovim procesima male, ali pokazuju moguće buduće trendove uz koje se i apsolutne vrijednosti mogu bitno povećati.
4. Doseljavanja su se relativno smanjila u razdoblju iz drugih županijskih gradova i općina tek neznatno, ali su se zato bitno smanjila odseljavanja prema njima za 36,4 %. Intenzivnija unutrašnja trajna preseljavanja od vanjskih također su potvrda odstupanja Grada Dubrovnika od opće demografske slike Hrvatske u cjelini, a više useljenih od iseljenih u unutrašnjim i vanjskim preseljavanjima potvrda je mogućnosti demografske revitalizacije imigracijskom varijantom.
5. Obzirom na oscilacije prirodnog pada stanovništva i početak demografske supstitucije imigracijom još je jasnije kako se demografskim pitanjima treba pristupiti planski, odgovorno i po modelu selektivne imigracije kakav primjenjuje sve razvije europske zemlje.

4. OSNOVNI DEMOGRAFSKI SASTAV

Razmatranje osnovnih demografskih sastava ili struktura stanovništva ima posebnu važnost za uočavanje i definiranje zakonitosti i trendova budućeg demografskog razvoja. Iako je limitiranost podataka službene statistike izražena i kod sastava stanovništva na nižim razinama od nacionalne, osnovni se parametri i trendovi ipak mogu postaviti u funkciji razumijevanja složenosti i posebnosti problematike i naročito njezinog postavljanja na gradsku stratešku razinu razmatranja, planiranja, odlučivanja i provođenja.

Kombinacijom popisnih rezultata (usprkos sad već njihove starosti iz 2011. godine) i kasnijih podataka o prirodnom kretanju (Tab. 4.) i preseljavanju gradskog stanovništva (Tab. 6.), moguće je kroz dobno-spolni sastav popisanog stanovništva i tipizaciju istog pretpostaviti demografski nastavak. Ostale su demografske strukture razmotrene prema dostupnim podacima službene statistike kao okvir budućih zbivanja i planskih potreba. Primarno se tu misli na osnovne gospodarske i socijalne strukture, potrebe za radnom snagom i naročito promjene koje su nastale u broju učenika osnovnih i srednjih škola i studenata.

4.1. Dobno-spolni sastav stanovništva

Dobno se spolni sastav stanovništva u pravilu i sukladno mogućem dohvatit službenih podataka razmatra kroz udjele u petogodišnjim dobnim skupina po spolu i njihovim grafičkim prikazom (Tab. 7. i Sl. 8.). Iako su podaci iz popisa stanovništva 2011. godine ipak puno toga otkrivaju o starosti ukupne dubrovačke gradske populacije. Dakle, već se 2011. godine broj i udio mladih do 19 godine starosti gotovo apsolutno i relativno u odnosu na ukupnu gradsku populaciju izjednačio sa starima i starijima, najbrojnija je petogodišnja skupina stanovništva bila u dobi 55-59 godina, a djece je do pete godine starosti bilo npr. manje nego osoba u starosnoj dobi 70-74 godina.

Ženska je populacija prevladavala u ukupnom gradskom stanovništvu i naročito u starosnoj dobi iznad pedesete godine, a muška samo do 25 godine starosti kada se standardna povećana rodost muške djece zbog specifične smrtnosti po spolu (veća je kod muške populacije u svim dobnim skupinama) brojčano izjednačava s ženskom. Tada su to već bile naznake smjera i intenziteta kasnijih demografskih promjena.

Nakon popisa stanovništva 2011. godine prisutan je prirodni pad stanovništva (Tab. 4.), dok su službene procjene Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske procjenjivale porast ukupnog gradskog stanovništva (Tab. 3.). Istovremeno je po istim službenim podacima migracijska bilanca bila pozitivna (unutrašnja i vanjska), ali ne s intenzitetom kojim bi se gradska populacija pomlađivala i bitno mijenjali odnosi dobno-spolnih skupina stanovništva (velikih i petogodišnjih). Međutim, pojava pozitivne migracijske bilance ipak bi mogla značiti i promjenu osnovnih trendova općeg kretanja stanovništva s blagim revitalizacijskim učincima useljavanjem. Time je počeo proces zaustavljanja izumiranja stanovništva potvrđen službenim podacima u među popisnom razdoblju 2001.-2011. godine, a mogao bi istovremeno biti i relevantan pokazatelj potrebnih demografskih intervencija u vremenima koja dolaze.

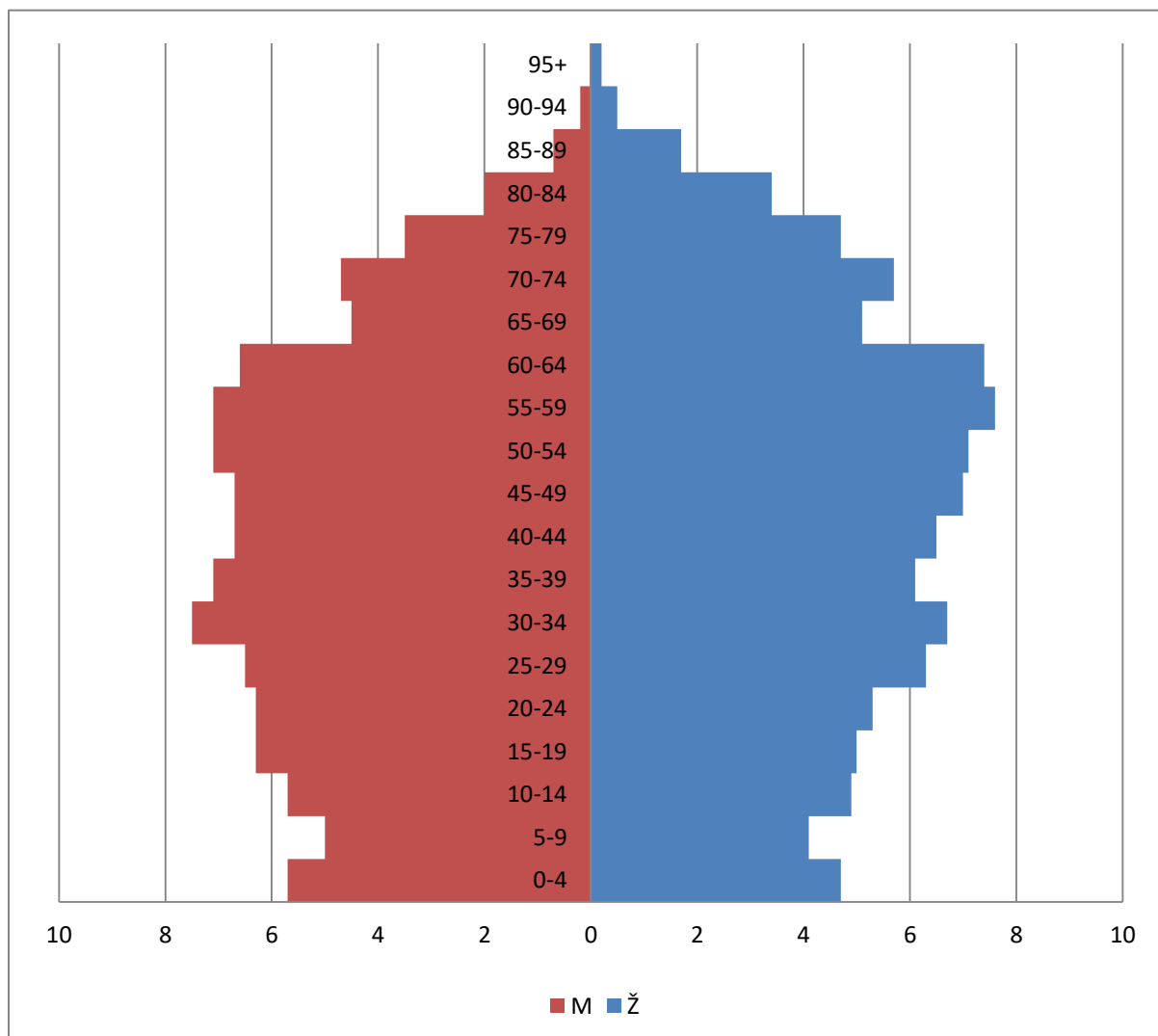
Tab. 7. Dobno-spolni sastav stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011. godine.

Starost	Spol			Dobne skupine	Udjeli u %			
	Muško	Žensko	Ukupno		Muško	Žensko	Ukupno	
Ukupno	20 143	22 472	42 615	100	100	100	100	
0-5	1 147	1 053	2 200	60,9 25 946	5,7	4,7	5,2	
5-9	1 000	922	1 922		20,5	5,0	4,1	4,5
10-14	1 143	1 095	2 238		8 741	5,7	4,9	5,2
15-19	1 256	1 125	2 381		6,3	5	5,6	
20-24	1 272	1 188	2 460		6,3	5,3	5,8	
25-29	1 316	1 411	2 727		6,5	6,3	6,4	
30-34	1 514	1 517	3 031		7,5	6,7	7,1	
35-39	1 423	1 367	2 790		7,1	6,1	6,5	
40-44	1 382	1 457	2 839		6,7	6,5	6,7	
45-49	1 352	1 571	2 923		6,7	7,0	6,9	
50-54	1 433	1 599	3 032	7,1	7,1	7,1		
55-59	1 437	1 712	3 149	7,1	7,6	7,4		
60-64	1 336	1 659	2 995	6,6	7,4	7		
65-69	908	1 150	2 058	4,5	5,1	4,8		
70-74	950	1 292	2 242	4,7	5,7	5,3		
75-79	696	1 056	1 752	18,6 7 928	3,5	4,7	4,1	
80-84	394	754	1 148	2,0	3,4	2,7		
85-89	134	387	521	0,7	1,7	1,2		
90-94	45	122	167	0,2	0,5	0,4		
≥95	5	35	40	0,02	0,2	0,1		
Ukupno	47,3	52,7	100	46 615			100	

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Prije postavljanja pretpostavki o nužnim planskim intervencijama potrebno je posebno još razmotriti intenzivne procese starenja gradskog stanovništva, a naročito je potrebno razmotriti tipizaciju dobnog sastava stanovništva prema udjelima velikih dobnih skupina u ukupnom stanovništvu. Nezavisno o promjeni trenda i tipa općeg kretanja stanovništva nakon popisa stanovništva 2011. godine i pojave pozitivne migracijske bilance unutrašnjih i vanjskih preseljavanja, proces se starenja ukupne dubrovačke populacije nije zaustavio. Upravo taj nastavak starenja ukupne populacije potvrđuje potrebu daljnjeg planskog i selektivnog useljavanja.

Sl. 8. Grafički prikaz dobno-spolnog sastava stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011- godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

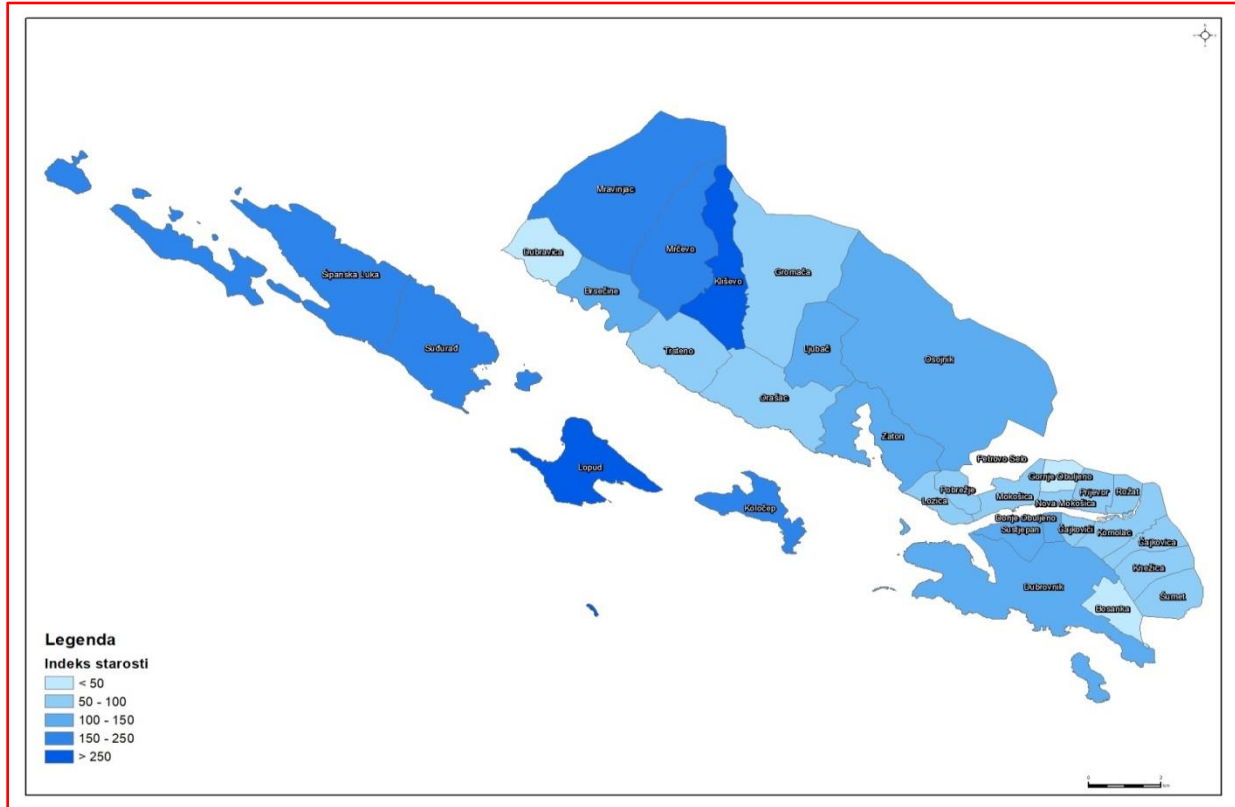
4.1.1. Starenje stanovništva

Temeljem priloženih podataka i uočenih reprodukcijских i migracijskih trendova realna je pretpostavka o daljnjem starenju dubrovačke gradske populacije. Vjerojatni bi nastavak starenja značio smanjivanje udjela mlađeg i mladog stanovništva u ukupnom, povećanje starijeg stanovništva (starijeg od 65 godina) u ukupnom, prevladavanje starijih petogodišnjih skupina stanovništva nad mlađim petogodišnjim, povećavanje smrtnosti, smanjivanje rodности i slično.

Revitalizacijska rješenja temeljena samo na imigracijskoj varijanti ili modelu koji se očito odvija bez planskih osnova, bez selektivnog pristupa i bez usmjeravanja useljavanja

identitetske populacije, u svojoj osnovi teško može rezultirati funkcionalnom revitalizacijom dubrovačke ukupne populacije.

Sl. 9. Indeks starosti stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011.

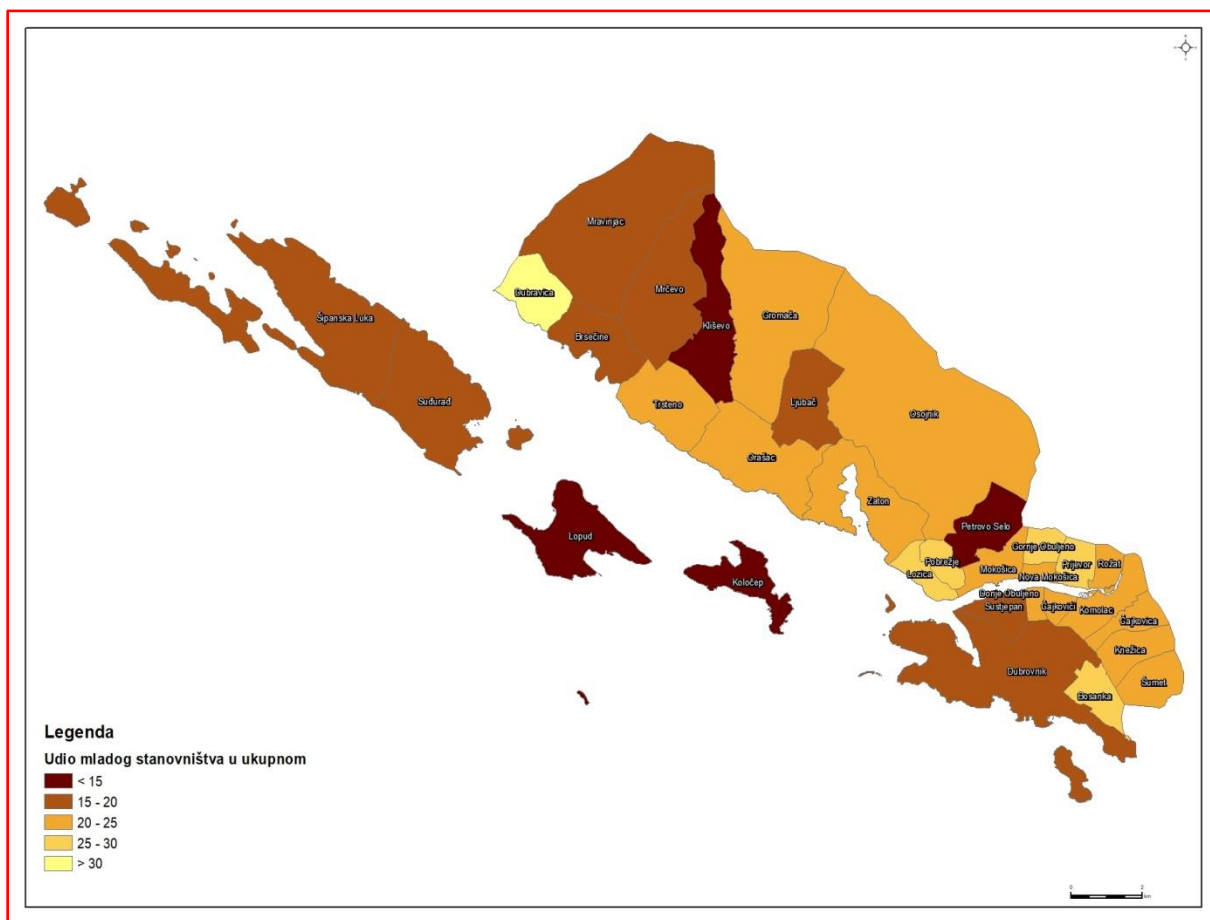

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Indeksi starosti dubrovačke populacije (Sl. 9.) i udjeli mladog stanovništva starosti do 19 godina u ukupnom (Sl. 10.) u prostornoj disperziji ukazuju na određene zakonitosti, a one su vezane za razlikovanje otočnih, priobalnih, zaobalnih prostora i prostora oko centralnog naselja.

Nastavak starenja dubrovačke gradske populacije i po svim je dostupnim posrednim pokazateljima očekivan, dok bi nastavak virusne krize mogao utjecati i na smanjivanje pozitivne migracijske bilance. Prevladavanje prirodnog pada stanovništva među negativnim demografskim procesima uz pretpostavljeni nastavak starenje ukupnog gradskog stanovništva, moglo bi cijelu demografsku sliku Grada Dubrovnika vratiti u među popisne okvire iz razdoblja 2001.-2011. godine, ako izostanu ozbiljni gradski provedbeni demografski revitalizacijski planovi, odluke i projekcije. Posebno zato što se demografske negativnosti brže razvijaju od revitalizacijskih.

Sl. 10. Udio mladog stanovništva u ukupnom prema popisu stanovništva 2011.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

4.1.2. Tipizacija dobnog sastava

Tipizacija dobnog sastava stanovništva rezultat je svih negativnih dosadašnjih procesa i nagovještaj je izvjesne ili neizvjesne demografske budućnosti, a postavlja se prema udjelima velikih dobnih skupina u ukupnom stanovništvu (Tab. 7.) i standardnim odnosima dobnih skupina koji ukazuju na stupanj starosti stanovništva (Tab.8.).

Prema tipizaciji dobnog sastava iz Tab. 8. postavljenoj već na samom početku demografske destrukcije u Hrvatskoj, dubrovačko bi gradsko stanovništvo već u popisu stanovništva 2011. godine bilo u tipu duboka starost ili čak na granici izrazito duboke starosti. Starijeg je stanovništva (starijeg od 60 godina) bilo 25,6 % u ukupnom, a mlađeg tek nešto malo iznad praga od 20 % (točnije 20,5 %). Protijekom vremena i testiranjem obrasca izdvajanja tipova dobnog sastava ili starosti stanovništva na svim naseljima u Hrvatskoj (seoskim i gradskim), dozna je granica starog i starijeg stanovništva pomaknuta za pet godina.

Tab. 8. Način izdvajanja tipova dobno-spolnog sastava stanovništva.

Udjeli u % velikih dobnih skupina		Tip dobnog sastava	Obilježje
0-19	60 i više		
≥ 35	≤ 8	1	Izrazita mladost
≥ 30	≤ 10	2	Mladost
> 30	> 10	3	Kasna mladost
< 30	< 15	4	Na pragu starosti
< 30	> 15	5	Starost
≤ 25	≥ 20	6	Duboka starost
≤ 20	≥ 25	7	Izrazito duboka starost

Izvor: Šterc, S. (1992.), Prostorni i demografski aspekti revitalizacije ruralnih naselja u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 1:127- 157.

Prema takvim je parametrima dubrovačko gradsko stanovništvo također već u popisu stanovništva 2011. godine bilo na pragu duboke starosti, a daljnjim je demografskim razvojem nakon popisa stanovništva 2011. godine sasvim sigurno u dubokoj starosti s inklinacijom prema izrazito dubokoj starosti, bez obzira na pozitivnu migracijsku bilancu. Takva tipizacija ukupnog gradskog stanovništva danas, uz sva očekivanja od brojnijeg useljavanja od iseljavanja zadnjih godina, ponovo potvrđuje potrebu donošenja gradskih programa i planova vezanih za demografsku problematiku.

4.2. Gospodarska struktura

Gospodarska je struktura stanovništva pokazatelj gospodarskog i ukupnog razvoja, ali istovremeno i potvrda raskoraka između ukupnog i demografskog razvoja. Posebno je limitiranost službenih podataka izražena u razmatranju gospodarskog sastava stanovništva na naseljskoj razini pa su za procjenu budućih demografskih promjena struktura bitni svi dostupni podaci i bitne već ranije razmotrene i definiranje zakonitosti u prethodnim poglavljima.

Prema konačnim rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine, dubrovačko je gradsko stanovništvo tada izdvojeno prema vrstama prihoda gotovo prema trećinskim udjelima na stanovništvo s prihodom od stalnog rada, na stanovništvo s ostalim приходima (privremenim, poljoprivrednim, mirovinskim, imovinskim, socijalnim i ostalim приходima), na stanovništvo bez prihoda i, ali s povremenom potporom od drugih i stanovništvo nepoznatog prihoda (Tab. 9.).

Tab. 9. Stanovništvo Grada Dubrovnika prema prihodima iz popisa 2011. godine.

Ukupno ¹⁾	Prihodi od stalnog rada	Prihodi od povremenog rada	Prihodi od poljoprivrede	Starosna mirovina	Ostale mirovine	Prihodi od imovine	Socijalne naknade	Ostali prihodi	Povremena potpora drugih	Bez prihoda	Nepoznato
42 615	15 499	1 702	80	7 092	3 662	420	928	903	977	12 516	73
100,0	36,4	4,0	0,2	16,6	8,6	1,0	2,2	2,1	2,3	29,4	0,2

1 Zbroj podataka po stupcima veći je od podatka „Ukupno“ (ukupan broj stanovnika) jer su osobe mogle dati i dva odgovora (dva različita prihoda) i stoga su te osobe iskazane u dva stupca.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Uspoređujući te podatke s dobnim sastavom stanovništva iz istog popisa iz 2011. (Tab. 7.), moguće je jasno uočiti zakonitost kako je mladog stanovništva u dobi do 25 godine starosti bilo oko 11 000, dok je osoba bez prihoda i s povremenim potporama i socijalnim naknadama bilo oko 14 500. Starijih je osoba bez prihoda vjerojatno bilo preko 1 500, a osoba sa socijalnom pomoći i davanjima drugih preko 2 000 ili zajedno preko 8 % u ukupnom stanovništvu.

Tab. 10. Broj zaposlenih u pravnim osobama u razdoblju 2011.-2018. godine.

Godina	Zaposleni u pravnim osobama, stanje 31. ožujka							
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Broj zaposlenih	13 924	14 456	15 177	15 194	15 752	17 147	16 519	17 071
Promjena	100,0	103,8	109,0	109,1	113,1	123,1	118,6	122,6
Udio u %*	32,6	33,8	35,3	35,0	36,0	39,0	37,4	38,5

*Udio u ukupnom stanovništvu procijenjenom po Državnom zavodu za statistiku Republike Hrvatske (Tab. 3.).

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 4., Zaposlenost, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

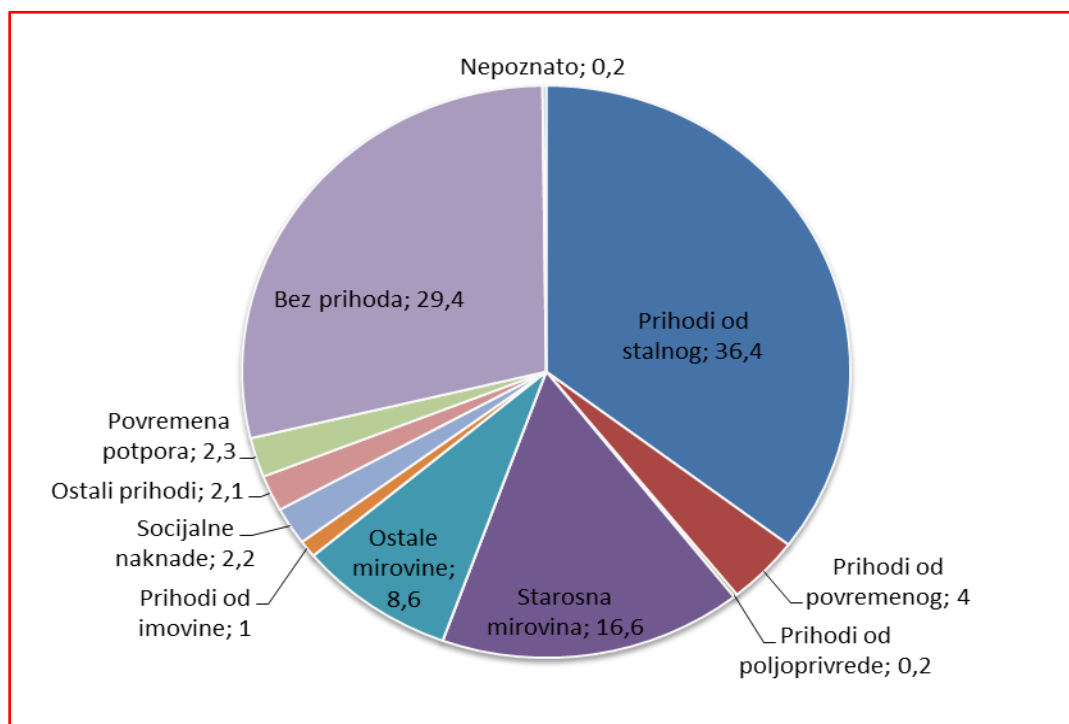
Tab. 11. Zaposlenost, nezaposlenost i ekonomska neaktivnost stanovništva Grada Dubrovnika starijeg od 15 godina prema popisu stanovništva 2011. godine.

Ukupno	Zaposleni	Nezaposleni			Ekonomski neaktivni					Nepoznato
		Svega	Nezaposleni, traže prvo zaposlenje	Nezaposleni, traže ponovno zaposlenje	Svega	Umirovljenici	Osobe koje se bave obavezama u kućanstvu	Učenici ili studenti	Ostale neaktivne osobe	
36 255	16 554	2 127	266	1 851	17555	10 452	1 834	3 550	1 719	19
100,0	45,7	5,7	0,7	5,1	48,4	28,8	5,1	9,8	4,7	0,1
		100,0	12,5	87,0	100,0	59,5	10,4	20,2	9,8	

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Kad se tome doda stanovništvo s mirovinskim prihodima (starosna i ostala mirovina), gotovo se dostiže udjel stanovništva s prihodom od stalnog rada. Daljnjim starenjem stanovništva i odlascima u starosnu mirovinu više ili prijevremenu (manje) odnosi postaju još nepovoljniji pa je i po toj osnovi vidljiva potreba demografske revitalizacije kako bi se i u budućnosti održavali sustavi na kojim počivaju nacionalne i gradske socijalne, radne i ostale slične potrebe.

Sl. 11. Stanovništvo Grada Dubrovnika prema prihodima iz popisa 2011. godine.

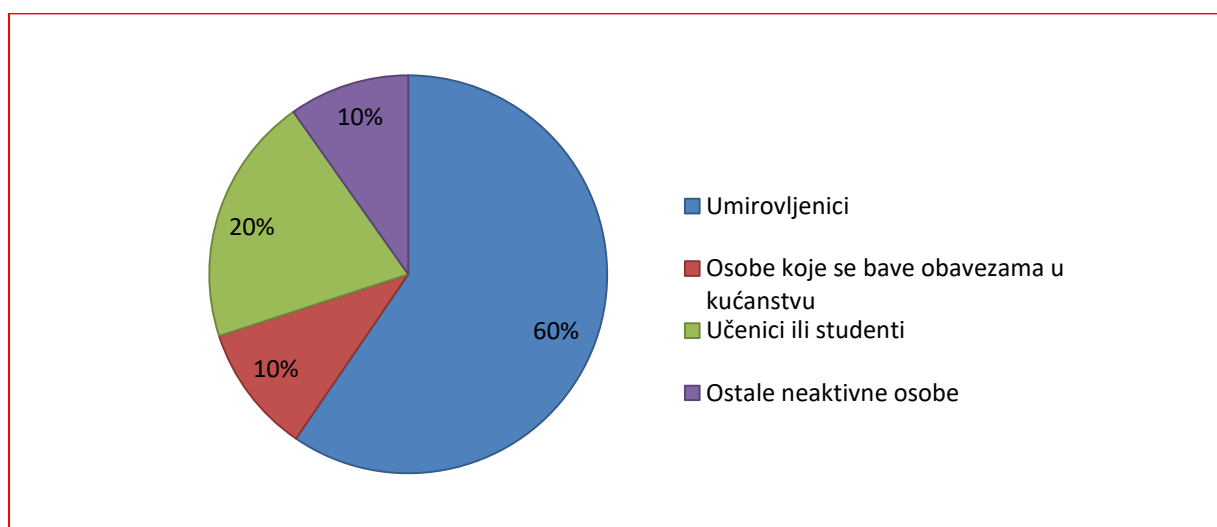
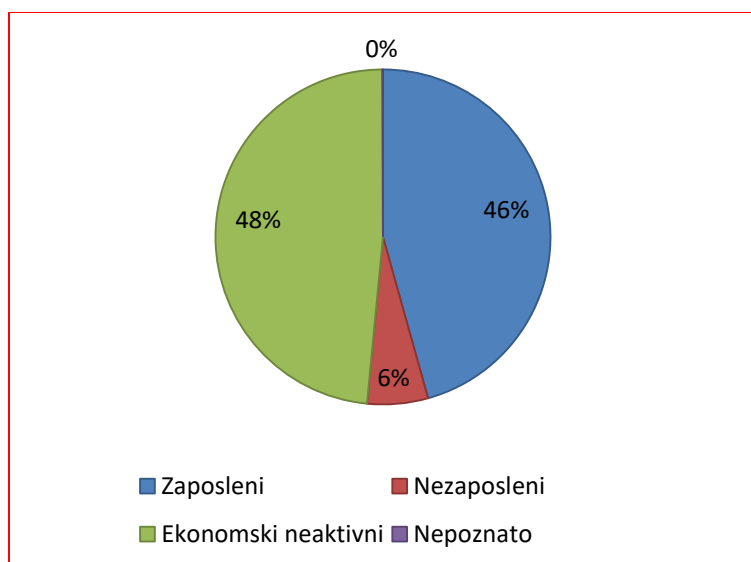

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Podaci su iz istog popisa o zaposlenosti, nezaposlenosti i ekonomskoj neaktivnosti također važni za razumijevanje opće demografske slike gradske populacije (Tab. 11., Sl. 12.), jer jasno pokazuju kako je brojnost ekonomski neaktivnih osoba apsolutno veća od zaposlenih, a uz 2 127 nezaposlenih i bitno veća.

Prema tome, svaki ekonomski pokazatelj po jednom stanovniku (ili kako to često ekonomisti znaju prikazivati po glavi stanovnika) prikriva ekonomsku demografsku strukturu unutar koje se jasno vide odstupanja od prosjeka i te kako bitna za razumijevanje planske problematike. Koja bi se inače uvijek trebala temeljiti na korelaciji između stanovništva i gospodarstva i postavljati prema ukupnoj populaciji, a ne samo prema prosječnim vrijednostima.

Sl. 12. Zaposlenost, nezaposlenost i ekonomska neaktivnost stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Mali broj nezaposlenih osoba koje prvi puta traže zaposlenje (njih samo 266) ili samo četvrtina u odnosu na generacijsku brojnost završenih srednjoškolaca i diplomiranih studenata jedan je od posrednih pokazatelja iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva, nezavisno od ukupne pozitivne migracijske bilance.

Porast zaposlenosti u razdoblju 2011. do 2018. godine za gotovo četvrtinu posebno je pozitivan pokazatelj (Tab. 10.) i mogao bi uz pozitivnu migracijsku bilancu značiti početak revitalizacije, osim ako procjene ukupnog stanovništva i njegova registracija u popisu 2011. godine nisu sadržavale i tzv. fiktivno stanovništvo, odnosno stanovništvo s formalnim prebivanjem koje po definiciji nije stalno stanovništvo. Zato je u svakoj studiji potrebno ukazati na potrebu uvođenja registra stanovništva kao temeljne planske osnove za sve razvojne koncepcije i pristupe i sva ulaganja u interesu gradskog stanovništva. Registar je stanovništva objektivna potreba kako bi se u svakom trenutku i u svakom naselju znalo stvarno stanje stalnog stanovništva prema definicijama EUROSTAT-a i kako bi svi planski dokumenti i procjene pokazivale realnost.

4.2.1. Radni kontingent i razvoj djelatnosti

Suvremeni problem koji se javlja u emigracijskim prostorima i društvima je nedostatak radne snage i planska potreba njezinog dohvata imigracijom. Hrvatsku je taj problem već zahvatio, a s vremenom će u uvjetima velike siline prirodnog pada i iseljavanja postajati sve veći i polako prelaziti u klasičnu supstituciju stanovništva, koja kad u demografskom i identitetskom smislu postaje prevladavajući proces istovremeno postaje i problem izvjesne budućnosti malobrojnih populacija kakva je hrvatska

Usprkos stagnaciji ili blagom smanjivanju rodности, povećanoj smrtnosti, pojavi prirodnog pada, rastućoj starosti i gotovo izjednačavanju udjela mladog i starog stanovništva, radni se kontingent gradskog dubrovačkog stanovništva bitno ne smanjuje i u odnosu na razinu zaposlenosti još uvijek predstavlja postojan radni potencijal. Preko 60 % stanovništva zrele dobi (20-64 godine starosti) s gotovo dvotrećinskom većinom radnog kontingenta (15-64 godine starosti) u popisu stanovništva 2011. godine, moglo bi uz promjene demografskih trendova iz izumiranja prema revitalizaciji imigracijom činiti razvojnu osnovu prevladavajućih djelatnosti vezanih za dubrovački prostorni i ljudski potencijal. Jedino ako, valja ponovo ponoviti, pri službenoj registraciji dolazaka u Grad Dubrovnik nije prevladavajuće fiktivno ili samo formalno prijavljeno stanovništvo i ako ono ne čini prevagu pozitivne unutrašnje i vanjske migracijske bilance.

Niti jedna zemlja suočena s velikom demografskom destrukcijom nije rješavanje razvojne problematike prepustila samo lokalnim, općinskim ili regionalnim cjelinama i upravama u njima, već je na nacionalnoj razini postavila poticajni sustav primarno usmjeren prema tom već spomenutom potencijalu. Pogotovo se to očekuje u sadašnjoj situaciji dodatno usloženoj s pojavom i trajanjem virusne krize i njezinom mogućem intenziviranju, a posebna su očekivanja vezana za konačno usmjeravanje prema lokalnim sredinama i demografskoj problematici u njima najvažnijeg poticajnog sustava-poreznog.

4.2.2. Imigracijski dohvat radne snage

Turističke i srodne djelatnosti već neko vrijeme u Hrvatskoj pokazuju potrebu za radnom snagom i obzirom na iseljavanje mladih i malu prijavu nezaposlenih na prvi posao u odnosu na generacijsku brojnost i neselektivnu imigraciju (primarno se misli na izostanak nacionalne selektivne imigracijske politike), potreba za dohvaćanjem nove radne imigracijske snage bit će sve veća. Podaci su već u Tab. 6. jasno potvrdili kako je u razdoblju 2011.-2018. godine Grad Dubrovnik imao pozitivnu migracijsku bilancu unutar županijskih preseljavanja, unutrašnjih nacionalnih preseljavanja, ali i pozitivnu vanjsku migracijsku bilancu za razliku od Hrvatske u cjelini. Nekoliko je potvrda za navedeno.

Prva je očekivano kretanje stanovništva prema regionalnom i županijskom središtu, druga je potvrda atraktivnosti Grada Dubrovnika prema širem hrvatskom prostoru, dok je treća posebnost. Tak će struktura useljenih na razni naselja pokazati radi li se o fiktivnom prijavljivanju, povratku ranije iseljenih, useljavanju iz neposrednog preko graničnog susjedstva ili stvarnom doseljavanju, iako bi se prema strukturi useljenih u Hrvatsku prema zemljama i državljanstvu moglo zaključiti kako prevladavaju doseljeni iz neposrednog istočnog susjedstva.

Potvrda je to neimanja nacionalne selektivne imigracijske politike radne snage kakvu imaju sve razvijene europske pa i ostale zemlje, a regionalne useljeničke ili migracijske prema potrebama pojedinih djelatnostima još i manje. Prepuštanje razvijanje procesa stihiji u zemlji koja izumire i demografski se prazni ili prema regijama i gradovima koji su hrvatska posebnost i vrijednost na svjetskoj razini i graničnih su demografskih pokazatelja i trendova, samo je dodatna potvrda o mirnom promatranju gospodarskog stagniranja, početka zamjene stanovništva bez nacionalnih i regionalnih planova i udaljavanje hrvatskog iseljništva i njegovog bogatstva od svih hrvatskih razvojnih planova. Moguće poticajne mjere na gradskoj razini i potreban pristup na nacionalnoj razini razmatra se u okviru poglavlja o poticajnim modelima i mjerama.

4.3. Ostale strukture

Nakon demografsko-gospodarskih pokazatelja vezanih za sastav stanovništva u okviru ostalih struktura uglavnom se mogu razmotriti obrazovna, socijalna, narodnosna i slične ostale, koje se također u pravilu razmatraju selektivno i ovisno o dostupnim službenim podacima Državnog zavoda za statistiku RH iz tablica Gradovi u statistici u razdoblju nakon popisa stanovništva 2011. godine. Sam popis stanovništva i njegovi rezultati omogućavaju razmatranje i ostalih struktura, među kojima su vjerska, struktura prema materinjem jeziku i uglavnom sve obrazovne strukture.

Najvažnije je za plansku razvojnu gradsku osnovu, za izbor poticajnih modela i mjera i za donošenje i provođenje strategije demografske revitalizacije ili demografskog razvoja razmotriti osnovnoškolsku, srednjoškolsku i studentsku strukturu gradske populacije i jasno uočiti trendove, zakonitosti, buduća očekivanja, potrebe i uvjetovanosti na gospodarski, društveni i ukupni gradski razvoj. Uglavnom nema više granskih dilema kako je razvojna uvjetovanost stanovništva i gospodarstva izravna i gotovo funkcionalna te kako bi demografska problematika trebala biti u temelju gospodarskog i svakog drugog razvoja bez njezine politizacije.

Tab. 12. Osnovne i srednje škole prema broju učenika, učitelja i nastavnika u razdoblju školske godine 2011./2012. do 2018./2019.

Osnovna škola								
2011./2012.			2015./2016.			2018./2019.		
Broj škola	Učenici ukupno	Učitelji	Broj škola	Učenici ukupno	Učitelji	Broj škola	Učenici ukupno	Učitelji
14	3 264	292	13	3 218	299	13	3 453	344
100,0	100,0	100,0	92,9	98,6	102,4	92,9	105,8	117,8
Srednja škola								
Broj škola	Učenici ukupno	Nastavnici u FTE	Broj škola	Učenici ukupno	Nastavnici u FTE	Broj škola	Učenici ukupno	Učitelji
13	3 148	349	14	2 828	295	13	2 465	289
100,0	100,0	100,0	107,7	89,3	84,5	100,0	78,3	82,8

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 9. i 10., Osnovne i srednje škole na početku školske godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

Tab. 13. Upisani studenti u zimskom semestru prema prebivalištu i akademskoj godini 2011./2012. i 2018./2019.

2011./2012.					
Ukupno	Visoke škole	Veleučilišta	Fakulteti stručni studij	Fakulteti sveučilišni studij	Umjetničke akademije
1 837 ¹	113	81	88	1 518	27
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2018./2019.					
Ukupno	Visoke škole	Veleučilišta	Fakulteti stručni studij	Fakulteti sveučilišni studij	Umjetničke akademije
1 874	128	54	188	1 480	24
102,0	113,3	66,7	213,6	97,5	88,9

1 Sumu do 1 837 upisanih studenata 2011./2012. akademske godine čine još 10 studenata upisanih na visoka vjerska učilišta.

Izvor: Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 11., Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru prema prebivalištu i akademskoj godini, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

Broj učenika osnovnih i srednjih škola danas je u Hrvatskoj uz osnovne demografske parametre i trendove ključni pokazatelj demografskog nastavka, a njihovo bi smanjivanje u Hrvatskoj na godišnjoj razini za oko 9 000 svakog racionalnog i identitetski odgovornog trebalo zabrinuti. Mirno promatranje nestanka školske djece i pretvaranje škola u interesne sfere nikako ne može biti društveni, politički, gospodarski i svaki drugi slični nacionalni, regionalni ili gradski interes.

Tablice 12. i 13. i podaci u njima jasno ukazuju na smjer i intenzitet promjena školske i studentske populacije i u komparaciji s ostalim kretanjima moguće je postaviti buduće zakonitosti. Pozitivna promjena osnovnoškolske učeničke i studentske populacije sukladna je promjenama uočenim kod preseljavanja stanovništva, ali nasuprot tome izraziti je pad broja srednjoškolaca neumitna realnost koja podsjeća kako je ovaj demografski problem prisutan diljem Hrvatske.

Smanjivanje srednjoškolaca za preko 20 % ili za gotovo 700 učenika u samo 7 godina, uz pozitivnu migracijsku bilancu u istom razdoblju, samo dodatno potvrđuje potrebnu odgovornost prema gradskoj i hrvatskoj budućnosti. Nasuprot tome, uz stagnaciju rodosti povećanje broja učenika osnovnih škola u razdoblju školskih godina 2011./2012. do

2018./2019. potvrđuje useljavanje i obitelji s djecom što je sasvim sigurno pokazatelj pozitivnih procesa koje treba poticajnim gradskim mjerama nastaviti, ali pritom ne treba zaboraviti revitalizacijski model vezan za rodnost domicilne populacije. Ostali su pokazatelji iz navedenih tablica u standardnim očekivanjima obzirom na prirodno i prostorno kretanje stanovništva, obzirom na njegovu strukturu po petogodišnjim i velikim dobnim skupinama i obzirom na tip općeg kretanja stanovništva.

Ostale demografske strukture iz popisa stanovništva mogu se samo naznačiti kao okvirne, iako u svojoj osnovi bitno ne utječu na postavljanje planskih razvojnih i revitalizacijskih koncepcija, programa i strategija. Relativno visoka narodnosna i vjerska homogenost i gotovo apsolutna prema hrvatskom materinjem jeziku (96,4 % u popisu stanovništva 2011. godine), čine pretpostavku jedinstvenog pristupa revitalizacijskoj i razvojnoj gradskoj problematici, iako u osnovi etnička i religijska i svaka druga različitost niti u razvijenim zemljama ne utječe na postavljanje nacionalnih ili gradskih programa u razvojnom i sigurnosnom interesu ukupnih populacija.

5. DEMOGRAFSKE PRETPOSTAVKE SIGURNOSTI I RAZVOJA

Intenziviranjem velikih migracija prema Europi posebna se pozornost usmjerila na relaciju stanovništvo-sigurnost, iako je ona postojala i prije, ali samo u znanstvenim i stručnim krugovima. Korelacija pak stanovništva i razvoja izašla je iz samo znanstvenih okvira prilikom intenzivnije pojave nedostatka radne snage i nastavka pokušaja njezinog dohvata samo kroz imigracijski model. Poremećaj tako postavljenog sustava dogodio se kad se poklopilo nekoliko uzroka pokretanja migracijskog vala prema razvijenoj Europi i kad je on iz svojih planskih i selektivnih okvira prešao u neuređeni stihijski oblik s puno elemenata stradavanja.

Pritom je uz veliku pomoć društveno-političkih pa i znanstvenih postupanja i razmatranja praktički zanemarena osnovna zakonitost svih migriranja-prihvatanje vrijednosnih i tradicijskih kriterija novih sredina i posebno prilagođavanje načinu života i rada u novim imigracijskim prostorima. Problem se migracija uglavnom svodio na prihvatanje novog useljenog stanovništva i odnos zemalja useljavanja prema migrantima, dok prava i obaveze imigracijske populacije u novim sredinama gotovo i nisu politički i znanstveno ozbiljnije razmatrana.

Osnovna relacija prostor-stanovništvo, uz svu je modernu tehnologiju i tehniku proizvodnje, upravljanja i ukupnog razvoja, pravi temelj sigurnosti i razvoja. Ljudski je potencijal najveća vrijednost svakog prostora i društva i s njegovim se smanjivanjem i strukturnim

pogoršavanjem izravno ugrožavaju i društvo i prostor i opća sigurnost i ukupni razvoj. Vrijedi to na svim teritorijalnim razinama, samo su u pitanju vremenski pomak početka ugrožavanja, trajnost i intenzitet demografske destrukcije i prihvaćanje realnosti, uvjetovanosti i funkcionalnosti procesa i odnosa. Nastavak bi npr. izumiranja dubrovačkog stanovništva i u ovom drugom među popisnom razdoblju sasvim sigurno latentno ugrozio uži i širi prostor, a puno izravnije ukupno gradsko gospodarstvo i njegovu potrebu za radnom snagom, iako je realno očekivati ulazak drugog migracijskog stanovništva u prostor koji se demografski prazni

5.1. Demografski razvoj u funkciji gospodarskog

Demografska je problematika u manje-više svim dosadašnjim koncepcijama gospodarskog razvitka uglavnom bila usputna, uvodna i postavljena u programe bez svojeg funkcionalnog značenja u gospodarskom razvoju. Sve se planiralo detaljno od investicija do dobiti osim radne snage, odnosno ljudskog potencijala s trendovima, strukturom, korelacijama i slično. Izrazita pojava prirodnog pada (prisutan je i u Gradu Dubrovniku) i depopulacija ukupnog stanovništva (bila je u Gradu prisutna do posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine, a nakon toga po službenim procjenama ne), čak je i u razvijenim zemljama poput Švicarske i Japana uvjerila stručnjake kako uz takve demografske negativnosti očekivano dolazi do usporavanja i zaustavljanja gospodarskog i ukupnog razvoja.

Promjena tipa općeg kretanja stanovništva u Gradu Dubrovniku iz izumiranja u razdoblju 2001.-2011. godine u obnovu stanovništva imigracijom (nadoknađuje se prirodni pad stanovništva i uvjetuje ukupni rast) inicijalni je proces demografske revitalizacije, međutim nastavi li se on intenzivirati s neselektivnom i ne identitetskom populacijom, uz istovremeno intenziviranje prirodnog pada domicilnog i ukupnog stanovništva, započeti će proces supstitucije dubrovačkog stanovništva, a s njom se otvaraju i pitanja sigurnosti te kasnije i negativnog utjecaja na gospodarski razvoj.

Demografska bi problematika trebala biti u temelju gospodarskog razvoja svake sredine pa tako i dubrovačke. Prema osnovnim pokazateljima razmotrenim u prethodnim poglavljima, zaustavljanje bi prirodnog pada stanovništva i dugoročno planiranje potrebne radne snage kroz sva tri osnovna revitalizacijska modela (reprodukcijski, imigracijski i komplementarni), trebalo biti osnova gradskog razvojnog planiranja. Pretpostavka je kako će se pitanje radne snage sve više intenzivirati usprkos udjelu zrelog stanovništva u ukupnom (Tab. 7.), realnom odnosu mladog i starog stanovništva međusobno i u odnosu na ukupno dubrovačko stanovništvo.

5.2. Demografske negativnosti i sigurnost gradskih sustava

Demografske se negativnosti na nacionalnoj razini izravno prenose na osnovne sustave na kojima počivaju hrvatsko društvo i hrvatska država: obrazovni, zdravstveni, znanstveni, kulturni, pravni i sustav radne snage. Ostalo povezano s gospodarstvom, financijama, ulaganjima, profitom i slično je razvojna nadgradnja koja može egzistirati i u uvjetima demografske destrukcije, ali se pritom s vremenom formira neuređeno društvo koje sekundarno onda postaje potisni faktor prirodnog pada i iseljavanja domicilnog stanovništva. Nema niti jedne djelatnosti na koju se s vremenom negativno ne odražavaju prirodni pad stanovništva, iseljavanje i starenje ukupne populacije.

Sigurnost će se gradskih sustava u budućnosti osiguravati kad se dubrovačka populacija sa svojom strukturom i procesima uskladi sa standardnim demografskim trendovima i pokazateljima, a prema sadašnjim pokazateljima za Grad Dubrovnik primarnim se smatra, obzirom na starost populacije i visinu smrtnosti, planskim poticajima povećavanje rodности. Potencijali i mogućnosti dubrovačke domicilne populacije još uvijek postoje, a to bi uz recentnu pozitivnu migracijsku bilancu i mogućim dodatnim imigracijskim povećanjem osnovnoškolske djece bila osnova za sigurnost gradskih sustava u vremenima koja dolaze dodatno opterećenim virusnom krizom. Pretpostavka je kako će se s trajanjem virusne krize smanjivati preseljavanje stanovništva pa je tim više postavljanje temelja razvojne gradske budućnosti vezano za rodność.

5.3. Demografski potencijal i opstojnost

Demografski potencijali kao najvrjedniji sadržaji i čimbenici svakog društva i prostora, pa tako i dubrovačkih, ne ovise samo o brojnosti, nego i o sastavu stanovništava po različitim osnovama. Već je ranije razmotreno i uočeno kod dobnog sastava gradskog stanovništva (Tab. 7., Sl. 8.), kako dubrovačka populacija još uvijek ima potencijal za reprodukciju i demografsku opstojnost. Gotovo dvotrećinski udjel zrelog stanovništava i 44,9 % udjel stanovništva u reprodukcijskoj dobi, bez obzira na relativno mali udjel mlađeg stanovništva od 19 godina i relativno veliki stanovništva starijeg od 65 godina, još će po procjeni u slijedećih deset godina biti potencijal za opstojnost ukupnog stanovništva, sigurnost temeljnih gradskih sustava i potrebnu obnovu stanovništva u funkciji gradskog gospodarskog i ukupnog razvoja.

Dovoljno je to vremena unutar kojeg se demografskoj problematici može posvetiti odgovarajuća pažnja sukladno njezinom značenju za ukupni razvoj i opstojnost i unutar kojeg

se mogu početi provoditi poticajni revitalizacijski modeli po obje osnove: planskoj i selektivnoj imigracijskoj i klasičnoj reprodukcijskoj pronatalitetnoj. Mirno promatranje demografskih zbivanja u uvjetima oscilirajućeg prirodnog pada i izrazitog starenja dubrovačke populacije, s vremenom će približiti demografsku sliku Grada Dubrovnika istoj na razini Hrvatske.

6. DEMOGRAFSKA BUDUĆNOST

Demografska je budućnost uz naravno gospodarske, financijske i ostale pretpostavke društvene i prostorne nadgradnje, najvažnija planerska problematika oko koje ne bi trebale praktički postojati ozbiljnije političke, svjetonazorske, religijske i slične razlikovnosti u razumijevanju, pristupu i provođenju. Smisao u svemu su ljudi i njihove vrijednosti i uzalud su svi ostali gospodarski, financijski, kulturni, turistički, ekološki i slični materijalni i ini uspjesi ako u društvu i prostoru s kojim planski upravljaš nestaje njihov najvrjedniji sadržaj i faktor.

Demografska budućnost Grada Dubrovnika još uvijek nije određena prevladavajućim negativnim demografskim parametrima i trendovima kao kod nekih drugih hrvatskih gradova i sredina, već ju gradska uprava može racionalno usmjeravati i usklađivati s brojnim gradskim djelatnostima i potrebama. Demografske oscilacije uočene u ranijim poglavljima i priloženim tablicama, dijagramima, kartogramima i kartodijagramima s podacima nakon popisa stanovništva 2011. godine (pojava prirodnog rasta i pada stanovništva, depopulacija i rast ukupnog stanovništva i prelazak općeg kretanja stanovništva iz izumiranja u obnovu useljavanjem), mogle bi se relativno jednostavno s intenziviranjem i produživanjem virusne krize usmjeriti prema padu. Pogotovo u slučaju mirnog promatranja demografskih procesa na koje se javnost već polako navikava na nacionalnoj razini i uz prešutno prihvaćanje hrvatske povijesne neumitnosti.

6.1. Demografska problematika-ključna gradska planska osnova

Danas u Hrvatskoj malo tko više može, bez obzira na različitost granskih pristupa, osporavati važnost demografske problematike i ne postavljati ju u temelj gospodarskog i ukupnog razvoja gradskih i općinskih sredina. Nije to više pitanje samo socijalne i obiteljske politike, nego je ono postalo obzirom na destruktivnu snagu na nacionalnoj razini primarno strateško državno pitanje. Isto vrijedi i za plansku osnovu Grada Dubrovnika i zato su razmotreni svi pristupi iz svih hrvatskih gradskih i općinskih sredina sa svojim poticajnim mjerama i

moćnim učincima, kako bi se mogli uskladiti s mogućnostima gradskog proračuna, specifičnostima dubrovačke populacije i objektivnim planskim razvojnim potrebama. Politizacija demografske problematike na lokalnim razinama samo dodatno potvrđuje nerazumijevanje, pretpostavljanje političkog pristupa objektivno potrebnom i u osnovi otklon od nacionalnih i lokalnih potreba.

6.2. Revitalizacija ili prihvaćanje neumitnosti?

Nezavisno od razine negativnosti demografskih pokazatelja i uočenih malih revitalizacijskih pomaka u Gradu Dubrovniku imigracijom, nastavak prirodnog pada i starenja ukupnog gradskog stanovništva dovoljno je upozorenje revitalizacijskih potreba. Prihvaćanje neumitnosti vezanih za stanovništvo i hrvatskih povijesnih demografskih destruktija (ukupno ih je od početka 20. stoljeća bilo 7 iseljeničkih i stradalničkih) i pojašnjenja kako se to događa i drugima u modernom svijetu teško se može prihvatiti u zemlji s manje od 4 milijuna stanovnika ili svjetskom gradu kakav je Dubrovnik s manje od 50 tisuća stanovnika sa svim okolnim naseljima ili manje od 30 tisuća bez njih.

Demografske se negativnosti ili kako ih već zvali depopulacija, izumiranje, demografski slom, destruktija, egzodus, nestanak i slično, danas pri pritiscima velikih kriza vezanih za pandemije i migracije gotovo nalik povijesnim seobama naroda, a koje su uz ratove i najveći demografski destruktivski faktori koji su tijekom razvoja ljudske civilizacije djelovali, nije moguće samo promatrati ili prihvaćati kao neumitnost. Prihvaćanje bi to bilo dekadencije i moguće supstitucije stanovništva na atraktivnom prostoru uz moguće i identitetske promjene. Nigdje se to u modernom svijetu ne može promatrati bez programskog rješavanja niti se može negirati pristup i revitalizacijska potreba.

6.3. Revitalizacijski modeli

Pojednostavljeno postavljeno moguće je izdvojiti samo tri osnovna revitalizacijska modela; revitalizaciju domicilnom populacijom primjenom klasične populacijske politike, revitalizaciju imigracijskom varijantom s podtipovima razlikovnim po identitetskoj ili/i ne identitetskoj populaciji i selektivnom ili/i stihijskom pristupu te komplementarni ili mješoviti model koji istovremeno uključuje pri provođenju oba prethodna modela i sve podtipove imigracijskog modela.

6.3.1. Revitalizacija domicilnom populacijom

Revitalizacija domicilnom populacijom primarno ovisi o dinamici i strukturi domicilne populacije i u svojoj je osnovi najjednostavnija, tradicijska, identitetska i uglavnom provodljiva s najmanje prijevora. Uvažavanje domicilne populacije i prema njoj usmjeravanje poticajnih mjera u okvirima tradicionalne populacijske politike sublimira u sebi i socijalnu i obiteljsku pa i gospodarsku politiku planiranja radne snage u budućnosti za potrebe gradskog gospodarstva i svih ostalih djelatnosti.

Demografski su pokazatelji za Grad Dubrovnik u prethodnim poglavljima potvrdili još uvijek mogućnost provođenja takvog modela, za razliku od brojnih sredina u Hrvatskoj koje su prošle prag te vjerojatnosti nakon dva među popisna razdoblja izumiranja i nakon kojeg je moguća samo imigracijska revitalizacijska varijanta. Prema općim načelima demografske politike postojanje i zadržavanje ovakve prednosti omogućava aktivnim mjerama populacijske politike racionalno upravljanje demografskom problematikom.

6.3.2. Revitalizacija imigracijskom varijantom

Imigracijska je varijanta u pravilu vezana za podmakle demografske negativnosti u gospodarski i društveno razvijenijim sredinama, kad su s jedne strane depopulacija, prirodni pad (iseljavanje u manjoj mjeri) i starenje ukupnog stanovništva suzili radni i ostali demografski potencijal, a s druge su strane potrebe za radnom snagom njihovog razvijenog gospodarstva rastući trend. Oslanjanje na imigracijsku i uz to još i jeftiniju radnu snagu, zakašnjeli je oblik provođenja demografske politike, ali i potvrda ranijeg ne uvažavanja demografskih složenosti i uvjetovanosti na sve procese u društvu i prostoru.

Podtipovi revitalizacijskog imigracijskog modela razlikuju se prema provođenju s identitetskom populacijom ranije iseljenom ili/i ne identitetskom populacijom kroz slobodne ili/i prisilne migracije, a jedan i drugi mogu biti selektivni i stihijski te planski i inercijski, ovisno o pristupu sredina iseljavanja i sredina useljavanja.

6.3.3. Komplementarni model

Komplementarni je model današnja realnost Hrvatske i većine njezinih (naših) županija (regija), gradova, općina i lokalnih sredina, a sastoji se od planskog istovremenog provođenja demografske revitalizacije klasičnom poticajnom populacijskom politikom prema domicilnoj populaciji i selektivnom planskom useljeničkom politikom. Primjena komplementarnog modela je racionalno djelovanje u interesu razvoja prostora, društva i gospodarstva u svim

hrvatskim administrativno-teritorijalnim jedinicama. Neselektivnost, stihija, inercija, prisila i slično u prostornom kretanju stanovništva, nezavisno dolaze li s imigracijskih ili emigracijskih društava, prostora ili politika, rezultira u pravilu nestabilnošću.

7. STRATEŠKA RAZINA

Posljedice s kojima se suočavaju razvijena društva s jačanjem demografske destrukcije i konačno različito gransko stručno-znanstveno prihvaćanje i postavljanje demografske problematike u temelj gospodarskog i ukupnog razvoja, bez posebnih dilema postavljaju demografsku problematiku na stratešku lokalnu, nacionalnu, regionalnu i globalnu razinu. Demografska i migracijska će problematika biti prevladavajućeg značenja u vremenima koja slijede u Hrvatskoj i u Europi u cjelini, a zemlje poput Hrvatske koje imaju danas više identitetske populacije izvan matične zemlje imaju priliku kroz novi koncept države postaviti i provoditi razvojne koncepcije i pristupe temeljene na ukupnom populacijskom domicilnom i iseljeničkom bogatstvu.

Pristup bi gradske dubrovačke uprave trebao biti iste razine, a pogotovo zato što demografski parametri za Grad Dubrovnik još uvijek omogućavaju primjenu sva tri revitalizacijska modela, plansko usmjeravanje u razvojnom interesu Grada i pogotovo potrebnu racionalnost kakva je primjerena značenju svjetske razine, povijesnom identitetskom opstanku u vrlo nepovoljnom okruženju i ukupnom dubrovačkom prostornom, društvenom, kulturnom, umjetničkom i svakom drugom bogatstvu. Dubrovačke su posebnosti nacionalna vrijednost prema kojoj se u svakom pristupu treba strateški odnositi sa svih razina, a posebno s nacionalne.

7.1. Koncepcija i pristup

Racionalno planiranje uvijek se u pravilu koncipira prema stručno-znanstvenim zakonitostima, rješenjima, modelima, prijedlozima i projekcijama s minimalnim političkim odstupanjima, uglavnom ovisnim o proračunskim financijskim mogućnostima i kriznim virusnim posljedicama. Temeljni je pristup razumijevanje demografske složenosti i njezine težine te uvjetovanosti demografske problematike na ukupno društveno i prostorno okruženje i njezino postavljanje u temelje ukupnog gradskog razvoja.

Nakon razmatranja osnovnih demografskih zakonitosti i razmatranja promjena osnovnih demografskih obilježja, priloženi je sustav poticajnih mjera pokrio uglavnom sve osnovne mogućnosti i revitalizacijske modele nezavisno od dubrovačkih proračunskih i inih specifičnosti, ostavljajući gradskoj upravi racionalnost izbora ovisno o konačnoj procjeni

njihove učinkovitosti (učinkovitosti poticajnih mjera) i objektivnih financijskih gradskih mogućnosti. Drugi je važan aspekt pristupa problematici postojanost provedbe prihvaćenih poticajnih mjera u dužem vremenskom razdoblju, jer pojačana će se rodnoš u radnom smislu ili u funkciji radne snage odraziti tek za 15-20 godina. Politički se to pokazalo ključnim problemom pri prihvaćanju demografske revitalizacije u uvjetima ipak relativno brze promjene vlasti u Hrvatskoj, dok je prenošenje odgovornosti za postupanje i odlučivanje na one slijedeće dosad bio standardni odnos prema ključnom, strateškom i najvažnijem problemu suvremene Hrvatske.

7.2. Poticajni modeli i mjere

Poticajni su modeli i mjere navedeni u okviru kompleksne demografske politike te razmotreni po osnovnim revitalizacijskim modelima, izdvajajući pritom nužne operativne postupke za njezino provođenje i posebno društvene segmente i djelatnosti u okviru kojih se sustav mjera i predlaže. Navedeni su i razmotreni primjeri provođenja demografskih revitalizacijskih mjera iz svih hrvatskih lokalnih sredina kao potvrda mogućnosti njihova provođenja i na dubrovačkoj gradskoj razini, uz procjenu efikasnosti, mogućnosti i specifičnosti provođenja u novoj sredini. Lokalne bi sredine pritom, uz procjenu izbora poticajnih mjera u svojoj sredini, trebale javno, politički i na slične načine djelovati i na potrebu donošenja i provođenja ključnih revitalizacijskih mjera na nacionalnoj razini, kako bi se komplementarnim djelovanjem s više razina (nacionalne, regionalne-županijske i gradske) postigla potrebna žurnost, širina i efikasnost.

7.2.1. Gradska razina

Brojni su primjeri iz cijele Hrvatske potvrdili kako regionalne i lokalne sredine (gradske i općinske primarno) nisu više mogle mirno promatrati demografsku devastaciju svog stanovništva, a posljedično i gospodarstva niti su mogle čekati nacionalnu razinu donošenja i provođenja strategije demografske revitalizacije. Krenule su same i u okviru svojih su mogućnosti i procjena donosile poticajne mjere, a neke su od njih zaustavile negativne trendove ili ih čak promijenile u pozitivne smjerove. Primjera radi zagrebački je gradski pristup demografske revitalizacije mogao biti primijenjen i na cijelu Hrvatsku, ali se politizacijom te prevažne problematike izgubilo vrijeme i cijeli pristup pretvorio u nacionalno ublažavanje i potiskivanje stručno-znanstvenih osnova na kojima je zagrebački koncept i postavljen.

Važnost Grada Dubrovnika i pogotovo njegovo geostrateško značenje za ukupni hrvatski prostor još uvijek u uvjetima relativnih demografskih povoljnosti u odnosu na cijelu Hrvatsku, također potvrđuje potrebu ne čekanja nacionalnog programskog osmišljavanja, već samostalnog pokretanja obnove svog stanovništva u funkciji ukupnog razvoja i osiguravanja budućnosti generacijama koje dolaze.

7.2.2. Nacionalna razina

Pozicijskim pomicanjem demografske problematike unutar izvršne vlasti samo je najava njezina razumijevanja i važnosti, što još više potvrđuje potrebu ozbiljnijeg kretanja s lokalnih razina prema revitalizacije svoje (gradske) populacije. Pretpostavka je kako se u najavljenom ozbiljnom proračunskom deficitu uvjetovanom virusnom krizom neće na nacionalnoj razini donositi strateške mjere demografske revitalizacije, poput na primjer poticajnog usmjeravanja poreznog sustava s različitim poreznim stopama prema izumirućim područjima i brojnim obiteljima s djecom. Vjerojatno čak niti u cijelom mandatu ove izvršne vlasti, u kojem bi inače Hrvatska samo prirodnim putem mogla izgubiti i do 70 000 osoba, a s odlascima izvan Hrvatske i preko 150 000 po službenim podacima iseljavanja Državnog zavoda za statistiku. Gubitak između 220 000 i 250 000 osoba mogao bi biti dijelom supstituiran imigracijom, no tada je to već malo drugačije pitanje.

Nezavisno od usporavanja aktivnosti vezanih za demografsku problematiku na nacionalnoj razini, gradske sredine bi svojim pristupom, koncepcijskom razradom i programskom provedbom trebale konstantno pokazivati potrebu komplementarnog djelovanja sa svih razina i svojim primjerima i predlaganjima potvrđivati opravdanost nacionalnih strateških pristupa.

8. DEMOGRAFSKA POLITIKA

Demografska je politika u svojoj osnovi planski sustav promišljanja, planiranja, definiranja zakonitosti, donošenja ključnih dokumenata, odlučivanja i provođenja mjera i poticaja s ciljem usklađivanja demografskih parametara i trendova i gospodarskog, ukupnog i inog razvoja, demografskog opstanka i nastavka kako bi se održao prostorni, društveni i svaki drugi sklad. Demografija kao znanstveno polje u okviru društvenog znanstvenog područja razlikuje reprodukcijску klasičnu populacijsku pronatalitetnu, imigracijsku (primarno selektivnu) i komplementarnu demografsku politiku, primjenjivu na svim prostornim razinama – nacionalnoj, regionalnoj, lokalnoj i mjesnoj.

Najboljim i najefikasnijim se pristupom smatra istovremeno provođenje svih triju politika na svim razinama istovremeno, a kad to nije moguće iz različitih razloga (političkih, društvenih, financijskih, proračunskih i slično), niže bi administrativno-teritorijalne razine ovisno o težini demografske destrukcije same trebale prosuđivati, planirati, odlučivati i provoditi obnovu svog stanovništva. Prema dosadašnjim postupanjima vidljivo je kako će demografska politika na nacionalnoj razini i dalje biti pitanje političke, a ne stručno-znanstvene potrebe pa lokalne sredine ne mogu više prolongirati odluke i time dodatno otežati kasnija postupanja po puno osnova. Nastavak bi mirnog promatranja prenošenja demografske destrukcije i na sredine s relativno još uvijek povoljnijim demografskim obilježjima, kao što je na primjer gradska dubrovačka populacija, s vremenom mogao suziti mogućnosti istovremene primjene svih revitalizacijskih modela i bitno cijeli koncepciju i primjenu usporiti, poskupjeti i učiniti ih manje efikasnim. Produblivanje demografskih negativnosti ili svođenje demografske revitalizacije samo na imigracijsku varijantu puno toga u razvojnoj gradskoj budućnosti može dovesti u pitanje.

Dugih je već dvadeset sedam godina iza nas po objavljivanju znanstvenog rada u vodećem hrvatskom znanstvenom časopisu i najavljanju potrebe provođenja demografske politike u Republici Hrvatskoj, međutim nakon toga ništa se ozbiljnije nije na razini nacionalne izvršne vlasti pokretalo, osim političkih najavljanja budućih mjera i aklamacijskih usvajanja dokumenata u Hrvatskom saboru, praktički bez ozbiljnije rasprave. Približavanje demografskog sloma s pojavom intenzivnog prirodnog pada, starenja stanovništva i izumiranja na nacionalnoj razini, već je tada bila projekcijski postavljena s prijedlogom uvažavanja i prihvaćanja demografske revitalizacije kao ključnog strateškog pitanja hrvatske budućnosti. Tadašnje znanstvene najave malo su koga zabrinule, a u vremenu koje je prošlo razvijale su samo dodatno demografske negativnosti na razini cijele Hrvatske i političke javne rasprave s futurističkim najavama. Najbolje o tome svjedoči priloženi citat iz znanstvenog rada sada već daleke 1993. godine, u kojem se bez ikakve dileme po svim bitnim demografskim pokazateljima Hrvatska postavlja u najnepovoljniji položaj od svih zemalja Srednje i Jugoistočne Europe.

„Među vrlo različitim demografskim stanjima u prostoru Srednje i Jugoistočne Europe Hrvatska je s većinom demografskih pokazatelja u najnepovoljnijem položaju. Taj je položaj još većma pogoršan drastičnim gubicima u ratu 1990-1992.godine. Sasvim je sigurno da su potonja zbivanja uzdrmala prirodno kretanje i okrnjila biološki sastav do mjere koja traži hitro rješavanje nastalih tegoba i poremećaja odgovarajućom populacijskom politikom kao trajnijeg procesa i skrbi strategijskog vijeća Republike Hrvatske. Iako je o tome već bilo naznaka, treba

ih i ovom prigodom ponoviti s još reskijim naglaskom” (Mladen Ante Friganović, Stjepan Šterc, 1993., Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 2 No. 1 (3), 151.165 str., Zagreb).

8.1. Obnova stanovništva

Nastavak je najave neizvjesne demografske budućnosti uslijedio dvadeset godina kasnije nakon već poodmaklih demografskih negativnosti, također u znanstvenom radu i u istom časopisu i također bez ozbiljnijih shvaćanja kuda vode izrazito negativni pokazatelji i trendovi na nacionalnoj razini.

„Dugoročne više modelske i s različitim hipotezama objavljene UN-ove projekcije stanovništva za Hrvatsku dovoljno su ozbiljno upozorenje Hrvatskoj i njezinoj demografskoj i ukupnoj budućnosti, u kojoj će nedostajati stanovništva, radne snage i ostalih kontingenata stanovništva u planiranju razvitka prostora, regija i manje-više svih osnovnih djelatnosti. Kako je stanovništvo temelj svih planiranja i nije obnovljivo samo po sebi, Hrvatska jednostavno mora planiranje razvoja i obnove stanovništva shvatiti kao primarni interes. Postoje u osnovi samo dva modela potencijalne revitalizacije i njihove derivacije nižeg reda veličine i značenja postavljene prema demografskim resursima i potencijalima Hrvatske u zemlji i inozemstvu. Prvi je model moguć uz stimulativnu populacijsku politiku, koja se temelji na ukupnom ili stalnom stanovništvu u zemlji, a drugi posrednom imigracijskom revitalizacijom” (Šterc, S., Komušanac, M. (2012.), Neizvjesna budućnost Hrvatske-izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija?, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, Zagreb, Vol. 21 No. 3 (117), 693-713).

Nakon svega napisanog i stručno-znanstveno potvrđenog malo bi kome racionalnom trebala biti sporna nužnost obnove hrvatskog stanovništva u funkciji gospodarskog i ukupnog razvoja zemlje i to na svim administrativnim razinama u Republici Hrvatskoj niti bi to trebala biti istovremena provedba svih obrazaca obnove stanovništva u strateškoj koncepciji provođenja demografske politike. Pritom su stimulativna natalitetna i prostorna redistribucijska populacijska politika nacionalna potreba, a poticanje rodosti i imigracijske selektivnosti u primjeni i provedbi demografske revitalizacije predstavljaju opću potrebu. Nije to nikakvo odstupanje od već i u drugim europskim razvijenim i demokratskim zemljama primijenjenih pristupa, odlučivanja i provođenja u funkciji planiranja radne snage, valorizacije prostornih i društvenih potencijala te osiguravanja temeljnih sustava na kojima počivaju svako društvo i država i budućnost u konačnici. Kako je već naglašeno, provedba svih osnovnih revitalizacijskih modela i mjera i poticaja vezanih za njih predstavljaju opću hrvatsku i

gradsku potrebu, dok su sve provedbene administrativno-teritorijalne razine moguće nezavisno od postojećih demografskih negativnosti, dostignutog ili ugroženog demografskog potencijala.

Obnova je gradskog dubrovačkog stanovništva također moguća po već ustaljenim i apostrofiranim osnovnim obrascima.

1. Poticanjem rodnosti.
2. Useljavanjem stanovništva.
3. Istovremenim poticanjem rodnosti i useljavanja.

8.2. Operativni postupci

Prethodno donošenju i provođenju svake razvojne strategije i koncepcije, programa i pristupa ili bilo kojeg sličnog gradskog dokumenta te važnosti, nužno je postaviti sustav operativnih postupanja i utvrditi njihov slijed pri procjenjivanju, sagledavanju, ocjenjivanju, provjeravanju, razmatranju, raspravljanju te konačnom odlučivanju i prihvaćanju. Specifičnosti gradskih sredina u kojima relativno veliki broj stanovnika vidi, osjeća i poznaje ključne gradske populacijske, društvene, gospodarske, infrastrukturne pa i političke sadržaje i probleme posebno traže i uvjetuju sukladnost postupanja i primjenu redoslijeda operativnih postupaka.

1. Upoznavanje s osnovnim dosadašnjim pokazateljima, procesima i obilježjima vezanim za problematiku stanovništva, a posebno s odnosom i uvjetovanostima koje stanovništva razvija u gradskom prostoru i društvu s ostalim sadržajima, čimbenicima i djelatnostima. Osnova upoznavanja i kasnijih razumijevanja relacija uvijek u pravilu trebaju biti stručno-znanstvena promišljanja i predviđanja, zasnovana po mogućnosti na egzaktnim pokazateljima i najavama demografskog nastavka. Politizacija je demografske problematike u tom segmentu samo dio političkog standardnog folklor, iako manje poželjna i zapravo nepotrebna pri prosudbi.
2. Prihvaćanje stanovništva (žiteljstva, pučanstva, ljudske populacije...) kao najveće vrijednosti gradskog društva i prostora, kao uostalom i svakog drugog, i najvažnijeg čimbenika razvoja svih gradskih djelatnosti te ukupnog gradskog razvoja. Mogući su naravno i sasvim drugi pristupi planiranja, vrednovanja i definiranja razvoja, međutim oni se u pravilu zasnivaju na gospodarskim i financijskim i sličnim pokazateljima, granski su vrlo suženi i u svom su temelju politički, lobistički, pojedinačno i grupno interesni i suprotni potrebama razvoja ukupne populacije (nacionalne, regionalne, gradske...).

3. Prihvaćanje činjenice kako su u svakom prostoru, društvu i stanovništvu uvijek najvažnija djeca i mladi, jer o njima ovisi budućnost, jedino ju i donose, osiguravaju buduću radnu snagu i temelj su nastavka, opstanka i svakog razvoja pa i ukupnog. Potvrđeno je već i u gospodarski i društveno razvijenim zemljama kako smanjivanje ukupnog stanovništva ili depopulacija, nestanak ili izumiranje, prirodni pad, iseljavanje, starenje i slični negativni procesi čak i u uvjetima relativne recentne stabilnosti donose nestabilnu i nesigurnu budućnost i društvenu i prostornu razvojnu upitnost.
4. Poželjno je, a poneki put i potrebno uvijek pri izradi svakog strateškog dokumenta definirati bazu gradskog i državnog vlasništva nad nekretninama unutar gradskog teritorija u geografskom informacijskom sustavu (GIS sustav) i kartografski ga prikazati po različitim osnovama (vlasništvu, namjeni, funkcionalnosti i slično) u preglednom mjerilu na opće geografskim kartama i detaljnom mjerilu na topografskim kartama.
5. Među ključne baze za planiranje ubraja se i registar gradskih djelatnosti i njihova organizirana forma (poslovanje privatnih i javnih djelatnosti) i postojeća zaposlenost, kao i planske potrebe za radnom snagom po spolu, dobi, obrazovanju, mjestu prebivanja, mjestu rođenja i slično. Usporedbom postojećeg sastava gradskog stanovništva s planiranim radnim potrebama moguće je pretpostaviti i potrebe za selektivnim useljavanjem stanovništva ili radne snage kroz unutrašnja i vanjska preseljavanja.
6. Postupak koje je usko vezan za mogućnosti provedbe demografske revitalizacije je razmatranje izdataka gradskog proračuna stavku po stavku kroz njihovu usporedbu s mogućim poticajima i mjerama vezanim za obnovu stanovništva. Procjena značenja postojećih usmjeravanja sredstava u odnosu na moguća revitalizacijska posebno je važna, iako se ona često politički procjenjuje i postavlja u funkciju ostanka i produžavanja vladanja.
7. Posebno je važno izvršiti procjenu ukupnih gradskih komunalnih doprinosa i procijeniti na osnovu toga izdrživost gradskog proračuna, kako bi se mogle po potrebi procijeniti mogućnosti definiranja različitih razreda komunalnih davanja prema brojnijim obiteljima s djecom i prema posebnim poticajnim mjerama vezanim za rodost, selektivnu imigraciju i obrazovnu razinu potrebnu ukupnom gradskom razvoju.

8. Poticajne se mjere u pravilu donose nezavisno od socijalnih i materijalnih statusa pojedinaca i obitelji, iako su moguća i razlikovanja po razredima definiranim upravo prema njima. Pretpostavka je za takav pristup izrada gradske tzv. socijalne karte prema bazama podataka o materijalnom, financijskom i općenito socijalnom obiteljskom statusu. Socijalne se karte izrađuju uvijek kad se ne želi poticajni sustav linearno usmjeravati prema svima jednako, već razlikovati prema visini objektivnih potreba.
9. Prihvaćanje strategije obnove gradskog stanovništva ili demografske revitalizacije u kraćoj provedbenoj formi na temelju razmotrenih rezultata i studijskih projekcija, predloženih i predloženih sustavnih mjera i racionalnih procjena temeljenih na gradskim proračunskim mogućnostima, uspostavljenim registrima i stručno-znanstvenim promišljanjima.
10. Provođenje barem dvije do tri javne i stručno-znanstvene i političke rasprave o osnovnom dokumentu i njegovo prezentiranje kako bi većina gradskog stanovništva s njim bila upoznata. Pretpostavka je to aklamacijskom prihvaćanju takvih dokumenata gotovo u formi referenduma, a pri samom političkom usuglašavanju i izbjegavanja političkih, svjetonazorskih, religijskih i sličnih različitosti među stanovništvom. Upravo se takve različitosti vrlo često u političkim raspravama i postupanjima zbog parcijalnih interesa nastoji pretpostaviti općim.
11. Temeljni je dokument i po donošenju podložan korekcijama ovisno o efikasnosti primjene pojedinih poticajnih mjera, posebno u segmentu mogućeg novog financiranja demografske revitalizacije. Poželjno ga je uputiti i županijskoj upravi i nacionalnoj izvršnoj vlasti, kako bi se moglo usklađivati postupanje, zajedničko djelovanje i u najvažnije financiranje. Posebno je važno s gradske razine djelovati na nacionalnu vezano za konačno usmjeravanje prema obnovi stanovništva najvažnijeg poticajnog poreznog sustava-poreznog.
12. Pozicijsko postavljanje na europski vrh osobe iz Hrvatske za demografsku problematiku može otvoriti i mogućnost europskog fondovskog financiranja demografske obnove. Mogućnosti sasvim sigurno postoje i bitno ovise o programskim osnovama pa je povezivanje s hrvatskim zastupnicima u europskom parlamentu i njihovim savjetnicima u Hrvatskoj važno kako bi se pokazalo i dokazalo da je fondovsko financiranje demografske problematike puno važnije od financiranja materijalnih segmenata prostora i društva.

13. Regionalni, gradski i lokalni razvoj vezan za demografsku revitalizaciju u pravilu bi se trebao poticati kroz djelatnosti koje se temelje na vlastitom ljudskom i prostornom potencijalu i naročito na potencijalu (gospodarskom, financijskom, akademskom, demografskom i svakom drugom) regionalnog, gradskog i lokalnog hrvatskog iseljništva.

8.3. Sustav mjera

Složeni sustav mjera i poticaja u funkciji revitalizacije dubrovačkog gradskog stanovništva moguće je u osnovi razdvojiti u nekoliko primarnih grupa i podgrupa (postavljenih prema taksonomskom redu ili slijedu brojeva) i to prema važnosti i sadržajnosti poticajne problematike i prema osnovnim revitalizacijskim modelima izdvojenim u prethodnom poglavlju 6.3.

8.3.1. Poticajni pronatalitetni revitalizacijski model

Pronatalitetnim se revitalizacijskim modelom u osnovi potiče rodost domicilne populacije ili bolje reći stalnog gradskog stanovništva po europskim definicijama stalnosti i rodost useljene izvan općinske populacije u pravilu po selektivnom imigracijskom modelu. Sam se model sastoji od niza poticajnih mjera i postupaka u funkciji povećanja broja rođene djece i njegovog podizanja po mogućnosti iznad apsolutnog broja umrlih na godišnjoj razini. Time bi se potvrdila obnova stanovništva u vremenima koja dolaze, utjecalo na sastav stanovništva po dobi, zaustavilo brzo starenje gradske populacije i općenito omogućilo jednostavnije i sigurnije planiranje. Najčešće se sustav poticajnih mjera definira i provodi sukladno razrađenim razredima ili grupama, u pravilu ovisno o sadržajnosti, razlikovnosti, gradskim mogućnostima, provodljivosti, prostornoj pokrivenosti, obiteljskim potrebama i u konačnici efikasnosti.

8.3.1.1. Financijski poticaji

Financijski se poticaji rodosti ili poticaji po svakom rođenom djetetu provode već u brojnim lokalnim hrvatskim sredinama (županijama, gradovima i općinama) prema autonomnim političkim odlukama i bez čekanja stalno najavljivane nacionalne demografske revitalizacijske strategije. Sukladno svojim procjenama, proračunskim mogućnostima i potrebama očuvanja načina života, gospodarenja, opstanka i razvijanja djelatnosti temeljenih na lokalnim društvenim i prostornim potencijalima. Pregled su i razmatranje brojnih primjera diljem Hrvatske potvrdili nekoliko razina ili tipova primjene pa je moguće razlikovati izravne

novčane poticaje po rođenom djetetu i mjesečna ili godišnja novčana davanja po djetetu do određene navršene godine života djeteta te poticaje prema broju rođene djece u obitelji i prema vremenu prebivanja u administrativno-teritorijalnoj jedinici. Ovakvi su izravni financijski poticaji rodosti usmjeravani prema navedenim osnovama u svim sredinama dobro prihvaćeni i prema svemu predstavljaju afirmativan odnos lokalnih vlasti (općinskih, gradskih...) prema demografskoj obnovi, ali u pravilu više pridonose društvenoj i političkoj percepciji samog pristupa i pozitivnoj atmosferi nego što pridonose povećanju rodosti. Međutim, potvrdilo se na puno primjera u Hrvatskoj kako upravo s takvim pozitivnim pristupom problematici stanovništva i primjerima provedbe izravnih financijskih poticaja u pravilu i započinje demografska revitalizacija. Prilikom primjene prava na izravne financijske poticaje ne razlikuju se socijalni statusi majki, očeva i općenito roditelja, već se prava izravno usmjeravaju na rođenu djecu.

8.3.1.1.1. Izravni financijski poticaji

Izravni su financijski poticaji iz općinskih, gradskih ili županijskih proračuna po rođenom djetetu u rasponu od 1 000 do 30 000 kuna, ovisno o procjenama, mogućnostima i razini demografskih negativnosti. Posebno je važno kako nema razlikovanja bračne ili izvan bračne rodosti niti se postavlja pitanje zaposlenosti ili ne zaposlenosti majke oca i općenito roditelja. Postavlja se u pravilu pri izravnim financijskim poticajima za rođeno dijete jedino uvjet dužina stalnog prebivanja majke prije rađanja u administrativno-teritorijalnoj jedinici koja uplaćuje poticaje.

Lokalne sredine različito uvjetuju stalno prebivanje i ono se kreće u rasponu od 1 do 5 godina prije rađanja, a isto se odnosi i na stalno prebivanje nakon rađanja. Time se potiče ostanak obitelji s djecom u općinama i gradovima i u određenoj mjeri osigurava demografska budućnost. Novim rađanjem drugog, trećeg, četvrtog, petog ili svakog novog djeteta izravni se financijski poticaji povećavaju dvostruko, trostruko ili do razine procijenjenih lokalnih mogućnosti, dok pretpostavke o stalnom prebivanju i zaposlenosti ostaju iste kao i kod rođenje prvog djeteta.

Grad Dubrovnik bi mogao slijediti sad već brojne lokalne sredine koje primjenjuju ovakve poticaje, uz prethodnu procjenu proračunskih mogućnosti i spoznaju kako će time samo potvrditi afirmativan pristup problematici i početak provođenja obnove stanovništva.

8.3.1.1.2. Financijski mjesečni ili godišnji poticaji

Lokalne sredine koje su počele s izravnim financijskim poticajima po rođenom djetetu nakon nekog su vremena podigle poticajnu politiku na višu razinu – na mjesečne ili godišnje poticaje po djetetu najčešće do navršene djetetove 15 godine života ili do završetka osnovne škole. Posebnih uvjeta također nema, osim razmotrenih u poglavlju 8.3.1.1.1., a mjesečni su poticaji u rasponu od 300 do 1 200 kuna. Prema tim se okvirima formiraju u pravilu i godišnji poticaji, također bez posebnih uvjeta vezanih za starost ostale djece, ali uz uvjete kao i kod izravnih financijskih poticaja za prvo rođeno dijete.

Prijedlog za Grad Dubrovnik je isti kao i kod izravnih poticaja za rođenje djeteta i uz iste uvjete.

8.3.1.1.3. Financijske potpore

Financijske potpore također ulaze u sustav financijskih poticaja, samo što im je modalitet drugačiji. Daju se po procijenjenim mogućnostima i gradskim potrebama obiteljima s djecom i kreditnim obavezama vezanim za kupnju ili gradnju stana ili kuće prije rođenja djeteta ili djece i u pravilu se odnose na postotne udjele u obiteljskim ili pojedinačnim mjesečnim otplatnim obavezama. Postoci se potpora za mjesečne kreditne rate također u pravilu definiraju prema broju djece u obitelji, a u brojnijim obiteljima ili kod samohranih roditelja s djecom oni se povećavaju do procijenjene razine. Nema posebnih pravila pri određivanju visine udjela u mjesečnim kreditnim obavezama i lokalna i gradska odstupanja mogu biti i jesu različita.

Sličan se model provodi i na nacionalnoj razini, što nije prepreka gradskoj u provođenju istog ili sličnog modela s gradskim posebnostima, procjenama i mogućnostima. Rješavanje se stambenog pitanja uz financijske potpore ovakvog tipa pokazalo dosta efikasnim načinom povećanja brojnosti obitelji i njihovog zadržavanja u sredini stanovanja. Naročito je ovaj model poticaja važan za zadržavanje posebnog obrazovnog i stručnog profila ljudi potrebnih gradskim sustavima, razvijenim djelatnostima u Gradu i inovacijskim procesima. Profiliranje financijskih potpora također ovisi o procjenama, proračunskim mogućnostima i objektivno postavljenim gradskim potrebama.

8.3.1.2. Stambeni poticaji

Financijske stambene potpore vezane za kreditne obaveze nisu i jedini oblik poticanja stambenog zbrinjavanja mladih osoba, mladih obitelji i obitelji s djecom. Lokalne su sredine diljem Hrvatske već razvile i druge oblike stambenog zbrinjavanja i poticanja rješavanja

stalnog stanovanja, a time i prebivanja što je posebno važno, kroz na privremeno ili trajno davanje stanova i kuća u lokalnom (općinskom i gradskom vlasništvu) obiteljima s djecom. Razlikovanja obitelji s djecom ili jednog od roditelja s djetetom ili djecom u osnovi nema, a ovakvi se poticaji također u pravilu odnose na stalnu lokalno ili gradsko stanovništvo. Model je moguće provesti i kroz nacionalni koncept stambenog zbrinjavanja mladih obitelji s djecom, uz slične ili iste uvjete kao kod izravnih financijskih poticaja ili čak i financijskih potpora.

Postoji puno lokalnih sredina bez mogućnosti privremene ili trajne dodjele stanova ili kuća u svom vlasništvu obiteljima s djecom koje nemaju mogućnosti stambenih poticaja kroz već gotove stambene objekte pa su razradile modele dodjele zemljišta u vlasništvu za gradnju kuće, davanja potpora za kupnju građevinskog materijala i sve do namjenske kupnje stana ili kuće brojnijim obiteljima s djecom. Operativna provedba i razrada navedenih stambenih poticaja ovisna je kao i u svim prethodnim poticajima o proračunskim mogućnostima, o potrebama za radnom snagom, o planskim razvojnim koncepcijama i općenito o prihvaćanju i razumijevanju važnosti obitelji s većim brojem djece i značenju njihovog stalnog ostanka unutar gradova i ostalih administrativno-upravnih jedinica.

Posebno je važno za Grad Dubrovnik naglasiti kako primjena većeg broja različitih demografskih poticaja povećava vjerojatnost stalnog prebivanja ili ostanka, većeg rađanja i u slijedu ukupnog razvoja. Za ovu su poticajnu mjeru naročito važne baze podataka navedene u operativnim postupcima koji bi trebali prethoditi donošenja ključnog dokumenta vezanog za demografsku revitalizaciju. Unutar Grada Dubrovnika ovakav bi se model mogao primjenjivati samo u gradskim samostalnim naseljima za koja su statistički podaci potvrdili izraziti demografski nestanak (Tab. 1.).

8.3.1.3. Stipendijski poticaji

Stipendijski se poticaji uglavnom provode kroz stipendiranje školske i studentske populacije i po primjerima iz hrvatskih lokalnih sredina postali su jedan od učestalijih načina poticanja demografskih, socijalnih i razvojnih procesa. Stipendijske se poticaje uglavnom veže za vremenski stalni boravak u sredinama koje daju stipendije i za potrebnu stručnu obrazovnu profilaciju koja nedostaje, a cijeli se pristup ili model pokazao dosta efikasnim. Zato se kod ove vrste poticaja ugovorima obvezuje ostanak u lokalnoj sredini u programiranom vremenu, a posebno se pokazalo efikasnim stipendiranje u okviru planskih radnih potreba lokalnih sredina i kod povećavanja stabilnosti dnevne migracije prema centralnom naselju. Planske su potrebe usmjerene prema radnoj snazi i stručnim obrazovnim profilima dvostruko važne; kao

demografski poticaj ostanka i opstanka i razvoja specifičnih djelatnosti. Stipendijski su poticaji bez takve planske razrade samo dodatni faktor iseljavanja mladog stanovništva izvan zemlje i lokalne sredine.

Raspon učeničkih stipendija na mjesečnoj razini iznosi između 200 i 500 kuna, a studentskih između 800 pa sve do 3 000 kuna. Visina same stipendije određuje se kao i kod drugih poticaja ovisno o proračunskim mogućnostima i objektivnim radnim potrebama. Ovaj bi oblik poticaja, koji se također može podvesti pod demografski poticajni obrazac, Grad Dubrovnik apsolutno trebao primjenjivati. Određivanje novčanog mjesečnog izdvajanja po stipendistu i stručnih obrazovnih potreba ne bi trebalo biti ispod srednjih vrijednost od navedenih raspona, a vremenski uvjet ostanka na kraći od pet godina.

8.3.1.4. Komunalni poticaji

Poticaji ovog tipa postali su nedavno novina na lokalnim razinama i vezani su za komunalne obiteljske izdatke s jedne strane i obiteljsku brojnost i njezin socijalni status s druge. Razrađuju se razredi komunalnih obaveza prema navedenim kriterijima u primjenjivanom rasponu na lokalnim razinama od 10 do 100 % otpisa obaveza prema općini ili gradu. Ista visina otpisa ili poticaja nije primjenjiva na sve lokalne sredine, već svaki grad ili općina po svojim procjenama određuje razred i raspon razreda ovisno o broju djece, primanjima, socijalnom statusu i slično.

Grad bi Dubrovnik također mogao primjenjivati ovaj oblik poticaja, posebno prema obiteljima s više djece i obiteljima ugrožene socijalne egzistencije.

8.3.1.5. Radni poticaji

Primanja iz stalnog radnog odnosa i njihova visina usklađena sa svakodnevnim obiteljskim potrebama i obiteljskom financijskom sigurnošću uvijek su u temelju demografske politike, a posebno revitalizacijske. Radni se poticaji u različitim oblicima primjenjuju sve više u općinama i gradovima (uglavnom populacijski manjim sredinama) kao poticajni radni modeli s uključivanjem i lokalnih i regionalnih poslodavaca. Osnovni je smisao usklađivanje stalnih primanja i stambenih potreba zbrinjavanja kroz potpore i otpisivanje kredita sukladno broju djece u obitelji, odnosno broju članova obitelji, kroz dodjelu ili kupnju kuće ili kroz zajedničko sudjelovanje u gradnji kuće za stanovanje ili pomoćnih objekata za dodatnu obiteljsku djelatnost. Plansko je usklađivanje postala objektivna nužnost lokalne sredine i poslodavaca, a tek bi uključivanjem nacionalne razine i poreznog sustava prema takvim

poslodavcima cijelom modelu podiglo funkcionalnost u smislu promjene demografskih pokazatelja i trendova na bolje.

Ovaj se model nije posebno razradio kroz lokalnu primjenu, ali ga je bitno definirati kako bi se razvila spoznaja povoljnijeg stanovanja izvan centralnog općinskog ili gradskog naselja (u administrativno-upravnom smislu), nezavisno od vremenske i prostorne dostupnosti dnevne migracije. Dostupnost se od mjesta stalnog stanovanja do mjesta rada u funkcionalnom smislu postavlja do sat vremena prema standardima razvijenih zemalja. Kompenzacija je u pravilu vezana za jeftinije stanovanje i naročito kvalitetnije u smislu prostornih i vremenskih sloboda. Poticaji se u modelu radnih poticaja vežu i za prometni javni sustav, odnosno i za usklađivanje radnog i nastavnog vremena s javnim prijevozom, kako bi se dnevna migracija učinila što stabilnijom i zadržalo stalno stanovništvo u lokalnoj sredini.

Grad Dubrovnik bi obzirom na izrazitu depopulaciju nekih samostalnih naselja u okviru Grada, mogao razvijati ovakav model te niz poticaja usmjeriti prema dnevnoj migraciji i zadržavanju stanovništva u njima.

8.3.1.5.1. Samozapošljavanje.

Među modalitete radnih poticaja moguće je ubrojiti i samozapošljavanje roditelja s djecom u djelatnostima prevladavajuće temeljenim na prostornom potencijalu i proizvodno-turističkim potrebama. Posebno je važno sudjelovanje u tom modelu poticaja lokalne uprave sa stručnom, tehničkom i organizacijskom pomoći, ali i kao nositelja svih ostalih demografskih poticaja kojima je moguće usklađivati obiteljske radne obaveze. Model samozapošljavanje naročito traži uključivanje i nacionalne razine i naročito poreznog sustav prema lokalnim poslodavcima, kako bi jačala poslovna suradnja, razvijali se specifični obrti i slične usluge. Razvijanjem djelatnosti kroz model samozapošljavanja mogao bi omogućiti dolazak i novih poslodavaca u lokalne sredine i novih useljenika, a time i podizati uređenost lokalnih društava i prostora.

Model samozapošljavanja iako dolazi kao poticajni oblik s nacionalne razine, moguće je razvijati i na gradskoj prema u operativnim postupcima predloženim bazama podataka i u samostalnim gradskim naseljima.

8.3.1.6. Predškolski i školski poticaji

Poticanje predškolskih i školskih aktivnosti postaje u Hrvatskoj sve učestalije, pogotovo kad je službena statistika pokazala nestajanje učenika osnovnih i srednjih škola na godišnjoj razini od gotovo 9 000 učenika, a u nekim lokalnim sredinama i do razine 40 % u samo par godina.

Poticaji se razrađuju uglavnom u odnosu na boravak, prehranu i prijevoz gdje je potreba, a raspon im je sve do potpuno besplatnog boravka i prehrane polaznika vrtića i jaslica i potpuno besplatne prehrane školske djece i njihovog prijevoza do škole. Posebnog pravila također nema i sve ovisi o procjenama i mogućnostima pa to jednako vrijedi i za Grad Dubrovnik i njegova samostalna naselja.

8.3.1.6.1. Poticaji boravka i prehrane

Primjenom ovih poticaja lokalne sredine pokazuju važnost usmjeravanja poticaja prema djeci i njihovim obiteljima, kao najvažnijim nositeljima budućnosti i demografske revitalizacije, a njihova je razrada uglavnom kroz djelomično oslobađanje plaćanja boravka i prehrane u vrtićima i jaslicama i prehrane u školama. Međutim neke lokalne općinske sredine pa čak i neki gradovi donijeli su odluku o potpunom oslobađanju boravka i prehrane za najmlađe uzraste, smatrajući to ključnim za obnovu stanovništva. Kao i kod drugih oblika poticaja sve se vezano za visinu oslobađanja bazira na procjenama i mogućnostima, a ima primjera u kojima se za takve odluke očekuje i politička korisnost. Ipak primarnim se kriterijima najčešće smatraju obiteljski socijalni status, broj djece u obitelji, zaposlenost i visina primanja iz radnog odnosa.

Grad bi Dubrovnik trebao slijediti primjere općina i gradova u kojima su visoki postoci oslobađanja pa čak i potpuni, obzirom na opću percepciju prema Gradu i njegovom neupitnom svjetskom statusu.

8.3.1.6.2. Ostali poticaji.

Među ostale se predškolske i školske (zapravo samo školske) poticaje ubrajaju potpore za prijevoz školske djece i kupnju školskih udžbenika. Potpore također idu u rasponu do potpunog oslobađanja prijevoza i do besplatnih školskih udžbenika i u svim su lokalnim sredinama rezultat procjena i mogućnosti. Razina više u poticanju školske populacije i njihovih obitelji jesu u nekim lokalnim sredinama davanja besplatnih mjesečnih ili godišnjih karata lokalnog ili čak regionalnog prijevoza. Pritom su razlozi putovanja i vrijeme provedeno na putu nebitni za samu dodjelu.

Problem je ovih mjera u izostanku socijalne karte stanovništva i njihovog provođenja prema materijalnim i socijalnim razlikama, jer ipak nije svejedno oslobađaju li se plaćanja čak i one obitelji čiji su prihodi neupitni i nedostižne visine za većinu lokalne pa čak i hrvatske populacije. Razlikovanje pak djece s druge strane u svim revitalizacijskim koncepcijama usmjerenim prema djeci nije s puno aspekata prihvatljivo.

Grad bi Dubrovnik i ove poticajne mjere mogao usvojiti i provoditi, a posebnu bi važnost pritom mogla imati mjera besplatnog prijevoza školske djece iz okolnih samostalnih naselja prema centralnom naselju. Tom bi se mjerom također djelovalo na ostanak stanovništva u njima i pojačala stabilnost dnevnog radnog i školskog migriranja. Osnova svih odluka pa i ove je procjena mogućnosti i specifičnosti gradskih potreba.

8.3.1.7. Pravni poticaji

Ova se vrsta poticaja rijetko može samostalno donositi na regionalnim, gradskim, općinskim i lokalnim razinama jer im zakonska osnova pokriva cijelu državu. Primarno se odnose na pravnu, radnu i svaku drugu sigurnost majki, očeva i roditelja općenito. Obzirom na pođmaklu demografsku destrukciju u Hrvatskoj uopće se ne bi smjelo raspravljati o tim zaštitama u vrijeme trudnoće i porodijskog dopusta majke ili oca. Majke u trudnoći i porodijskom razdoblju ne bi smjele dobiti otkaz niti premještaj na drugo radno mjesto niti bi smjele biti kažnjene sa snižavanjem njihovih stalnih primanja, a naknade bi za vrijeme porodijskog trebale imati i sve nezaposlene majke. Posebno to sve vrijedi za samohrane majke ili očeve.

Moguće je ovakve principe postupanja usvojiti i na lokalnim razinama, bez obzira na po tom pitanju još uvijek ne usklađenog nacionalnog zakonodavstva, s ciljem ozbiljnih poruka s lokalnih razina prema nacionalnoj o potrebi sukladnog postupanja. Svaki bi događaj protivan ovakvim principima u lokalnim sredinama trebao biti javno prezentiran i proglašen protivan općim potrebama demografske revitalizacije. Javne su reakcije lokalnih uprava po tim pitanjima naročito bitne, jer njihova množina i njihovo suglasje sasvim bi sigurno potencirale brže odlučivanje o zakonskim obavezama prema djeci i obiteljima s djecom.

Važnost Grada Dubrovnika po tom je pitanju posebna, obzirom na dubrovačko povijesno, kulturno, društveno i svako drugo bogatstvo.

8.3.1.8. Porezni poticaji

Primjena poreznih poticaja kao najvažnijeg sustava razvojnih usmjeravanja na svim razinama također ovisi o nacionalnim političkim pristupima, programima i odlukama, osim lokalnih mogućnosti vezanih za razlikovanje prireznih stopa prema broju djece ili članova obitelji, naravno kod administrativno-upravnih jedinica koje imaju prirez. Porezni je sustav po općem promišljanju najfunkcionalniji i najefikasniji sustav usmjeravanja svih gospodarskih, investicijskih, prostornih, regionalnih, demografskih i sličnih procesa, ali on se na nacionalnoj

razini uopće još ne razmatra u svojoj primjeni na demografsku problematiku. Sve se svodi na najjednostavniji obrazac porezne politike, prema kojem je važno ubrati sve što možeš i tek onda usmjeravati ubrana sredstva po političkim željama i kriterijima. Vrlo se često te želje svode na pokrivanje interesnih grupa i njihovih dominacija u gospodarstvu, financijama i općenito profitabilnim djelatnostima pa je u tom politički postavljenom redosljedu demografska problematika usputnog značenja.

Nemoguće je objasniti i prihvatiti kako je moguće u zemlji silne prostorne polarizacije na glavni grad i centralne makro regionalne gradove s jedne strane i praktički ispražnjen ruralni prostor s druge strane, imanje u svim hrvatskim prostorima istih porezni stopa ključnih poreznih izdvajanja. Nema tu elementarne gospodarske logike niti ima u takvom političkom usmjeravanju želje za prostornom nivelacijom gospodarskog i inog razvoja. Jednako vrijedi i za obitelji s različitim brojem djece, za proizvodne i izvozne djelatnosti, za napredne tehnologije, za inovativne djelatnosti, za djelatnosti bazirane na prostornom potencijalu i slično.

Navedene bi kategorije i naročito izolirani ruralni i demografski ispražnjeni brdsko-planinski, prigranični, otočni i slični prostori, nezavisno unutar koje se administrativno-teritorijalne razine nalaze, trebali imati u odgovornom razvojnom gospodarskom konceptu manje porezne stope. Isti bi princip trebao vrijediti i za obitelji s većim brojem djece, jer one svojom brojnošću i životnim vrijednostima osiguravaju radnu, mirovinsku i ostalu lokalnu i nacionalnu budućnost. Razdvajanje poreznih obaveza prema razredima ili potpuno oslobađanje nekih od poreza (na primjer poreza na dohodak, poreza na dobit pa i poreza na dodanu vrijednost) hrvatskim marginaliziranim prostorima, obiteljima s većim brojem djece, strateškim, izvoznim i prostoru svojstvenim djelatnostima i sličnima zapravo je prava osnova provođenja demografske revitalizacije na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Dosegnete negativnosti demografske problematike na nacionalnoj razini i praktički u cijelom državnom prostoru naprosto traže usmjeravanje poticajnog poreznog sustava prema demografskoj problematici. Bez toga ozbiljnijih pomaka na nacionalnoj razinu u demografskoj revitalizaciji nije moguće očekivati, a obzirom na izravnu uvjetovanost stanovništva i razvoja onda niti u ukupnom razvoju zemlje.

Mogućnosti su Grada Dubrovnika vezane u okviru poreznih poticaja samo u selektivnoj primjeni manjih prireznih stopa za brojnije obitelji s djecom, ali takav primjer još nije zabilježen u Hrvatskoj. Opravdanja su iz financijske centrale uvijek ista-sustav još nije spreman.

8.3.1.9. Socijalni poticaji

Koncepcijsko postavljanje demografske problematike samo u okvire socijalne i obiteljske politike sužava i razumijevanje njezine težine kao prevažnog pitanja hrvatske budućnosti. Prihvaćanje i tumačenje financijskih, poreznih i uopće poticajnih usmjeravanja prema demografskoj problematici kao socijalnih ulaganja, u svojoj je osnovi potpuno pogrešan pristup. Svi su ti poticaji i ulaganja ključna strateška ulaganja u hrvatsku budućnost. Socijalna je politika dosad već na nacionalnoj razini razrađena kroz puno primjera i modela, uz opću praksu njihovog istovremenog javnog prezentiranja i kao demografskih mjera ili još konkretnije kao mjera demografske revitalizacije.

Općenito je sve socijalne poticaje kojima se djeluje na demografsku sliku i koji se izdvajaju prema socijalnom obiteljskom statusu moguće postaviti u okvir već razmatranih mjera; financijskih, radnih, pravnih i stambenih (posebno stambenih potpora) ili najopćenitije financijskih. Posebnost pojedinih lokalnih pristupa očituje se u općoj socijalnoj slici populacije, a u toj složenosti socijalnih ili demografskih razlikovanja i komplementarnog djelovanja u okvirima se demografske politike mogu izdvojiti poticaji bračnosti i sve očitija potreba izrade socijalne karte. Socijalna bi karta mogla biti temelj predlaganja i razlikovanja socijalnih i demografskih poticaja.

8.3.1.9.1. Poticanje bračnosti

Nova su vremena i novi pristupi rodnosti dijelom promijenili odnose, ali ostaje činjenica kako se u Hrvatskoj i danas još uvijek preko 80 % djece rađa iz sklopljenih brakova. Prema tome, važnost stupanja u bračne odnose i obiteljska tradicija i dalje ostaju vrlo poželjni okvir rađanja pa su pokazatelji kao što su broj sklopljenih brakova, stopa bračnosti i slični bitni za predviđanje budućih promjena vezanih za rodnost (natalitet, reprodukciju...). Hrvatske lokalne razine još uvijek nisu uvele poticanje bračnosti kao demografsku mjeru (nacionalnu ne treba niti spominjati), međutim pozitivnih primjere ima izvan Hrvatske. Susjedna je Mađarska prepoznala važnost stupanja u brak za buduću rodnost populacije pa je njezinim poticanjem promijenila i neke osnovne demografske trendove i pokazatelje i prva je od država uvela poticanje bračnosti.

Čak 33,5 % manje abortusa, 22,5 % manje razvoda i 44 % više sklopljenih brakova-to su neki od pozitivnih rezultata obiteljske politike koju Mađarska provodi u zadnjih 10 godina, a koja je upravo doživjela novi uzlet usvajanjem novih poticajnih mjera za obitelj...Mađarska za

svuju obiteljsku politiku izdvaja oko 5 % BDP-a, dvostruko više nego prije 9 godina (bitno.net, 06. svibnja 2019.).

Razrada ove poticajne mjere u Mađarskoj uglavnom je vezana za kreditna rješenja kroz otpis kreditnih rata u postocima ovisno o broju djece, a nakon trećeg djeteta obiteljima se kreditne obaveze potpuno otpisuju. Primjena je ove mjere moguća i na lokalnim razinama u Hrvatskoj, nezavisno od silnog kašnjenja i odlaganja koncipiranja i donošenja hrvatske demografske razvojne strategije. Moguće je na lokalnim razinama primijeniti mađarski model, ali i već dosta razrađeni i primjenjivani model izravnih financijskih poticaja, a oba bi ta poticaja mogao primjenjivati i Grad Dubrovnik.

Bračni su se poticaji pokazali na susjednom primjeru posebno efikasnim zbog svog višestrukog djelovanja (povećava bračnost i rodnost, smanjuje broj pobačaja i slično), a još su veći efekti na općoj slici društva i države i uopće na želji za uređenim i razvijenim društvom u kojem su demografska budućnost i ukupni razvoj posebna važnost.

8.3.1.9.2. Socijalna karta

Primjena demografskih poticaja na lokalnim je razinama pokazala kako su sve poticajne mjere rodности usmjeravane prema djeci definirane nezavisno od socijalnog obiteljskog i pojedinačnog statusa. Međutim, vrijeme će pokazati, a posebno ovo krizno virusno, potrebu selektivnog pristupa pri usmjeravanju ovisno o gospodarskim, proračunskim i financijskim državnim i lokalnim mogućnostima. Socijalno će obiteljsko stanje u takvom pristupu postati mjerilo formiranja razine poticaja i općenito njihovih usmjeravanja. Pretpostavka za to je izrada socijalne karte na državnim i lokalnim razinama po naseljima i obiteljima, uz uvažavanje stalnosti prebivanja i svih ostalih socijalnih, financijskih, stambenih i općenito materijalnih uvjeta. Zato su potrebne baze podataka o aktivnosti, zapošljavanju i financijskom prilivu u obitelji i slično, kao temelj svih planiranja i donošenja provedbenih programa i koncepcije.

Grad bi Dubrovnik mogao uz uvođenje registra stanovništva formirati i potrebne baze te izraditi socijalnu kartu svog stanovništva.

8.3.2. Imigracijski revitalizacijski model

Hrvatsku je već u dva među popisna razdoblja zahvatilo izumiranje kao tip općeg kretanja stanovništva, s očekivanim nastavkom i u trećem obzirom na silinu prirodnog pada i negativnu vanjsku migracijsku bilancu. Grad je Dubrovnik u odnosu na Hrvatsku prema općem kretanju stanovništva u puno povoljnijem položaju, zato jer se opće kretanje

stanovništva iz izumiranja u razdoblju 2001.-2011. godine uslijed imigracije (pozitivna i unutrašnja i vanjska migracijska bilanca) promijenilo u imigracijsku obnovu.

Revitalizacijski je imigracijski model Grada Dubrovnika pozitivan pomak pa nastavak oscilacija prirodnog pada ili čak njegovo ubrzavanje ostaje ključni problem rješavanja u konceptu demografske revitalizacije. Međutim, u takvim je uvjetima ključno pitanje koja je to imigracijska populacija s kojom se u gradskim posebnostima može i treba demografska revitalizacija i nastaviti. Hrvatska domicilna, iseljenička identitetska ili općenito imigracijska ne identitetska? Sukladno prevladavajućoj imigracijskoj populaciji usmjeravaju se i poticajne revitalizacijske mjere.

8.3.2.1. Unutrašnja migracija

Hrvatska je unutrašnja migracija dosegla svoj maksimum s dosegom maksimalnih vrijednosti vezanih za deruralizaciju, urbanizaciju, deagrarizaciju, centralizaciju, polarizaciju i posebno s ulaskom u demografski slom. Suprotni pak proces prigradske urbanizacije s preseljavanjima stanovništva iz središnjih urbanih naselja u neposredna prigradska jače ili slabije urbanizirana ranije selska naselja nije u Hrvatskoj nikad bio posebno izražen niti je poprimio obilježja kao u razvijenim i uređenim europskim zemljama. Usprkos svim navedenim procesima potencijal unutrašnjih preseljavanja postoji u oba smjera (središnje naselje-okruženje i ruralno naselje-središnje naselje), dok će intenzitet tih preseljavanja primarno ovisiti o prometnoj i sličnoj infrastrukturi i vremenskom dohvatu radnog mjesta ili mjesta stalnog prebivanja.

Populacija koja prevladava u takvim preseljavanjima uglavnom je mlada, obrazovana i nezaposlena pa je ključ planskog pristupa njezino usmjeravanje prema neposrednom okruženju oko centralnog naselja u funkciji nositelja inovacija u novim sredinama. Složenost ovakvog modela obnove stanovništva i izvan gradskih prostora pretpostavlja definiranje i provođenje ključnih mjera, odnosno svih mjera vezanih za stalni radni odnos, samozapošljavanje u obiteljskom okruženju i trajno stambeno zbrinjavanje. Unutrašnje preseljavanje stanovništva iz izvan dubrovačkog gradskog prostora prema Gradu ili još bolje prema njegovim samostalnim ne urbanim naseljima također treba biti dio planske imigracijske revitalizacije, s primarnim poticanjem doseljavanja mladih obitelji po mogućnosti s djecom. Preseljavanja takvog tipa uglavnom su prisutna u hrvatskim okvirima u prigradskim prostorima makro regionalnih središta Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka, a među regionalnim središtima takvu posebnost ima upravo Grad Dubrovnik.

Tradicionalne ili klasične poticajne demografske mjere nisu same po sebi prevladavajuće pri donošenju odluke o unutrašnjem trajnom preseljavanju, ali bi se trebale provoditi i prema

doseljenoj populaciji ovisno o vremenu stalnog prebivanja. Među najvažnije mjere usmjeravanja gradske uglavnom mlade populacije prema neposrednom gradskom prostornom okruženju i hrvatske domicilne prema gradskom prostoru u cjelini, moguće je ubrojiti poticaje za zapošljavanje i samozapošljavanje (razmotrene u prethodnim poglavljima) i sve poticaje vezane za rješavanje stambenog pitanja.

8.3.2.2. Vanjska migracija

Razmatranju vanjske migracije u funkciji demografske revitalizacije Hrvatske, a onda sukladno tome i demografske revitalizacije Grada Dubrovnika, treba prethodno priložiti neke od objavljenih znanstvenih zakonitosti i postojećih programskih rješenja prihvaćenih već ranije u Hrvatskom saboru.

„Revitalizaciju stanovništva Hrvatske neselektivnom i neplanskom imigracijom kroz supstituciju stanovništva, koja mijenja osnovni prevladavajući narodnosni sastav hrvatskoga državnog teritorija, nije moguće prihvatiti iz niza strateških i ranije navedenih razloga, jer se time demografski problem prenosi na mnogo složeniji općedruštveni i na pitanje opstanka Hrvatske kao nacionalne države. To nipošto ne smije biti u Hrvatskoj ponovo zabranjena tema, jer nije ni u drugim državama liberalno-demokratskoga svijeta, a kako je preseljavanje Hrvata iz različitih razloga iz drugih dijelova bivše zajednice prema matičnoj populaciji pri kraju, klasična hrvatska dijaspora ostaje u strateškom smislu također hrvatski imigracijski revitalizacijski potencijal. Klasičnom se hrvatskom dijasporom smatraju sve osobe u prekomorskim i europskim zemljama (bez već spomenutih zemalja bivše zajednice), registrirane u statističkim službama tih zemalja, za koje se može procijeniti identifikacija s hrvatskim nacionalnim ili etničkim podrijetlom i kod kojih postoji emotivna, kulturna, sociološka, prostorna i svaka druga povezanost s hrvatskim narodnim identitetom, načinom života i temeljnim hrvatskim vrijednostima, onako kako to definira često spominjani i citirani Nacionalni program demografskog razvitka” iz sad već daleke 1997. godine.

Procijenjeno je (NPDR, str 30.) da takvih osoba ima oko 2,5 milijuna, od toga oko 1,9 milijuna u prekomorskim zemljama: SAD-u, Kanadi, zemljama Južne Amerike i Afrike, Australiji i Novom Zelandu i oko 600 000 u europskim zemljama, i da će cijela ta populacija imati još neko vrijeme veću stopu reprodukcije nego potpune asimilacije u novo društvo bez postojanja osjećaja hrvatske identifikacije. Pretpostavi li se standardni feminitet fertilnoga kontingenta na razini oko 650 000 žena, iako je vjerojatno nešto veći zbog mlade i vitalnije populacije, jasno je da hrvatska populacija izvan zemlje također predstavlja objektivno postojeći revitalizacijski potencijal. Njegova aktivacija u funkciji povratka dijaspore u

domovinu i potencijalne revitalizacije ukupnoga stanovništva u zemlji ovisi o postavljanju strateških okvira kojim se želi kretati Hrvatska u budućnosti i jasnoj želji očuvanja demografskog i svekolikog hrvatskog identiteta” (Šterc, S., Komušanac, M. (2012., str. 706).

„Recentno se iseljavanje nakon objave gore navedenog rada dodatno intenziviralo, a pogotovo nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine prirodnim je putem Hrvatska izgubila gotovo 100 000 osoba do studenog 2019. godine, dok je broj iseljenih iz Hrvatske službeno registriranih i formalno odjavljenih do kraja 2018. godine 189 074 osoba, dakle bez podataka o iseljavanju u 2019. godini. Podaci za 2019. godinu potvrdit će iseljavanje i preko 220 000 osoba” (Šterc, S., 2019., Hrvatska treba ogromnu promjenu, i to što prije, 7dnevno, Zagreb, 24-25) !

Statistički podaci iz popisa stanovništva 2011. godine i podaci o vanjskim migracijama i prirodnom kretanju stanovništva potvrđuju kako je hrvatski iseljenički demografski i revitalizacijski potencijal veći nego isti unutar Hrvatske. Hrvatsko je iseljeničko bogatstvo po puno parametara osnova ili temelj gospodarskog, demografskog i ukupnog opstanka, nastavka i razvoja Hrvatske. Posebno je bitno sve to naglasiti u migracijskim okvirima i vremenima pritisaka velikih migracija prema Europi.

Uređenost društava i prostora pretpostavlja u svakom od njih (vrijedi to i za razvijene europske zemlje) selektivnu vanjsku imigracijsku politiku, a uz primarnost useljavanja identitetske populacije i njezinog uključivanja u sve segmente hrvatskog društva, planska se selektivna useljavanja provode i s ne identitetskom populacijom. Pritom su osnovne zakonitosti migriranja prihvaćanje vrijednosti i načina života nove sredine.

8.3.2.2.1. Povratak hrvatskog iseljeničtva

Povratak je hrvatskog iseljeničtva uvijek najavljivan s političkih pozornica, ali se u stvarnosti nikad nije dogodio u planskoj, organiziranoj i brojnijoj formi, iako su za to bile velike pogodnosti početkom stvaranja samostalne hrvatske države, nakon oslobodilačkih akcija hrvatske vojske i policije „Bljesak” i „Oluja” i po završetku mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja 1998. godine. Osnovni su razlozi izostanka povratka uvijek vezani za političko djelovanje i način upravljanja Hrvatskom pa je veliko razočaranje hrvatskog iseljeničtva u hrvatsku politiku i općenito neuređeno društvo razumljivo. Nakon svega malo znače politički pozivi bez ozbiljnijeg postupanja niti se može očekivati iseljenički povratak temeljen samo na idealizmu.

Hrvatska vlada nije do sada postavila niti provodila niti jedan poticajni program ili model povratka kao što to čine druge zemlje koje imaju više stanovnika u iseljeničtvu nego u

matičnoj zemlji. Nije se još uvijek shvatila i prihvatila velika važnost hrvatskog iseljništva za hrvatsku gospodarsku i demografsku budućnost niti su na iskustvima drugih postavljani provjereni obrasci uključivanja hrvatskog iseljništva u funkcionalnu organizaciju hrvatske države. Primarno usmjereni prema poslovanju, ulaganjima, obrazovanju, studiranju, umirovljenju i sličnim djelatnosti i aktivnostima.

Povratničke je modele poželjno i moguće postavljati i provoditi na nacionalnoj, ali i na svim regionalnim, gradskim, općinskim i općenito lokalnim razinama, naročito vezano za drugačije i stimulativnije uvjete poslovanja u Hrvatskoj, nego u zemljama njihova stalnog prebivanja. Provjereni modeli takvog tipa već postoje na primjer u državama Izraelu i Irskoj, gdje se svim ulaganjima njihovog iseljništva porezno drugačije pristupa i to po principu poreznog rasterećenja, kako bi se shvatilo isplativije poslovanje u matičnim zemljama povratka. Gospodarskim bi se uključivanjem iseljništva mogla ubrzati i sva druga društvena, politička, akademska i druga uključivanja, a to bi posljedično ubrzalo i pojednostavnilo i sam povratak. Primjeri povratničkih modela navedenih zemalja u osnovi se zasnivaju na oslobađanju poreza na dobit i dohodak u programiranom vremenu (u pravilu do deset godina), pri svakoj registraciji djelatnosti i prilikom svake registracije firme. Osnovni je uvjet aktiviranje novih zaposlenika iz povratničke ili domicilne populacije do programiranog broja (obično najmanje pet). Koncept je po svom značenju i provođenju primarno nacionalne razine, ali bi i lokalne mogle i trebale poticati povratak i podvesti ga pod niz demografskih postojećih i posebno novih mjera. Time bi se vjerojatno pokrenula i poprilično inertna nacionalna razina po tom pitanju.

Grad bi Dubrovnik za početak trebao proglasiti jedan dan u godini danom dubrovačkih iseljenika, napraviti bazu svojih iseljenih generacija i postaviti mrežnu dubrovačku iseljeničku grupu radi povezivanja, razmjene informacija, moguće suradnje i provođenja modela povratka te njegovog zajedničkog planiranja. Bez obzira na sporost ili pak plansko usporavanje ili čak zaustavljanje povratka s nacionalne razine, Grad Dubrovnik može niz već navedenih demografskih mjera primjenjivati i na ovu vrstu selektivnog useljavanja. Međutim, bez postavljanja demografske i iseljeničke problematike na stratešku razinu planiranja, odlučivanja i provođenja na nacionalnoj razini, cijeli će koncept uglavnom biti formalan i samo političkom retorikom pokrivan.

8.3.2.2.2. Ostala useljavanja

Selektivni useljenički model ne bi bio nikakva novina niti hrvatska posebnost jer se provodi u svim gospodarski i društveno razvijenim i demokratskim zemljama po pitanju dovođenja

radne snage potrebne njihovim društvima i gospodarstvima. Migracijsku politiku tog tipa trebati će definirati i provoditi i Hrvatska, naročito u uvjetima posebno negativne demografske slike i apsolutno svih negativnih demografskih pokazatelja, trendova i struktura, ne želi li se prihvatiti destabilizacija osnovnih sustava na kojima počivaju hrvatsko društvo i država.

Demografske projekcije Hrvatske i uglavnom svih perifernih i marginaliziranih hrvatskih prostora prema glavnom gradu i svim makro regionalnim centrima, potvrđuju kako je bez planske migracijske politike, bez promjene trenda prirodnog kretanja stanovništva i bez ozbiljne i odgovorne demografske politike nemoguće očekivati stabilnost i sigurnost u budućnosti. Nesigurnost u dolazećem razdoblju može dodatno pojačati i stihijska neselektivna imigracija s kojom se može razvijati proces supstitucije stanovništva, a s većim imigracijskim pritiskom i neuređenost društva, prenošenje identiteta useljeničkog stanovništva i nove nestabilnosti.

Prihvaćajući selektivnost pri preseljavanju stanovništva kao opći migracijski model, razvijene i demokratske zemlje samo slijede osnovnu zakonitost prema kojoj nema apsolutnih migracijskih sloboda. Otvorene bi migracije s potpunim slobodama sasvim sigurno destabilizirale društva, države i prostore, iako je budućnost planska selektivnost pri useljavanju novog stanovništva u nove prostore. Vrijedi to praktički na svim prostornim razinama.

Ostala su useljavanja uglavnom vezana za ne identitetsku populaciju, a u planskom pristupu migracijama sukladnom potrebama hrvatskog gospodarstva i oživljavanja hrvatskih demografski praznih prostora selektivnost je racionalni postupak. Kao i svaki drugi planski i racionalni postupak provodi se kroz poticajne modele sukladne istima kakve već provode europske razvijene zemlje u svojim demografski praznim prostorima. Time se zadržava njihova ekonomska, socijalna i ukupna razvojna funkcija, a razrada poticajnih modela kao i u manje-više svim slučajevima ovisi o razumijevanju, procjeni važnosti, političkom odlučivanju i mogućnostima.

Vanjska su preseljavanja prema lokalnim sredinama uvjetovana nacionalnim pristupom pa isto vrijedi i za Grad Dubrovnik.

8.3.3. Kupnja stana ili kuće

Preseljavanje domicilnih i vanjskih useljeničkih populacija identitetskih i ne identitetskih (mladih, mladih obitelji i mladih obitelji s djecom) u izvangradske prostore, uz standardne poticaje vezane za zapošljavanje i dohvat radne snage, najefikasnije se usmjerava kroz model

stambenih poticaja. Ostala preseljavanja prema Dubrovniku zbog posebne dubrovačke atraktivnosti privlačnosti nije potrebno poticati jer se ona odvijaju u sasvim drugačijim uvjetima i iz sasvim drugačijih razloga. Takva preseljavanja ne garantiraju istovremeno i demografsku obnovu.

Prema procjeni važnosti i potrebnosti radne snage mogući su stambeni poticaji vezani i za kupnju kuće ili stana, posebno u samostalnim naseljima u okviru Grada koja izumiru i demografski se prazne. Cijeli se koncept može u takvim naseljima definirati na način dodatnih obiteljskih aktivnosti na okućnicama i zemljištima, a financiranje je moguće i kroz privlačenje europskih fondovskih sredstava u funkciji revitalizacije i razvoja izvan gradskih prostora. Povratak hrvatskog iseljeničtva i dolazak ostale useljeničke populacije kroz takav model mogao bi postati u budućnosti ključni revitalizacijski model hrvatskih praznih lokalnih sredina. Zato što jedan dio useljeničke populacije nije nikad u svojim životima bio u mogućnosti i prilici živjeti i raditi u vlastitim kućama i svojim imanjima. Primjeri useljavanja iz Filipina i povratnika iz Južne Amerike u dalmatinsku Zagoru najbolje su to potvrdili.

Ostale se poticajne demografske mjere također po procjeni potrebnosti i mogućnosti lokalnih sredina mogu primjenjivati i prema useljeničkoj populaciji, uz uvjet programiranog vremena ostanka u prostoru doseljavanja.

8.3.4. Radni poticaji

Vrijeme će pokazati kako su poticajno stambeno zbrinjavanje u izvangradskim područjima i radni poticaji najefikasniji pri usmjeravanju stanovništva prema prostoru svojstvenim djelatnostima. Radni se poticaji komplementarno poslože uz ostale demografske pa i uz mogućnost dodjele zemljišta ako ono u prostoru administrativne jedinice postoji u vlasništvu ili barem u vlasništvu države. Zapošljavanje se i samozapošljavanje u djelatnostima razvijanim na temelju prostornog potencijala, kao i potpore stabilnosti dnevne migracije, također može poticati u okviru radnih poticaja, a za potrebe popunjavanja stručne radne snage.

8.3.5. Ustupanje zemljišta

Daljnijim vođenjem i zadržavanjem zemljišta u gradskom vlasništvu (naravno i u državnom) u samostalnim naseljima s izrazitom depopulacijom i izumiranjem, kao i drugog vlasništva za stanovanje i gospodarsko djelovanje, ne može biti razvojni pristup. Svako bi takvo zemljište ako postoji u izvan gradskim naseljima (građevinsko ili poljoprivredno), trebalo priključiti

registru poticaja i modelima stambenih poticaja kako bi se mogle otvarati nove mogućnosti širenja prevladavajućih djelatnosti.

Grad Dubrovnik bi eventualno u izumirućim gradskim naseljima mogao napraviti bazu podataka s takvim privatnim, gradskim i državnim vlasništvom i prema njoj postaviti mogućnosti ustupanja u funkciji doseljavanja i obnavljanja stanovništva.

8.3.6. Potpore stabilnosti dnevne migracije

Stabilnost je dnevne migracije zaposlenog stanovništva, školske djece i studentske populacije iz izvangradskih sredina prema centralnom naselju sve više bitna za stalnost stanovništva u izvangradskim naseljima. Posebno ju je bitno poticati potporama u javnom prijevozu po modelu učeničkih i studentskih potpora te vremenskim usklađivanjem s mjestima rada. Poticaji stabiliziranja dnevne migracije prema prevladavajućem centru rada uglavnom su rijetki, unatoč njihovom značenju za prosudbu ostanka u izvangradskim područjima ili preseljenja iz njih i doživljaj kvalitete života na obiteljskoj imovini u ruralnom okruženju.

Grad bi Dubrovnik mogao prihvatiti ovakav izazov poticanja stabilnosti dnevne migracije po jasno postavljenim kriterijima za naselja, posebna radna mjesta i djelatnosti i obiteljsku brojnost.

8.3.7. Komplementarni revitalizacijski model

Treći mogući revitalizacijski model kojeg se u osnovi može izdvojiti je upravo komplementarni ili nadopunjujući, a obilježava ga više postupak nego vrsta poticajnih mjera. Primjenom ovog modela prihvaća se složenost cijelog postupka, demografska realnost s parametrima i trendovima i cjeloviti pristup koji svojom funkcionalnošću može biti dosta učinkovit. Istovremeno je to prema procjenama, mogućnostima i definiranim kriterijima provođenje demografske revitalizacije i demografske politike u cjelini, uz primjenu svih ili većine poticajnih mjera ranije razmotrenih po oba prethodna modela i uvažavanje sigurnosnih i selektivnih aspekata.

8.4. Istovremena primjena poticaja

Primjeri iz različitih hrvatskih lokalnih sredina potvrdili su kako istovremenu primjenu svih u prethodnim poglavljima razmotrenih poticajnih mjera nije praktički moguće provesti niti na lokalnim razinama niti u svim modelima istovremeno. Razlozi su u pravilu financijski, tehnički, organizacijski i slični. Izbor prevladavajućih poticaja u primjeni su stručno-znanstvene procjene rezultatske efikasnosti, očekivanja populacije prema kojoj se

usmjeravaju poticaji, trajnost provođenja i racionalnost političkih odluka. Posebno je bitno uvažavanje lokalnih posebnosti, u ovom slučaju gradskih, i potvrditi ustrajnost provođenja poticajnih mjera i modela. Komplementarnost se i istovremenost provođenja većine po procjenama i mogućnostima izabranih poticajnih mjera treba podići do razine temeljnih principa djelovanja, a politički bi se otkloni od tako uspostavljene principijelnosti mogli definirati kao razvojna iracionalnost.

8.5. Sigurnosni poticaji

Migracije i sigurnost postaju, posebno nakon velikih migracija prema Europi 2015. godine iako imamo puno povijениh primjera iz drugih davnih vremena, nezaobilazna problematika u svim vrstama ili tipovima preseljavanja stanovništva i u svim njihovim stručno-znanstvenim razmatranjima. Stabilnost i sigurnost prostora, društava i lokalnih gradskih i općinskih jedinica u koje planski, selektivno, prisilno ili stihijski useljava identitetska ili ne identitetska vanjska populacija, postaju među primarnim pitanjima vezanim za preseljavanja stanovništva. Zato se izdvajaju mogućnosti različitih prilagodbi usvojenih i tradicijskih društvenih vrijednosti lokalne i nacionalne razine unutar osnovnih zakonitosti migriranja stanovništva izvan Hrvatske prema lokalnim sredinama. Naročito je bitna u svoj složenosti preseljavanja sigurnost pravnog, javnog i ostalih sustava na kojima se temelji svaka država pa tako i Hrvatska, dok se svaki ozbiljniji poremećaj u migracijskom procesu smatra negativnošću u provođenju revitalizacije imigracijskom varijantom.

8.6. Selektivna imigracija

Provedba selektivnog se imigracijskog modela u izrazito politiziranim sociološkim i politološkim krugovima uspostavljenim po ideološkim mjerilima, ali i ponekim stručnim izvan demografskim i ekonomskim, doživljava kao restriksijski postupak suprotan ideološki postavljenim slobodama. Apsolutnom bi se slobodom migracija u svim smjerovima i velikom brojnošću migranata destabilizirala imigracijska društva i njihovi prostori pa je stoga planska selektivnost ključna sigurnosna pretpostavka čuvanja i daljnjeg razvijanja identiteta i načina života.

Destabilizacijom tradicijskih vrijednosnih okvira remete se i prostorni i društveni sklad, a migriranje se pretvara u nepoželjnu nestabilnost za primjenu imigracijskog revitalizacijskog modela. Apsolutna sloboda migriranja postaje primarno političko ideološko pitanje, iako bi svakom promišljenom moralo biti jasno kako takva sloboda u migriranju jednostavno nije moguća.

8.7. Prostorni i društveni sklad

Remećenje prostornog i društvenog sklada po različitim osnovama pa i migracijskim, podiže uvjetovanost dosegnutih negativnost i ukupnog razvoja i otvara mogućnost trajnijeg nesklada unutar kojeg je racionalan i očekivan razvoj upitan. Zato je bitno čuvati postignuti sklad i migracijama ga podizati, a za sve je bitno usklađivanje svih vrsta planova, programa, koncepcija i pristupa - prostornih, regionalnih, financijskih, društvenih, obrazovnih, demografskih i svih ostalih. Velika složenost brojnih prostornih faktora u lokalnim sredinama i velika migracijska složenost uvijek traže racionalnost političkih pregovaranja, prosuđivanja i odlučivanja.

8.7.1. Usklađivanje prostornih, regionalnih, društvenih, obrazovnih, demografskih i ostalih planova, programa, koncepcija i strategija

Pregledom prostornih planova kojima se uređuju i planiraju prostorne funkcije i namjene jasno je uočljivo kako su u uglavnom u svima njima demografska razmatranja i predviđanja samo formalni i propedeutički sadržaj, bez ikakvog ozbiljnijeg povezivanja s ostalim prostornim sadržajima u smislu uvjetovanosti. Stanovništvo se u njima ne postavlja kao razvojna osnova, već samo služi kao uvodno razmatranje ukupne prostorne problematike bez korelacijskog značenja i bez ikakve upitnosti razvoja u prostorima klasičnog demografskog sloma.

Nisu takvi dokumenti i studijske razrade s takvim pristupom niti mogli uključivati baze podataka o sastavu stanovništva, a još su manje mogli uključivati korelacijska povezivanja. Rezultat je praktički izostanak prijedloga potrebnih demografskih struktura i trendova u razvojnim koncepcijama. Posljedica je to prihvaćanja demografske problematike samo kao neminovnog prostornog sadržaja, a ne njegove prevladavajuće uloge u svim djelatnostima i u ukupnom razvoju.

Poimanje stanovništva kao ključnog sadržaja svih planiranja i predviđanja pretpostavlja usklađivanje svih najvažnijih dokumenata na nacionalnoj i lokalnoj razini, a isto vrijedi i za Grad Dubrovnik. Navedeni se dokumenti iz naslova ovog poglavlja svi redom trebaju uskladiti s postojećim demografskim potencijalom na temelju baza podataka o stanovništvu, o postojećim i planskim radnim mjestima, o potrebama obrazovnog sastava, o radnom prostornom potencijalu i slično. Odgovarajuće baze podataka postavljene u registre i tematski detaljno kartirane osnovna su pretpostavka predviđanjima i rješenjima vezanim za problematiku stanovništva.

9. DEMOGRAFSKA RAZVOJNA STRATEGIJA

Pojačavanjem demografskih negativnosti na razini cijele Hrvatske sve više jača potreba izrade demografskih ključnih dokumenata i njihovog postavljanja u temelje planiranja na općinskim i gradskim razinama. Iako za njih ne postoji zakonska obaveza kao na primjer za prostorne planove i razvojne strategije, donose se diljem Hrvatske prvenstveno zato što svi ključni dokumenti i razvojne najave u njima u budućnosti izravno ovise o stanovništvu. Demografske strategije postoje već u brojnim općinama i gradovima diljem Hrvatske i osnova su planiranja, bez obzira na zakonske obaveze lokalnih sredina za izradom samo prostornih planova i razvojnih strategija. Prvenstveno zato jer svi planovi, programi i strategije u budućnosti izravno ovise o sadržajima, procesima, vezama i odnosima koje u društvu i prostoru formira stanovništvo. Mirno promatranje nastavka negativnosti i već jako vidljive demografske destrukcije i sve to prihvaćati kao demografsku neumitnost koja se događa i drugima, vodi Hrvatsku i veliki broj lokalnih sredina prema još većim nesigurnostima. Zato će neminovnost na razini cijele zemlje biti zakonska odluka o nužnosti izrade ključnog dokumenta u formi strategije, programa i slično, po obrascu koji vrijedi i za prostorne planove i razvojne strategije.

Grad bi Dubrovnik obzirom na svoje povijesno i nacionalno značenje također trebao donijeti takav dokument i biti primjer drugim gradovima u Hrvatskoj.

9.1. Osnovni dokument

Nezavisno o njegovom nazivu, osnovni bi se dokument trebao uskladiti s ukupnim gradskim mogućnostima i po potrebi korigirati s vremenom ovisno o demografskom nastavku, prvenstveno prirodnog pada i preseljavanja i postignutim ili ne postignutim rezultatima primjene pojedinih poticajnih mjera .

Prihvaćanjem svih triju revitalizacijskih modela i izborom poticajnih mjera u okviru njih, nužno je definirati i ciljanu učinkovitost njihove primjene, procijeniti proračunske mogućnosti i uvažavati dubrovačke specifičnosti. Redoslijed bi se u općenitoj formi trebao odnositi na:

- mogućnost zapošljavanje i samozapošljavanja,
- oblike stambenog zbrinjavanja,
- odgoj i sigurnost djece, majki i općenito roditelja,
- povoljnost obrazovanja,
- dodatnu obiteljsku aktivnost,
- stabilnost dnevne migracije,

- društvenu sigurnost i opću društvenu atmosferu,
- kvalitetu života i prostornu širinu,
- upravnu odgovornost i slično.

Osnovni bi dokument trebao sadržavati najmanje 2-5 poticajnih mjera za sva tri revitalizacijska modela, uz istovremenu potvrdu njihovih provođenja za domicilnu i useljeničku populaciju, uvažavajući pritom modelske, poticajne i populacijske različitosti.

10. ZAKLJUČAK

1. Demografska je slika Grada Dubrovnika prema osnovnim pokazateljima i trendovima relativno povoljnija od iste na razini cijele Hrvatske.
2. Depopulaciju ukupnog stanovništva u razdoblju 1991.-2011. godine zamjenjuje porast uvjetovan pozitivnom bilancom unutrašnjih i vanjskih preseljavanja stanovništva.
3. Razdoblje nakon popisa stanovništva 2011. godine obilježavaju prirodni pad i rast ukupnog stanovništva.
4. Nakon popisa stanovništva 2011. godine Grad Dubrovnik prema tipizaciji općeg kretanja stanovništva iz prethodnog razdoblja izumiranja prelazi u razdoblje obnove stanovništva imigracijom.
5. Usprkos pozitivnom pomaku i nadoknadi prirodnog pada imigracijom, ukupno stanovništvo Grada Dubrovnika i dalje stari i dostiže po tipizaciji dobnog sastava stanovništva duboku starost s trendom prema izrazito dubokoj starosti.
6. Prirodni pad stanovništva i njegovo ubrzano starenje prema svim su pokazateljima najveće demografske negativnosti te se prema njima primarno trebaju usmjeriti demografski poticaji.
7. Pored oscilirajućeg prirodnog pada i starenja ukupnog stanovništva posebna je negativnost koja zabrinjava apsolutno i relativno veliko smanjivanje broja učenika u srednjim školama.
8. Porast se ukupnog stanovništva ne može bazirati samo na useljavanju stanovništva iz ostalih hrvatskih područja i inozemstva.
9. Najvažnije je u slijedećem razdoblju poticajne mjere usmjeriti prema povećanju rodnosti i anulirati prirodni pad ukupnog stanovništva.
10. Gradska dubrovačka populacija još uvijek ima potencijal za povećanje godišnje rodnosti na preko 500 rođene djece. Time bi se anulirao prirodni pad ukupnog stanovništva, dijelom zaustavilo njegovo starenje i osiguravao budući školski sastav stanovništva.

11. Prema svim pokazateljima, iako oni nisu nacionalne razine negativnosti, Grad bi Dubrovnik trebao počeo provoditi plansku demografsku politiku temeljenu primarno na revitalizacijskim modelima.
12. Početak revitalizacije dubrovačkog stanovništva imigracijom potvrđuje primjenu sva tri revitalizacijska modela uz uvažavanje dubrovačkih specifičnosti.
13. Izboru poticajnih mjera trebaju prethoditi priprema baza podataka, razmatranja važnosti postojećih proračunskih usmjerenja u odnosu na ista u demografsku revitalizaciju, procjena financijskih mogućnosti i efikasnosti poticajnih mjera i društvena i politička usklađivanja.
14. Poticajne se mjere trebaju primarno usmjeriti na povećanje rodosti kroz izravne i posredne poticaje, a odnose se na ukupnu sigurnost djece, majki (roditelja) i obitelji. Ukupna se sigurnost u pravilu odnosi na zdravstvenu, obrazovnu, pravnu, financijsku, materijalnu općenito, stambenu, radnu i sličnu sigurnost.
15. Prevladavanje useljavanja nad iseljavanjem i nastavak tog procesa također bi trebao biti dio planske revitalizacije koliko je to god moguće. Grad bi Dubrovnik trebao i u tom segmentu slijediti osnovne principe migriranja koje provode razvijene europske zemlje, regije i gradovi te po mogućnosti provoditi plansku selektivnu imigracijsku politiku.
16. Izbor poticajnih mjera konačni je rezultat razmatranja demografske problematike, težine negativnosti, željenog cilja, procijenjenih mogućnosti te političkih i ostalih procjenjivanja i planiranja.
17. Prijedlog zasnovan na revitalizacijskim modelima i izravnim i posrednim oblicima poticaja mogao bi sadržati 2-5 poticajnih mjera po modelu, uključujući izravne i neizravne poticaje od financijskih do socijalnih.
18. Konačni je izbor uvijek u pravilu na gradskoj upravi utemeljen na promišljanju, provedenim raspravama i gradskim potrebama.

11. LITERATURA I IZVORI PODATAKA

11.1. Literatura

Bjelajac, S., (1993.), *Rezidencijalna segregacija u urbanoj sredini*, Filozofski fakultet, Zagreb, 257.

Dubrovnik-stara gradska jezgra. Sociologijska studija, (1986.), Urbanistički institut SR Hrvatske, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb, 387.

Đukić, A., Jerković, S., (2008.), Utjecaj turista s brodova na kružnim putovanjima u povijesnoj jezgri Dubrovnika, Dubrovnik, 59.

Klempić Bogadi, S; Vukić, J., Čaldarević, O., (2018.), Život u povijesnoj jezgri Dubrovnika: sociološko-demografska studija, Zavod za obnovu Dubrovnika, 135.

Knego, J., (2012.), Transformacija gradske jezgre Dubrovnika, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, 90.

Kušić, T., (2013.), Utjecaj turizma na transformaciju prostorne strukture Dubrovnika, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, 94.

Stipetić, V., Vekarić, N., (2004.), Povijesna demografija Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 372.

Šterc, S., Šterc, F., (2016.), Demografski razvoj Dubrovačko-neretvanske županije, Zagreb, 107 str.

Vidak, N., (2012.), Globalizacija („amerikanizacija“) turizma i njegove socijalne posljedice: Primjer stare jezgre Dubrovnika, Filozofski fakultet, Zagreb, 170.

11.2. Izvori podataka

<https://data.unhcr.org/>

<https://data.unhcr.org/mediterranean/documents.php?page=1&view=grid>

Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

Priopćenje 7.1.3., Državni zavod za statistiku RH, 2001.- 2019. Zagreb.

Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 2., Stanovništvo-procjena i prirodno kretanje, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3. srpnja 2020.

Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 3., Doseljeno i odseljeno stanovništvo, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3. srpnja 2020.

Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 4., Zaposlenost, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 9. i 10., Osnovne i srednje škole na početku školske godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

Statistika u nizu, Gradovi u statistici, Tab. 11., Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru prema prebivališti i akademskoj godini, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 3.7.2020.

Šterc, S. (1992.), Prostorni i demografski aspekti revitalizacije ruralnih naselja u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 1:127- 157.

12. POPIS SLIKA I TABLICA

12.1. Popis slika

- Sl. 1. Razmještaj stanovništva Grada Dubrovnika po naseljima 2011. godine.
- Sl. 2. Pregledna karta Grada Dubrovnika po naseljima.
- Sl. 3. Razmještaj stanovništva županijskog prostora prema popisu 2011. godine.
- Sl. 4. Promjena broja stanovnika Županije i Grada Dubrovnika 1857.-2011. godine.
- Sl. 5. Kretanje broja stanovnika Grada Dubrovnika, naselja Dubrovnik i ostalih naselja u okviru Grada Dubrovnika u razdoblju 1857.-2011. godine.
- Sl. 6. Kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodnog rasta ili pada stanovništva Grada Dubrovnika u razdoblju 2000.-2019. godine.
- Sl. 7. Grad Dubrovnik-doseljavanje i odseljavanje u razdoblju 2011.-2018. godine.
- Sl. 8. Grafički prikaz dobno-spolnog sastava stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011- godine.
- Sl. 9. Indeks starosti stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011. godine.
- Sl. 10. Udio mladog stanovništva u ukupnom prema popisu stanovništva 2011. godine.
- Sl. 11. Stanovništvo Grada Dubrovnika prema prihodima iz popisa 2011. godine.
- Sl. 12. Zaposlenost, nezaposlenost i ekonomska neaktivnost stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011. godine.

12.2. Popis tablica

- Tab. 1. Kretanje stanovništva Grada Dubrovnika po naseljima i popisima stanovništva 1857.-2011. godine.
- Tab. 2. Procjene broja stanovnika Dubrovačko-neretvanske županije, Grada Dubrovnika, Dubrovnika i ostalih naselja u okviru Grada Dubrovnika 2014.-2019. godine.
- Tab. 3. Službene procjena broja stanovnika Grada Dubrovnika iz rubrike Gradovi u statistici u razdoblju 2011.-2018. godine.
- Tab. 4. Prirodno kretanje stanovništva Grada Dubrovnika u razdoblju 2000.-2019. godine.
- Tab. 5. Dnevni i tjedni migranti Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2001. i 2011. godine.
- Tab. 6. Unutrašnja i vanjska migracija Grada Dubrovnika u razdoblju 2011.-2018. godine.

Tab. 7. Dobno-spolni sastav stanovništva Grada Dubrovnika prema popisu stanovništva 2011. godine.

Tab. 8. Način izdvajanja tipova dobno-spolnog sastava stanovništva.

Tab. 9. Stanovništvo Grada Dubrovnika prema prihodima iz popisa 2011. godine.

Tab. 10. Broj zaposlenih u pravnim osobama u razdoblju 2011.-2018. godine.

Tab. 11. Zaposlenost, nezaposlenost i ekonomska neaktivnost stanovništva Grada Dubrovnika starijeg od 15 godina prema popisu stanovništva 2011. godine.

Tab. 12. Osnovne i srednje škole prema broju učenika, učitelja i nastavnika u razdoblju školske godine 2011./2012. do 2018./2019.

Tab. 13. Upisani studenti u zimskom semestru prema prebivalištu i akademskoj godini 2011./2012. i 2018./2019.

Tehnički suradnik

Filip Šterc, mag. geografije

Zagreb

fsterc@gmail.com